

श्री-साङ्गि-लिंगा

किंमत
एक
रुपया

अनुक्रमणिका - जुलै १९७२

१. श्रीसाई वाचसुधा
२. संपादकीय
३. अभिप्राय
४. श्रीसाई कीर्तनमाला
५. क्षमा
६. मुलांची गीता
७. मेघा ! विशूल काढ
८. ज्योतिषशास्त्र
९. श्रीदत्तावतार-श्रीपादश्रीवल्लभ
१०. योगासनं व त्यांचे उपयोग
११. शाहीर खाडीलकरकृत गीतार्थ-सुधाकर मधील वेंचे
१२. अशीहि एक साधना
१३. कविता: हांक घालितो साई तुला
गुरुचरणांची प्रीती उगवे, सुवास,
न पडो विसर वाशांचा भक्ताची दुरदूर
१४. शिर्डी वृत्त—जुलै १९७२
१५. देणगीदारांची यादी—शिरडी कचेरी—मे १९७२.

हिंदी विभाग

१. श्री साईसच्चरित (हिंदी)
२. श्रीसाई वचनामृत
३. श्रीगजानन महाराज (शिंगांव)
४. कविता : अनंत की अखंडता. आनंद ही आनंद

English Section

1 Guru-Geeta	G. N. Purandare
2 Coincidence that made me introspect	R. A. Sonavane
3 The Religion of Islam	
4 Concentration	Swami Sivananda
5 Para-Bhakti	Radhakrishnaswamiji
6 The World (poem)	P. D. Khadilkar
7 My Motherland	Vaman H. Pandit
8 List of Donors, Shirdi and Bombay May 1972.	

श्री साई वा क्सु धा

स्वानंदकचिद्धन साई । काय वानू त्याची नवलाई ।
 जो जो रतला त्याच्या पायीं । तो तो ठायींच बैसविला ॥ २८ ॥
 अजिनदंडधारी तापसी । हरिद्वारादि तीर्थवासी ।
 तडी तापडी संन्यासी । त्यांगी उदासी बहु येती ॥ २९ ॥
 बोले चाले हंसे उदंड । जिव्हेस 'अल्ला मालिक' अखंड ।
 नावडे वाद किंवा वितंड । निकट दंड सर्वदा ॥ ३० ॥
 तापस वृत्ति शमी दान्त । वाचा लवे पूर्ण वेदान्त ।
 कोणाही न लागला अंत । अखेर पर्यंत बाबांचा ॥ ३१ ॥
 राव असो वा रंक । समसाम्य सकळां निष्टक ।
 लक्ष्मीपुत्र वा भिकारी खंक । उभयांसी एकचि माप तेथें ॥ ३२ ॥

—साईसचरित, अध्याय ७.

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ५१ वे]

जुलै १९७२

[अंक ४ था

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

: कार्यकारी संपादक :

(प्रा.) द. दि. परचुरे, एम्. ए., प्रवीण.

वार्षिक वर्गणी रु. १० (इ. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, प्लॉट नं. ८०४ बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

संपादकीय

नीचपणाचें पारितोषिकः

दरवर्षीं साहित्य, कला, विज्ञान इत्यादि क्षेत्रांत सर्वश्रेष्ठ ठरलेल्या व्यक्तींना कित्येक लाख रुपयांचें नोबेल पारितोषिक दिलें जातें. राष्ट्रांराष्ट्रांत शांतता राखण्यासाठीं ज्यांनीं अधिकाधिक प्रयत्न केले असतील अशा सज्जनांनाही असें बक्षिस देण्यांत येतें. एक प्रकारें विश्वबंधुत्व हा सद्गुणांचा मुकुटमणि होय. आज कलहवस्त जगानें हें मान्य केलें आहे. परंतु दिव्यदृष्टि ज्ञानेश्वरांनीं सर्वश्रेष्ठ मनुष्याचें वर्णन आधींच असें केलें आहे -

हें विश्वचि माझे घर । ऐसी मति जयाची स्थिर ॥

किंबहुना चराचर । आपणचि जाहला ॥

अर्थात् नोबेल पारितोषिक हें उच्चतम सद्गुणाच्या विकासासाठीं दिलें जातें. म्हणून या Noble Prize ला Noble Prize (सद्गुण पारितोषिक) असें म्हणतां येईल.

'नोबेल' च्या विरुद्ध अर्थाचा 'इग्-नोबेल' असा शब्द असून त्याचा अर्थ नीचपणा असा आहे. भारताचे अमेरिकेंतील भूतपूर्व वकील श्री. गगनविहारी मेहता यांनीं नुक्ताच प्रश्न केला कीं, Is there no Ig-Nobel Prize for International Hypocrisy? " (आंतरराष्ट्रीय व्यवहारांत अधिकाधिक नीचपणा करण्याबद्दल एकादें पारितोषिक नाही काय?) अर्थात् या प्रश्नाचा रोख अमेरिकेवर होता. अशा प्रकारचें पारितोषिक ठेवले गेलें तर अमेरिका तें बिनविरोध पटकावील यांत शंका नाही.

सत्ता व संपत्ति यांच्या मदनें आज अमेरिका धुंद झाली आहे. आपल्या या दोन गोष्टी अबाधित राहाव्यात या एकमेव ध्येयानें अमेरिका आपलें धोरण ठरवीत असते, व अमेरिकेचे इतर देशांशीं संबंध याच धोरणानें आंखले जातात. जगांत या ना त्या मार्गानें लाखों लोकांची हत्या करणारा अमेरिकेसारखा भयंकर देश कोणता आहे? विएत नाम मध्ये हजारों निरपराध स्त्रीपुरुष व अर्भकें दरदिवशीं अमेरिकन बाँब्सनीं कत्तल केलीं जात आहेत. परंतु यूनो काय करीत आहे? खिस्ताच्या नांवाचा जप करणारे चर्च व लोकशाहीच्या लंब्याचवड्या गप्पा मारणारे मुत्सद्दी तोंडाला टाळें लावून कां वसले आहेत? चीन व रशिया हे तर विएतनामचे बडे दोस्त ना? मग त्यांनीं कां डोळ्यांवर कातडें ओढलें आहे? प्रेसिडेंट नक्सन यांच्या मार्गे अमेरिकेंतील लोकमताचा जोरदार ठेकू आहे, म्हणूनच ते असलीं अमानुष कृत्यें चालू ठवू शकतात. अमेरिकन लोक सुधारले असतील, पण अजून ते सुसंस्कृत झाले नाहीत, हाच याचा अर्थ होय.

परंतु सत्ता व संपत्ति यांना उदयास्त असतात असा आजपर्यंत जगाच्या इतिहासाचा धडा आहे. एका पाशवी बळाला त्याहून अधिक पाशवी बळ नाहीसे करतं, किंवा आपसांतील यादवीने तें नाहीसे होतें. अमेरिकेतील विचारवंतांनी जर हा धडा आपल्या देशांतील जनतेसमोर ठेवला तरच जगातील भावी अनर्थ टळू शकेल.

साईभक्तांचे कर्तव्य

द्वेष व कलह यांनी गांजलेल्या जगांत सुखानें व शांततेनें राहातां यावें यासाठीं निःस्वार्थ प्रयत्न कोण करतात ?

व्यापक आणि उदास । जसैं का आकाश ॥

तसैं जयाचें मानस । सर्वत्र गा ॥

अशा प्रकारचीं माणसेंच जगाचें कल्याण करतात. संस्कृत कवि सांगतात —

संतो तपसा भूमि धारयन्ति ।

याचा अर्थ असा कीं संतांच्या कार्यामुळे जगांत सुख व शांतता नांदते. इथें 'संत' शब्दाचा संकुचित अर्थ घेऊं नये. पूर्वीं होऊन गेलेल्या बुद्ध, महावीर, ख्रिस्त इत्यादि महात्म्यांनीं जें कार्य केलें तशाच प्रकारचें कार्य आब्राहाम लिंकन, लेनिन, गांधीजी इत्यादि राजकारणी पुरुषांनीं केलें आहे. हे राजकारणी पुरुष रूढ अर्थानें संत नव्हते, परंतु वृत्तीनें ते पूर्ण संत होते. शंभर सवाशें वर्षांपूर्वीं शिरडीस अवतरलेल्या साईबाबांचें जीवन याच दृष्टीनें लोकांना उपकारक ठरलें. धर्माच्या व जातीच्या नांवाखालीं लोकांत बखेडे माजवून त्यांना एकमेकांपासून दूर ठेवायचें व अशा रीतीनें आपलें राज्य बळकट करायचें हें धर्तं त्रिटिशांचें स्वार्थप्रेरित असें धोरण होतें. बाबांची शिकवण नेमकी या विरुद्ध होती. त्यांच्या दरबारांत अमुक धर्माला वा जातीला असें स्थान नव्हतें. तिथें सर्वांना समान वागणूक होती. बाबांचा धर्म सांगायचाच तर 'माणुसकी' हा होय. सर्वजण परमेश्वराचीं लेकरें आहेत या दृष्टीनें बाबा पाहतात व वागत. समता व बंधुभाव आचरणांत आणण्या-विषयीं त्यांचा उपदेश असे. याच गोष्टी अधिक व्यापक होत गेल्या कीं त्यांतूनच विश्वबंधुत्व निर्माण होतें. बरील पहिल्या स्फुटांतील विषयावरूनच आम्हाला बाबांच्या शिकवणीची विशेषत्वानें आठवण झाली. बाबा आज शरिरानें जगांत नाहीत. परंतु त्यांच्या असंख्य भक्तांच्या रूपानें त्यांची शिकवण जगांत वावरत आहे. साईभक्तांचें कर्तव्य म्हणजे नुसता बाबांच्या नांवाचा जप करणें नव्हे, तर साईबाबांनीं जी समानता आचरून दाखविली ती आपल्या स्वतःच्या आचरणांत आणणें होय. या साठीं आपसांतील भेदभाव प्रथम टाकला पाहिजे. दैनंदिन जीवनांत अनेक प्रसंगां जे खटके उडतात ते उच्चनीच भाव मनांत बाळगून वागल्यामुळेच होत. साईभक्तांनीं ही गोष्ट मुद्दाम ध्यानांत ठेवावी व कसास लावून पहावी. भगवान् सांगतात — "सर्वत्र समबुद्धयः" आणि

ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ।

भगवान् साईनाथांचें सांगणें व वागणें बरोबर असेंच होतें. साईबाबांप्रमाणें आपण होणें हेंच साईभक्तांचें कर्तव्य होय.

अभिप्राय

श्रीसाईलीला विशेषांक

एप्रिल १९७२ चा श्रीरामनवमी व सुवर्णमहोत्सव विशेषांक संपादकमहाशयांनी कीर्तन विद्यापीठ, पंढरपूर, याचेकडे अभिप्रायासाठी आठवणीने पाठविला, याबद्दल धन्यवाद.

रामनवमीचा सुमुहूर्त साधून मराठी-हिंदी-इंग्रजी माध्यमांतून बहुरंगी-बहुवर्णी विशेषांक प्रसिद्ध करून बहुसंख्य व बहुभाषिक वाचकांची सोय झाली हे विशेष आहे. प्रभु रामचंद्राचे जीवनावर विविध दृष्टिकोनांमधून टाकलेले प्रकाश-झोत समाजामध्ये ज्ञानज्योत प्रज्वलित करतील असा विश्वास वाटतो. भगवान श्रीकृष्ण व प्रभु श्रीरामचंद्र दोन्ही जरी पूर्णवितार असले व दोघांमध्ये धर्मरक्षण व दृष्टनिर्दालन ही समान भूमिका पारमाथिक दृष्ट्या असली तरी व्यावहारिक दृष्टीने श्रीकृष्णचरित्र म्हणजे “चरित्र तें उच्चारारें । केले देवें गोकुळीं ॥” तें चरित्र तुकोबाराय यांचे आदेशाप्रमाणे ‘उच्चारारें’ या सदरांत पडतें. परंतु प्रभु श्रीरामचंद्राचें चरित्र “न तु उच्चारारें किंतु आचरारें” या सदरांत पडतें. हें त्यांचें वैशिष्ट्य आहे. प्रभु श्रीरामचंद्र म्हणजे आदर्श जीवनाचा मर्यादा-पुरुषोत्तम, मातृ-पितृभक्त, प्रजारंजनदक्ष राजा. म्हणूनच तुकोबाराय

झालें रामराज्य । काय उणें आम्हासी ॥

असे गौरवानें ज्यांच्याबद्दल धन्योद्गार काढतात, त्या जीवनाचे विविध कप्पे वाचकांसाठी या विशेषांकानें खुले केले आहेत.

इंग्रजी लेख व मान्यवर साधुसंतांच्या म्हणीने अंकाला आगळें महत्त्व आलें आहे. सामान्य माणसें खाण्याकरितां जगतात, पण साधक हा आदर्श जीवनाकरितां खातो. अनशनाचेनि पावकें । हारपतां प्राणु पोखे ।

याचि भागु मोटकें । अशन करी ॥

हें जसें ज्ञानोबाराय म्हणतात तोच अर्थ डोळ्यापुढे ठेवून सॉक्रेटिस म्हणतो “Other men live to eat, while I eat to live.” यासारख्या व इतर म्हणी ज्या या विशेषांकात समाविष्ट केल्या आहेत त्या निर्विकार मनानें वाचल्यानंतर आदर्श जीवनावर प्रकाश पडतो व समाजामध्ये सत्प्रवृत्ति निर्माण होण्यास मदत होते. हें या अंकाचें जें वैशिष्ट्य दिसतें तें उत्कृष्ट रीतीनें संपादक महाशयांनी पार पाडलें याबद्दल धन्यवाद.

— (प्रा.) गोविंद कृष्णाजी गुर्जर, एम्. ए.
पंढरपूर.

साईभक्तांस विनंति

येत्या ऑक्टोबर-नोव्हेंबरचा जोड अंक काढावयाचा असून त्यांत साईभक्तांचे प्रत्यक्ष अनुभवच प्रामुख्याने द्यावयाचे आहेत. तरी साईभक्तांनी आपले अनुभव अवश्य आमचेकडे १० सप्टेंबर १९७२ पूर्वी पाठवावेत अशी कळकळीची विनंति आहे.

— संपादक.

श्रीमार्ककीर्तनमाला

पुष्प तिसरें

(लेखक : ह. भ. प. द. दि. परचुरे)

अभंग

मऊ मेणाहनि आम्ही विष्णुदास । कठिण वज्रास भेदू ऐसे ॥ १ ॥

भले तरी वेऊ कांसेची लंगोटी । नाठाळाचे काठी माहं माथा ॥ २ ॥

मायबापाहनी बहु मायावंत । कळं घातपात शबूहनी ॥ ३ ॥

अमृत तें काय गोड आम्हां पुढें । विष तें बागुडें कडू किती ॥ ४ ॥

तुका म्हणे आम्ही अवघेचि गोड । जया पुरे कोड त्याचे परी ॥ ५ ॥

या अभंगांत तुकाराम महाराज 'विष्णुदास' कसे असतात तें सांगतात. विष्णुदास म्हणजेच साधुसंत किंवा भक्त. नेहमीं असें सांगितलें जातें कीं भक्त हे दयेचे सागर असतात. अपकारकर्त्याविरहि ते उपकारच करतात. या विषयीं एक गोष्ट सांगतां.

श्रीवासुदेवानंद (टेंबेस्वामी) यांच्या साधुत्वाची कीर्ति जसजशी पसरूं लागली तसतसे त्यांच्या परिसरांतले भोंदू त्यांचा द्वेष करूं लागले. त्यांपैकीं एका भोंदूनें एका मांत्रिकास पैसे देऊन त्याजकडून स्वामींवर मारणप्रयोग करविला. यामुळें स्वामींना भयंकर अतिसार व रक्तस्राव होऊं लागला. (आद्य शंकराचार्यावरहि अभिनवगुप्तानें असाच मारणप्रयोग केला होता. आचार्याची प्राणान्तिक अवस्था झाली व कशानेंहि गुण येईना. शेवटीं आचार्याचा पट्टशिष्य पद्मपाद-यानें तो मंत्र अभिनवगुप्तावर उलटविला. त्यामुळें अभिनवगुप्त मेला व नंतर आचार्याची प्रकृति पूर्ववत् झाली.) स्वामींनीं अंतर्ज्ञानें काय झालें आहे हें जाणलें. ते स्वतः उत्तम वैद्यक जाणणारे होते. हें दुखणें कुठल्याही औषधानें हटणारें नसून यांतच आपला प्राणान्त होणार हें त्यांनीं ओळखलें. मग ते स्वतःच त्या मांत्रिकाकडे गेले. स्वामी आपल्याकडे येतांना जेव्हां त्या मांत्रिकानें पाहिलें तेव्हां तो भीतीनें अर्धमेलाच झाला. कारण स्वामींचा प्रभाव तो जाणून होता व स्वामींनीं क्रोधानें नुसता दृष्टिक्षेप आपल्याकडे केला तरी आपण भस्म होऊं ही त्याला खाली होती. स्वामी घराजवळ येतांच तो धांवत जाऊन त्यांच्या पायां पडला व क्षमा भाकूं लागला. स्वामींनीं त्याला उठविलें व ते म्हणाले, "तू पैशाच्या लोभानें हा प्रयोग माझ्यावर केलास. मला तो तुझ्यावर उलटवितां येईल. परंतु यासाठीं माझी शक्ति मला खर्च करावयाची नाही. आतां या जगांत माझे थोडेच दिवस राहिले आहेत. तर आतां तुझ्या दुष्कर्माबद्दल, एका संन्याश्याच्या हत्येबद्दल, ब्रह्महत्येबद्दल, तुला ज्या अनंत यातना भोगाव्या लागतील त्या अंशतः तरी कमी व्हाव्यात म्हणून माझ्या उरलेल्या दिवसांत मी तुझ्यासाठीं काय करूं तें सांग !"

साधु असे असतात. कवि म्हणतात —

उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः ।

अपकारिषु यः साधुः स साधुः सद्गिरूच्यते ॥

साधु असे मृदु अंतःकरणाचे असतात. म्हणूनच महाराज या अभंगांत म्हणतात

‘मऊ मेणाहूनि आम्ही विष्णुदास ।’

‘मेणासारखे मऊ’ नव्हे, तर ‘मेणाहून मऊ.’ कसे ? संस्कृत कवी म्हणतात, आम्हाला विचारा. आम्ही सांगतो कसे तें :

(स्वागता वृत्त)

सज्जनस्य हृदयं नवनीतं । यद्वदन्ति कवयस्तदलीकम् ।

अन्यदेहविलसत् परितापात् । सज्जनो द्रवति नो नवनीतम् ॥

(अहो, सज्जनांचें हृदय लोण्यासारखे मऊ असतें असें बरेच कवी म्हणतात, पण मला तर वाटतें कीं तें खोटें आहे. म्हणजे काय ? सज्जनांचें हृदय मृदु नसतें काय ? हो, असतें तर. परंतु तें ‘लोण्यासारखें मृदु’ नव्हे, तर ‘लोण्याहून मऊ’ असतें. कारण लोणी हें स्वतःला ताप झाला तरच द्रवतें. परंतु सज्जन हे दुसऱ्याला ताप झाला असतांही द्रवतात ! म्हणजे सज्जन हे लोण्याहून मऊ नव्हेत काय ?)

परंतु आम्हीं स्वभावानें मृदु असलों तरी वेळप्रसंगी वज्राहूनहि कठिन बनतो. कसे अजब हे संत आहेत पहा.

‘उत्तरराम चरितांत भवभूति म्हणतात —

वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि ।

लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हति ॥

तुकारामबोवांना असें कां सांगावें लागले ? कारण त्यांनी जगांत पाहिलें तों त्यांना असें दिसलें कीं, दया, क्षमा, शांति यांचा अर्थ दुष्ट व स्वार्थी माणसें ‘दुबळेपणा’ असा करतात.

एकः क्षमावतां दोषः द्वितीयो नोपपद्यते ।

यदेनं क्षमया युक्तं अशक्तं मन्यते जनः ॥

स्वतः बोवांना मंबाजीनें याच समजुतीमुळें छळलें. समर्थ्यांच्या शिष्यांनी वाटेंतल्या मळ्यांतले ऊस खाल्ले. पण मळ्याच्या मालकाने ‘शिष्यापराधे गुरोर्दंडः’ या प्रमाणें समर्थ्यांचा चोपलें. तुकारामबोवा व समर्थ त्या दुष्टांना दंड करण्याइतके खचित मजबूत होते. परंतु केवळ ‘ठोशास ठोसा’ करून सूड घ्यायचा किंवा उणें फेडायचें ही प्राकृत जनांची वृत्ति साधु अवलंबीत नाहीत. त्यांना या पलीकडचें साध्याचें असतें, व तें म्हणजे दुष्टांचें हृदय परिवर्तन. यासाठीं ते दयेचा किंवा सामोपचाराचा अवलंब करतात. पण बोवा म्हणतात, आमची क्षमा ही दुर्बलांची अगतिकता

नाहीं. आम्ही उगीच मार खाणारे नाही. आम्ही विष्णुदास झुंजार आहो. आम्ही सरळ आहोत तो पर्यंत चांगले. पण दुष्टांना दंड केल्याशिवाय चालत नाही असे पाहिले तर आम्ही त्यांना दंडहि करूं. परशुरामाचें वर्णन असे आहे की

अश्रतश्चतुरो वेदाः पृष्ठतः सशरं धनुः ।

इदं ब्राह्मिदं धात्रं शपादपि शरादपि ॥

किंवा—पवनानि समागमो ह्ययं सहितं ब्रह्म यदस्त्रतेजसा ॥

आजहि आपण पाहतो की 'आम्ही शांततावादी आहोत' असे जाहीर केले म्हणजे आमच्या धोरणाचा गैरफायदा घेऊन, काल ज्यांना 'भाई' म्हटले तेच लोक आमच्या देशावर हल्ला करतात. हे भाऊ नसून 'चाऊ' असतात. (मग आमच्या मधल्याच देशद्रोही भाईंना माईपेक्षा 'माओ' जास्त जवळचा वाटतो !)

तेव्हा मग आपल्याला शस्त्रास्त्रांची आठवण होते. त्या पेक्षां धोरण असे पाहिजे की आम्ही शांतता पाळू, म्हणजे आम्ही स्वतः होऊन आक्रमण करणार नाही, पण आमच्यावर जर कोणी आक्रमण करील तर ते अशा प्राणपणाने परतबु की ज्या योगे आक्रमकाला कायमची दहशत वसेल.

एक साप रस्त्याच्या कडेने चालला असता एका साधूचे अहिंसेवरचे प्रवचन त्याच्या कानीं आले. साधू सांगत होता, "दुष्ट आणि हिंसक माणसाला सर्पाची उपमा देतात. सर्पाचा स्वभाव माहीत असल्यामुळे कुणी त्याला मुद्दाम ढका देत नाही. ढका लागला तर चुकूनच लागतो. पण सर्प ते विचारांत न घेता त्या माणसाला डसून त्याचा जीव घेतो. म्हणूनच दुष्ट आणि हिंसक अशी सापाची दुष्कीर्ति झाली आहे."

आपल्या स्वभावाचे हे वर्णन ऐकून सापाला वाईट वाटले मग त्याने साधूकडे जाऊन त्याचा उपदेश घेतला. कुणीहि कांहीं केले तरी त्याला चावण्याचे किंवा नुसते फुसकारण्याचेहि त्याने सोडून दिले. नुसती हवा खाऊन तो राहू लागला. पण त्याचा परिणाम असा झाला की लोक त्याला दगड मारू लागले, काठीने डिवचू लागले, व खुशाल इकडे तिकडे फेंकून देऊ लागले. त्याची प्राणांतिक अवस्था झाली. कांही दिवसांनी तो साधू तिथून जात असतांना त्याने सापास पाहून विचारले, "मित्रा, तुझी अशी अवस्था कशांत झाली?" साप म्हणाला, "तुमच्या उपदेशामुळे ! मी लोकांना चावण्याचे सोडून दिले त्याचा हा परिणाम." साधू म्हणाला, "मित्रा, मी तुला उपदेश केला होता की कोणाला चावू नकोस. पण कुणावर फुसकारू नकोस असे का मी सांगितले होते ? अरे, नुसता फुसकारलास तरी पुरे. कारण 'फटाटोपो भयंकर'. म्हणजेच क्रोध ओठांत असावा, पोटांत नसावा." वास्तविक कठिणपणा हा साधूच्या स्वभावा विरुद्ध आहे. उलट मृदुत्व हेच साधूच्या स्वभावाचे स्थायी लक्षण आहे.

जानोवा एका सुंदर दृष्टांतानें हें सांगतात—

कमळावरी भ्रमर । पाय ठेवती हळुवार ।

कुचवेल केसर । इया शंका ।

तैसेनि माववें पाय । भूमीवरी न्यसीत जाय ।

लागती तेथ होय । जीवां सुख ॥

(जा. १२-२४८, २५५)

म्हणून तर माउलीची अशी प्रतिज्ञा आहे कीं "आनंदाचें आवाहू मांडूं जया." तेव्हा सुख आणि आनंद पसरविण्याकरितां वज्रासारखें कठिण होऊन भागेल काय ? नाही. परंतु कधीं कधीं दुसऱ्याच्या हितासाठीं कठिण व्हावें लागतें. मूढ राहून चालत नाही. शस्त्रक्रिया करणारा डॉक्टर जर अहिसेच्या नांवाखाली किंवा अंतःकरणाच्या कोमलतेमुळें शस्त्र चालविण्यास कुरकुर करूं लागला तर कसें चालेल ? मुलाला गळूं झालेलें असतें; तें फोडून किंवा पिळून टाकल्या शिवाय त्याचा निचरा होत नाही. अशा वेळीं आई पण्डाची किंवा गुलबक्षीचीं पानें चटका लागण्याइतकीं गरम करून बांधते व दुसऱ्या दिवशीं गळूं फोडून पिळून टाकते. यांत वरपांगी निष्ठुरता, पण आत प्रेम ओतप्रोत आहे. "कंसी कळवळयाची जाती । प्रेम निष्ठुरते पोटी" ।

पोभाळितां चरे अंतरीचें दुःख । लांसे फांसे मुख उघडावें । (तुकाराम)
किंवा तुका म्हणे नवें । काढुनि टाकिजेतो सुखें ॥ बरें, साधू वेळ प्रसंगी कठिण पणा दाखविणार नाहीत तर लोक त्यांना जीव नकोसा बगतील. वास्तविक हा कसा ?

अद्वेष्टा सर्व भूतानां मैत्रः करुण एव च ।

निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ (भ. गी. १२-१३)

जो सर्व भूतांचे ठायीं । द्वेषातें नेणेंचि कांहीं ।

आपपरु नाहीं । चैतन्य जैसा ॥ (जा. १२-१४४)

पण तरीहि लोक याचा द्वेषच करतात—

पादपानां भयं वातत् पद्मानां शिशिरात् भयम् ।

पर्वतानां भयं वज्रात् साधूनां दुर्जनात् भयम् ॥

मृग-मीन-सज्जन हे अनुक्रमें तृण-जल-संतोष यांवर जगणारे. तरीहि लुब्धक-धीवर-पिशुन हे त्यांचें अकारण वैर करतात —

मृगमीनसज्जनानां तृण-जल-संतोष विहित वृत्तीनाम् ।

लुब्धक धीवर पिशुनाः निष्कारण वैरिणो जगति ॥

अशा दुष्टांच्या व दुर्जनांच्या बाबतीत कठोरपणा दाखवावा लागतो. सर्व ठिकाणीं वेदान्त उपयोगी पडत नाही.

वृत्ति वृत्ति
वृत्ति, इत्यादि
सं विचू न
मगजें, पण
नितारानें फु
(प्रश्न)

गोंदवलेक
मोठेकडे रा
अधिकारी प
जून म्हणू
तेव्हा चळ
मनावून पा
परजले,
वा. गाला च
एक कुणाला
नेच तो आ
अप तो ज
अर्थात्

मोठा आहेत
विच्छेद कंठय
समाजाती
लोकस्य हि
आदि परमो
लोक केल
लोकमान्य
अधिकार हे
लोक कपाटमें

‘यदस्ति ब्रह्मांडकटाहमध्ये सर्व स्वरूपं परमेश्वरस्य’ हें वेदान्ततत्त्व व्याघ्र, सर्प, विंचू, इत्यादि हिंसक प्राण्यांच्या बाबतीत अक्षरशः पाळून चालायचें नाहीं. ‘सर्प विंचू नारायण’ हें खरें, पण पुढें ‘परि त्यां वंदावें दुरून.’ त्यांना नारायण समजावें, पण नमस्कार मात्र दुरून करावा. हेंच तत्व तुकारामबोवा अधिक विस्तारानें पुढील अभंगांत सांगतात —

(अभंग) पाया झाला नारू । तेथें बांधिला कापुढ ।
तेथें बिबव्याचें काम । अधमासी तों अधम ॥ १ ॥
रुसला गुलाम । धनी करितो सलाम ।
तेथें चाकराचें काम । अधमासी तों अधम ॥ २ ॥
रुसली घरची दासी । धनी समजावी तिपेसी ।
तेथें बटकीचें काम । अधमासी तों अधम ॥ ३ ॥
देव्हाऱ्यासी विंचू आला । देवपूजा नाचडे त्याला ।
तेथें पैजराचें काम । अधमास तों अधम ॥ ४ ॥

गोंदवलेकर महाराजांच्या वेळीं ब्रिटिशांचें राज्य होतें. त्या राजकर्त्यांना सगळीकडे राजद्रोहाचा दास येई व त्यासाठीं पोलीस आणि सी. आय्. डी. अधिकारी पाळतीवर असत. असाच एकदां एक पोलीस अधिकारी महाराजांकडे येऊन म्हणू लागला कीं, “मला दोनशें रुपये द्या, नाहीतर इथें गुप्तपणें राज-द्रोहाच्या चळवळी चालतात असा रिपोर्ट मी करीन.” बाकीच्या लोकांनीं त्याला समजावून पाहिलें. पण तो ऐकेना. मग मात्र महाराजांनी उग्र रूप धारण केलें व गरजले, “या अधमाला खांदाशीं करकचून बांधा व मला चावूक आणून द्या. याला चांगला फोडून काढतां. एन्हवीं नाहीं हा वठणीवर यायचा. सरकारचा धाक कुणाला दाखवितोस ? माझ्याकडे पाहण्याचीहि सरकारची हिंमत नाहीं”. लगेच तो अधिकारी वरमला व महाराजांच्या पाया पडला. कारण महाराजांचा प्रभाव तो जाणून होता.

अर्थात् ‘भूतांची दया भांडवल संतां’ हें खरेंच. पण त्याला व्यावहारिक मर्यादा आहेत. तुकारामबोवा म्हणतात, “दया तिचें नांव भूतांचें पाळण । आणिक निर्दळण कंटकांचें ॥ ”

समाजांतील कंटकांचें निर्दळण अत्यंत कठोरपणानें करावेंच लागतें. म्हणून ‘हिंसकस्य हिंसा इति अहिंसा’ हीच अहिंसेची खरी व्याख्या होय. राम-कृष्ण इत्यादि परमेश्वरी अवतारांनी रावण कंसादिकांना ठार मारूनच धर्माचा मार्ग निष्कंटक केला.

लोकमान्यांचा बचाव करणारे सातान्याचे प्रसिद्ध वकील दादा साहेब करंदीकर हे एकदां सातान्याहून पुण्यास रात्रीचे गाडीनें फर्स्ट क्लासनें जात होते. कंपार्टमेंटमध्ये ते एकटेच होते. बिछाना पसरून ते झोपले. पुढच्या स्टेशनवर

एक इंग्रज वाई डव्यांत आली. दादासाहेबांच्या बॅंगवर लिहिलेल्या नांवावरून हे कोण तें तिनें ओळखलें, व या वकिलावरच आपण आपल्या चातुर्यानें मात करावी असें तिनें ठरविलें. मग तिनें त्यांना उठविलें व त्यांना सांगूं लागली कीं, “मला आत्तांच्या आत्तां दहा हजारांचा चेक लिहून द्या. नाहीतर मी घेन खेंचून गाडी थांबवीन व तुम्ही माझ्यावर बलात्कार करीत होतात असा आरोप करीन.” प्रसंग वांका होता. इंग्रज लोक कोर्टांत सांगतील तें खरें समजून न्याय त्यांच्या वाजूनें होत असे. म्हणून दादा साहेबांनीं मुक्याचें व बहिऱ्याचें सोंग घेतलें व तिचें म्हणणें कागदावर लिहून देण्यास सांगितलें. तिनें त्याप्रमाणें कागदावर लिहून कागद दादा साहेबांना दाखवला. त्यांनी तो घेऊन मुकाट्यानें घडी करून खिशांत ठेवला. मग त्यांना वाचा फुटली ! ते म्हणाले, “तुझ्या दुष्ट कारस्थानाचा तुझ्या हातचा लेखी पुरावा आतां माझ्याजवळ आहे. आतां मुकाट्यानें मलाच बीस हजारांचा चेक लिहून दे. नाहीतर तुझ्यावर फियदि करून सगळ्या इंग्रज जातीची वेअब्रू करीन. या दादासाहेब करंदीकराशीं गांठ आहे, लक्षांत ठेव !” वाईला निमुटपणें चेक लिहून द्यावा लागला. आतां या वाईला दादा साहेबांची खोडी काढण्याची कांहीं जरूरी होती का ? पण नाही.

भर्तृहरि म्हणतात, “ये तु धनति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ।”

अर्थात्

“जे कीं व्यर्थ परार्थहानि करिती ते कोण कीं दुर्मती ।” (वामन पंडित)

(अभंग) स्वार्थ सांडुनीयां परार्थ करीती । तेचि उत्तमजाती ओळखावे ॥ १ ॥

स्वार्थ साधुनीयां परार्थ जो करी । तोचि मध्यम परी ओळखावा ॥ २ ॥

स्वार्थ साधाव्या परार्थ नाशीती । अधम त्यांची प्रती ओळखावी ॥ ३ ॥

परि जे कां व्यर्थ नाशिती परार्थ । नांव त्यांसी सार्थ काय नेणों ॥ ४ ॥

येवढे मोठे कवि भर्तृहरि, ‘आतां वंदूं कवीश्वर । जे शब्द सृष्टीचे ईश्वर ॥’ या कोटींतले. पण त्यांनामुद्दां या चौथ्या प्रकारच्या लोकांसाठीं शब्द सांपडत नाहीं. आपल्याला वाचानें खाल्लें म्हणजे त्याला माणसाच्या रक्ताची चटक लागून तो गांवांतील इतर माणसेंहि खाईल या दुष्ट हेतूनें स्वतःच वाधासमोर जाऊन उभा राहणारा खलेश्वर, आणि स्वतःचें मूल मारून सबतीवर आळ घालणारी स्त्री, हीं असलीं उदाहरणें होत. त्यांना केवळ ठेंबून काढणें व नाश करणें हेंच योग्य. संस्कृत कवि सांगतात —

खलानां कंटकानां च द्विविधैव प्रतिक्रिया ।

उपानद् मुखभंगो वा दूरतो वाऽप्यसारणम् ॥

काय करणार ? जगांत अशीं माणसें असतात व त्यांच्याशीं गांठ पडली कीं दयामूर्ति संतांनाहि वज्रासारखे कठीण व्हावे. लागतें. महाभारतांत द्रौपदीचें

अत्यंत तेजस्वी चित्र व्यासांनी रेखाटले आहे. सीतेचीं दुःखें रामाच्या कर्तव्य-निष्ठेतून उद्भवलेलीं होती व त्यामुळे ती भोगण्यांत तिलाही कर्तव्यपूर्तीचें समाधान होतें. परंतु द्रौपदीचें बलिदान हें धर्माच्या अतिक्षमाशील वृत्तीमुळे तिच्यावर बंडवलेलें होतें. वनवासांत धर्माजिवळ बोलतांना द्रौपदीनें या संबंधीं आपले विचार स्पष्टपणें मांडले आहेत. आपल्या पित्याकडे असतांना वृहस्पतीनें सांगितलेली नीति तिनें ऐकली होती. त्यांत बली व प्रल्हाद यांच्या संवादांत हा क्षमेचा विषय आलेला आहे. द्रौपदीचा मुद्दा हा आहे :-

सर्वत्र क्रोध जसा तैसी सर्वत्र न क्षमा साजे ।

समर्थानीं जें सांगितलें कीं, "धटासि आणावा धट । उद्धटासि पाहिजे उद्धट । खटनटासि खटनट । अगत्य करी ॥" तें राजकारणासाठीं आहे, रोजच्या व्यवहारासाठीं नव्हे. नाहीतर एकाचें आपलें नाक कापून दुसऱ्याला अपशकून केला कीं त्या दुसऱ्यानें आपलें नाक कापून पहिल्यास अपशकून करावा असें हीईल. कित्येक वेळां गोड बोलून किंवा किंचित् कठोर बोलूनही काम भागतें. "तुका म्हणें साधु बोले खड्गधार । खोंचतें अंतर दुर्जनांचें ॥" तत्त्वतः साधु हे सर्व जीवांना मातेसारखे असतात. व्यंकटेशस्तोत्रकर्तॆ देवीदास म्हणतात 'पुत्राचे तहस्त्र अपराध । माता काय मानी त्याचा खेद ॥' म्हणून साधु दुर्जनांचा नाश न करता त्यांना सुधारण्याचा प्रयत्न करतात. त्याचें कारण नाश करावयाचा अधिकार संतांचा नसून परमेश्वराचा आहे. ज्याप्रमाणें खून करणाऱ्याला फाशी देण्याचा अधिकार पोलिसाला नाही, तर वरिष्ठ न्यायाधीशालाच आहे. परंतु विशिष्ट प्रसंगीं हत्यारबंद किंवा संगीनधारी पोलिसाला बंदूक चालवून अपराध्याला जगच्याजागीं मारावेंहि लागतें. म्हणजे व्यवहारांत दयालुता व कठोरता दोन्ही पाहिजेत. परंतु दयालुता ही आपली स्वतःची व कठोरता ही परमात्म्याकडून तात्पुरती उसनी घेतलेली. 'परित्नाणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।' हें भगवंतांचें व्रीद आहे. 'थे यथा मां प्रपद्यते तस्तिथैव भजाम्यहम् ।' असें भगवंत सांगतात. पण तें कुणाला ? भगवंताशीं सौदा करणारे जे सोदे असतात त्यांना. परंतु निष्काम भक्तांना बिदुसिधूचा नियम (म्हणजे बिदु घेऊन सिधु देणें).

॥ पद ॥ (राग - भीमपलास, ताल-द्विताल)

जे जे भजती ज्या ज्या भावें । त्यातें तैसा तैसा पावें ॥ धृ ॥

बिदुसिधुचा न्याय असे हा । भक्तजनांला कथिला देवें ॥ १ ॥

मात्र श्रीकृष्णांनी शिष्टाईच्या वेळीं असें घोरण ठेवलेलें होतें कीं आपली शांतताप्रिय वृत्ति स्पष्ट व्हावी व त्याचबरोबर आपली जरबही कायम राहावी. आजच्या भावेंत म्हणजे We are ready for peace, but prepared for war. (शांततेनें जागण्यास आम्ही तयार आहोंत, पण युद्धासाठीं केव्हांही सज्ज आहोंत.) तुकारामबोवांच्या प्रस्तुत अभंगाचा असा दुहेरी अर्थ आहे.

मऊ मेणाहूनी आम्ही विष्णुदास । कठिण वज्रास भेदूं ऐसे ॥

क्षमा

(लेखिका :- सी. लक्ष्मीबाई पटवर्धन)

‘दया क्षमा शांती । तेथे देवाची वसती ॥’ असें तुकारामबोवांचें वचन आहे. यांतील क्षमा ही सशक्तांची (म्हणजेच समर्थांची) क्षमा होय. आपला अपराध करणाऱ्यास किंवा चूक करणाऱ्यास दंड करण्याचें सामर्थ्य आपल्या जवळ असूनही त्या माणसास दंड न करितां किंवा त्याच्यावर क्रोधहि न करितां त्यास आपल्या दया-क्षमा-शांती या गुणत्रयानें जिकणें याला हृदय फार मोठें असाचें लागतें. हा दैवी गुण आहे, व तो साधुसंतांमध्ये प्रकर्षानें असतो. दैनंदिन जीवनांतही क्षमेला महत्त्वाचें स्थान असतें. विशेषतः आपली चूक कबूल करून त्याबद्दल क्षमा मागणें हें तर फार समजसपणाचें असतें. एका भगिनीनें आपले या संबंधीचे विचार कौटुंबिक हितगुज अमात्रें तसें हंमत खेळत मांडले आहेत.

— संपादक.

चुका कोणाच्या हातून होत नाहीत ? अगदी मनुष्य जन्माला आल्यापासून त्याच्या अंतापर्यंत जन्मभर कळत, नकळत त्याचे हातून चुका होत असतात. त्या कशा, केव्हां, कोठे आणि किती याची नोंद मात्र त्याचे जवळ नसते. मला वाटतं, लहान मूल २-३ वर्षांचे झालं, म्हणजे त्याला आपल्या हातून चूक झाल्याची थोडीशी जाणीव होऊं लागते. लहान मुलांचे हातून कांही वस्तू पडतात, फुटतात, तर कांहीं वेळां हीं मुलं आपल्याला मिळालेला खाऊ कोणाला न विचाराच खायला मुरवात करतात. अशा वेळीं वडील माणसं त्यांना वळण लावण्याचा प्रयत्न करतात. आता आधुनिक तंत्र कांहीं वेगळंच आहे म्हणा, पण आमच्या लहानपणीं मुलांनी असं कांहीं केलं कीं त्यांना चौदावं रत्नच दाखविलं जाई.

माझी पहिली चूक झालेली मला आठवते, त्यावेळीं मी ३ वर्षांचीच असेन बहुतेक. पूर्वी अशी पद्धत होती कीं आईनं मुलीची वेणी घालायची ति मुलीनं आईला नमस्कार करायचा. तसा मी रोज करीतही असें. एक दिवस काय बिनसलं तें कांहीं आठवत नाही, पण नमस्कार करायला मात्र मी तयार नव्हें. तिथे माझे वडील बसले होते. त्यांनी मला समजावून सांगितलं, ‘बावी, नमस्कार कर आईला’. पण छे, गाडी अडली. नंतर ते रागावले तरी कांहीं नाही. शेवटी त्यांनी जेव्हां एक धपाटा पाठीत धातला, त्यासरशी जी मी नमस्काराला वाकले ती आज पन्नाशी उलटून गेली तरी वाकलेलीच आहे. म्हणजे, तशी क्यामुळे नव्हे हं ! तर लहानपणीच मिळालेल्या नम्रतेच्या धडधानं.

माझ्या वयाच्या बाराव्या वर्षीच माझं लग्न झालं. सासरीं गेल्यावर सासू-बाईंच्या मर्जीविरुद्ध कांहीं घडलं कीं त्या माझ्याशीं अबोला धरीत. अणा वेळीं मी त्यांना म्हणत असे, 'माझ्या हातून कांहीं चूक झाली का? क्षमा करावी मला,' असं म्हणून मी त्यांना वाकून नमस्कार करीत असें. त्यामुळे त्यांचा राग कुठल्या-कुठे पळून जाई, नि क्षणार्धातच आमच्या घरांतलं वातावरण प्रसन्न होई.

ही झाली माझ्या लहानपणची गोष्ट. मी त्यावेळीं सूनवाई होतें, सासुर-वाशीण होतें. पण नंतर सासुबाई झालें, पुढे नातवाची आजी झालें, तरी वर म्हटल्याप्रमाणें माणसाच्या हातून अनेकदां चुका होतच असतात. आता त्या दिवशींचीच गोष्ट सांगते तुम्हाला. माहीमला आमच्या घरातल्या घरातच पडून माझ्या नातवाचा हात दुखावला. डॉक्टरनी सांगितलं, प्लास्टर घालायला हवं म्हणून. त्या दिवशीं मी नेमकीच दादरला माझ्या नातेवाईकांकडे रहायला गेलं होतें. तिथे फोन करून सूनवाईनी मला बोलावलं. मीही वास्तविक लगेच पायचीच. पण मला वाटलं, प्लास्टर घालणार डॉक्टर, तेव्हा मीच जायला पाहिजे वरोवर असं कांहीं नाही; शेजारचं कोणीतरी गेलं म्हणजे झालं.

पण मागाहून असं कळलं कीं नातवानं खूप त्रास दिला. डॉक्टर म्हणाले 'हे काय? आजी नाही का आल्या?' वगैरे. घडल्या प्रकारामुळे मुलगा-सून माझ्यावर रामावली होती. तेव्हां प्रथम मी त्याचेजवळ क्षमा मागितली, नि नंतर सांगितलं, "माझा गैरसमज झाला, नाहीतर मी आल्याशिवाय राहिले नमते; एवढंच नव्हे, तर लगेच येणं हें माझं कर्तव्यच होतं." असं म्हटल्यावर त्यांच्या मनांतला राग नाहीसा झाला नि आमचीं मनं स्वच्छ झालीं.

पण कांही माणसं अशी असतात, कीं त्यांच्या हातून कितीही चुका झाल्या तर तरी तीं आपली चूक चुकूनही कबूल करणार नाहीत. प्रथम म्हणजे जसं कांही घडलंच नाही, असा आव आणतील; आणि त्यातूनही कोणी चूक दाखवून दिलीच, तर त्याचं खापर तिसऱ्याच्याच माथीं मारतील. त्याचा परिणाम असा होतो, कीं त्यांच्या चुका सुधारत नाहीतच, उलट त्यांची चुका करण्याची प्रवृत्ती मात्र नेहमी वाढत जाते.

याच्या उलट कांहीं माणसं वारंवार चुका करून क्षमा मागण्यात पटाईत असतात. आमचेकडे फुलके करण्यासाठी गुजराथी ब्राह्मण येतो. त्याला आम्ही 'महाराज' म्हणतो. त्याच्या पाठीशी सदोदित घाई. त्यामुळे कधी फुलके वापरतात, तर कधी कच्चे राहातात. कधी गेंसला ओली कणीक लागून करवडलेली, तर कधी तुपाचे थेंब ओट्यावर सांडलेले. आपण त्याला म्हणलं, 'काय हे महाराज? किती तुपाचे थेंब सांडलेत सगळीकडे?' लगेच ते स्वतःचा कान पिळतील. हंसतील व जीभ बाहेर काढून म्हणतील, 'अरे भगवान्, च्यूक झ्याली, च्यूक

झ्याली, भाफ करा हें, आई.' अशा लोकांची आपल्याला कीव येते, पण एखाद-
दोन दिवसच. तिसऱ्या दिवशी असं वाटतं की माणसाला बोललेल्याचा रग
नाही, पण लाज मात्र वाटलीच पाहिजे. तरच तों आपल्या वागणुकीत सुधारणा
करील. नाहीतर अशा माणसाना आपण लाजकोडगे, निर्लज्ज म्हणतो नाही का?
असो.

एकदा की नई, आम्ही उभयता ह्यांच्या एका विद्यार्थ्याकडे गेलो होतो.
तो मोठा ऑफिसर असल्यामुळे त्याची जागा प्रगस्त, हवेणीर नि त्याला साजेसंच
घरातलं सर्व समान-सुमान होतं. हे म्हणाले, 'रमेश, तुला खूप मोठा झालेला
पाहून मला अतिशय आनंद झाला'. तितक्यात त्याने झटकन खाली वाकून नमस्कार
केला नि म्हणाला, 'मर, आहो हे सर्व तुमच्याचमुळे आहे. मी शाळेत असताना
माझ्या चुकीमुळे तुम्ही मला वर्गाबाहेर काढलं नसतं, तर आज मी कोणत्या
मार्गाला लागलो असतो कुणाम ठाऊक?' असे म्हणत त्याने आपल्या पत्नीला
चहा आणण्याची सूचना केली. '५-१० मिनिटांत तिनं आमचे पुढं चहाचा दे
आणून ठेवला नि आतल्या खोलीत निघून गेली. तिच्या ह्या विचित्र वागणुकीनं
आमचं मन खट्ट झालं नि आम्ही घरी परतलो.

यानंतर थोडेच दिवसांनी आमचेकडे एक धार्मिक समारंभ होता. त्यावेळी
या दांपत्याला आम्ही मेहुण म्हणून बोलावले होतं. त्या दिवशी आल्याबरोबर
प्रथम आमच्या या मानलेल्या सूनवाईनं आम्हां उभयतांची क्षमा मागितली.
नंतर जेवण होऊन, मेहुणाची यथामांग पाठवणी करायची ती आम्ही केली.

त्यानंतर दोनच दिवसांनी अतिशय सुंदर अधरात ह्या सूनवाईचं पत्र आलं,
तें असं:-

"आपलेकडे परवां आम्ही जेवायला आलो होतो, त्यावेळी जेवणाचा वेत
उत्तम होताच, पण त्याहीपेक्षां मला जी आदरातिथ्याची वागणूक मिळाली त्यानं
मी भारावून गेलं.

आपण आमचेकडे आलांत त्यावेळी चूक झाली माझेकडून. आपण बडील
माणसं, क्षमा करा मला."

असं खूप मोठं पत्र पाठवून ह्या आमच्या सूनवाईनं वारंवार क्षमा मागितली
होती. त्यामुलं तिचेविषयी झालेला गैरसमज वाजून झाला नि आमचं येणं-जाणं
आपुलकीनं सुरू झालं.

अशा प्रकारे प्रत्येक माणसानं आपला अहंकार वाजूला सारून दररोज रात्री
निजतानां परमेश्वराजवळ प्रार्थना करावी की, "हे परमेश्वरा, आजच्या दिवसात
माझे हातून कळत, नकळत घडलेल्या चुकाना क्षमा करणारा तूच आहेस, तुला
शरण आलं आहे, क्षमा कर मला. क्षमस्व परमेश्वर."

मुलांची गीता

(लेखक. वि. के. छले)

त्यजून वस्त्रं नर जैवि जीर्ण (म. गी. २।२२)

एका वाड्यामध्ये दुपारच्या वेळेला काहीं मुलें खेळाच्या निमित्तानें जमलीं होती. परंतु आज खेळांत त्यांचें लक्ष लागेना. याचें कारण वाड्यांतले वयोवृद्ध-भाऊ आज स्वर्गवासी झाले होते. वऱ्याच मुलांच्या मनांत त्यांच्या पुढच्या प्रवासावद्दल कुतूहल उत्पन्न झालें होतें. तीं खेळ सोडून ओटीवर जमलीं व एकमेकांत चर्चा करूं लागलीं. त्यांच्यामध्ये शालिनी जरा अधिक धीट व चौकस होती. ती गोविंदाला म्हणाली, 'ए, मघाशी भाऊंना कुठं नेलें रे? मला त्यांना पाहायची फार इच्छा होती, पण आईनें आम्हांला खोलीतच खेळण्याची सक्त ताकीद दिल्यामुलें पाहतां आलें नाहीं.' 'हो, आम्हांलाहि अशीच ताकीद दिली होती' गोविंदा म्हणाला. 'तरी मी आंगठ्यावर उभे राहून खिडकीतून पाहिलेंच.' 'अरे, त्यांना किनई स्मशानात नेलें हो, जाळण्याकरितां' जरा प्रौढ सुषमा म्हणाली. 'कशा वरून ग?' 'अग मी एकदा किनई माझ्या नानांबरोबर फिरायला गेलें होतें. तीं वाटेंत दूर अंतरावरचा भला मोठा जाळ दिसला. तेव्हां मी त्यांना म्हलें 'नाना, ती पहा केवढी आग लागली आहे?' तेव्हां ते म्हणाले 'अग, ती आग नाहीं. मेलेल्या माणसाला तिथें जाळतात.' त्यावर मी आणखी काहीं प्रश्न विचारणार तोंच समोरून त्यांचा एक मित्र आला व त्यांच्या गप्पा सुरू झाल्या, व मग मी ही तें विसरून गेलें.'

'हा सुषमाचा तर्क बरोबर आहे.' शालिनी म्हणाली. 'कारण, तुम्ही पुढें वखारीत जाऊन अगोदर लाकडांची व्यवस्था करा, असें कोणाचें तरी बोलणें माझ्या कानावर आलें.'

'अग्या ! मग आपण मेल्यावर आपल्याला सुद्धा असंच जाळणार कीं काय?' धाकट्या अनिलनें वावरून विचारलें.

'छे रे, सगळ्यांनाच मेल्यावर जाळतात असं नाहीं काहीं. मोठ्या माणसांना जाळतात आणि लहान मुलांना पुरतात' शालिनी म्हणाली.

'काहीं तरी थापा देतेस. हिंदु लोकांत मेलेल्यांना पुरीत नाहीत,' गोविंदा म्हणाला.

'अरे, माझ्या गळ्याची शपथ; मी आजोळीं गेलें होतें, तिथे आमच्या भेजारी मी खेळायला म्हणून गेलें, तिथें लोक खड्डा खणीत होते. तें पाहून मी घरांत येऊन आईला सांगितलें. तेव्हां तिनें मला हें सांगितलें,' शालिनीनें आपलें म्हणणें स्पष्टपणें मांडलें. तेवढ्यांत भाऊंना पोचवून लोक परत येतांना दिसले म्हणून सगळी मुलें आपापल्या घरांत पळाली. संध्याकाळीं जेवणखाण झाल्यावर शालिनी

बडिलांना म्हणाली, 'आतां आम्हांल गोष्ट सांगायला कुशी नाही, तर तुम्ही सांगाल का?' 'हो! हो! सागेन. कधीं मी, कधीं तुझी आई.' 'पण काय हो नाना, भाऊ आतां कुठे गेले असतील?' शालीनें प्रश्न केला.

नाना म्हणाले 'देवाकडे.'

'पण काय हो, वाईट माणसांना देव नरकांत पाठवितो ही गोष्ट खरी का?' 'हो, अगदीं खरी आहे. म्हणून तर माणसानें चांगलें वागावें.'

'मग असें आपल्याला सगळ्यांना मरावें लागेल कीं काय? मला तर बाई भीति वाटते.'

'अग! त्यांत भ्यायचें कारण नाही.'

निर्मलाबाई आपलें काम आटपून दारांत बापलेकीचा संवाद ऐकत उभ्या होत्या. त्या पुढें येऊन म्हणाल्या 'चल ग शाले, झोपायला.'

'अग, पण मला अजून झोप येत नाही.'

'कशाला या भलत्या वेळेला तिला मरणाविषयीं गोष्ट सांगता?, पतिराजाकडे पहात त्या म्हणाल्या, 'रात्रीं दचकून उठायची.'

'हे पहा, एवी-तेवीं विषय निघालाच आहे, तर मी तिची समजूत कशी घालतो, तें पहा तर खरी,' नाना म्हणाले.

'हे पहा शाले, तुझा फ्रॉक फाटला कीं तुझी आई काय करते?'

'दुसरा नवीन शिवते,' शालीनें उत्तर दिलें

'त्या प्रमाणें आपल्या सगळ्या माणसांची आई म्हणजेच जगदंबा ज्याचें शरीर निकामी झालें असें तिला वाटत असेल, त्याचें शरीर ती काढून घेऊन त्याला दुसरें नवें शरीर देते.'

'म्हणजे मग बाळ जन्माला येतें तसेच ना?' शालिनी म्हणाली.

'हो, बरोबर,' नाना म्हणाले.

'पण कांहीं मुलें आपले कपडे वाटेल तसे मळवितात, कुठेंतरी टाकून देतात, आणि त्यामुळें ते लौकर फाटतात.'

'हो, मला आठवतें. आमच्या वर्गांतल्या लीलाचा नवा झगा बरेच दिवस सांपडत नव्हता. तो परवा सांपडला. पण उंदरांनीं खाल्लेला. मग तिची आई तिला रागावली.'

'बरोबर आहे,' नाना म्हणाले, 'तसाच आपल्या शरीराचा माणसानें चांगला उपयोग करावा. जगदंबेची अशी इच्छा असते. आतां तरी तुझी मरणाची भीति गेली ना?'

'हो! आतां मी नेहमीच चांगली वागेन.'

'चांगलें कसें वागावें हेंही कळलें पाहिजे, म्हणून मी सांगतां तें लक्षांत ठेव,' नाना म्हणाले. 'भाऊ गेले तेव्हां वाईट झालें असें आपण म्हणतां, कारण ते

मुम्हाला गोष्टी सांगत; घरगुती औषधपाणी सुचवीत; अडचणीत सल्ला मसळत देत, कोठें नडलें तर अंगमेहेनतही करीत. लहान थोरांत मिळून मिसळून वागत. त्यामुळें आपण त्यांना 'भले' म्हणतो.'

'हो,' निर्मलाबाई म्हणाल्या, 'भाऊ म्हणजे आम्हां बायकांना वाड्यांत मोठाच आधार होता. खुशाल त्यांच्या जिवावर घरीं मुलें वाळें ठेवून आम्ही बाहेर जाऊन येत होतो. नाहीतर त्या भावीणवाई ! वरें झालें ! बिऱ्हाड गेलें ! मदान् कदा उसनें ! बाई आगपेटी सुद्धा उसनी मागायची. पहाटे रात्रीं-वेरात्रीं खुशाल उठवायची झोपेंतून आगपेटीसाठी !'

'असें मागें कुणी आपल्याला वाईट म्हणणार नाही असेच नेहमीं आपण प्रयत्नपूर्वक वागत जावें,' नाना म्हणाले.

मेघा ! त्रिशूल काढ

लेखक : डॉ. आर. एस्. कापडी.

एम्. बी. बी. एस्, कोल्हापुर.

दोन प्रहरच्या आरतीच्या वेळीं मेघा बाबांना म्हणाला, "बाबा ! आपण आज माझ्या स्वप्नांत घेऊन 'त्रिशूल काढ' म्हणून सांगितलें. देवघरांत भितीवर त्रिशूल काढला आहे. पण याचा अर्थ काय ?"

"अरे ! स्वप्न कसलें ? मी प्रत्यक्ष नव्हतां कां आलों ?"

"होय बाबा ! मला तसें वाटलेंहि. तुम्ही माझ्या विछान्यावर तांदूळही टाकलेत. मी गडबडीनें जागा झालों. पहातां तों कोणी नाही. दरवाजा तर लावलेला होता."

"बाबा ! माझा संचार सर्वत्र आहे. तुझे वंद दरवाजे मला कसा अटकाव करणार ?"

इतक्यांत एक भक्त छोटेंसें शिर्वांग घेऊन आला. त्यानें तें बाबांना अर्पण केलें. बाबांनीं तें शिर्वांग मेघाला दिलें आणि सांगितलें, "त्रिशूळाशेजारी याची स्थापना कर आणि पूजेला लाव. आतां तरी कळलाना त्रिशूळाचा अर्थ ?"

मेघाची शिवभक्ती दृढतर व्हावी म्हणून बाबांनीं हा सारा खटाटोप केला. पहा बाबांना भक्ताची केवढी ही काळजी !

मेघा नांवाचा एक गुजराती ब्राह्मण खेडा जिल्ह्याचे प्रांत साहेब हरी विनायक साठे यांच्या घरी पुजारी होता. अनन्यभावे साठ्यांची सेवा केल्यामुळें साठ्यांची त्याच्यावर मर्जी वसली. परंतु ब्राह्मण असून अज्ञानी ! गायत्री मंत्रही सा. ली. २

त्याला म्हणतां येत. नव्हता. साठ्यांना कीव आली. त्यांनी त्याला मायसी मंत्र शिकविला.

साठे साईभक्त होते. शिडींत कायमची वस्ती करण्याच्या दृष्टीने त्यांनी शिडींत एक वाडाही खरेदी केला. अजूनही तो साठ्यांचा वाडा म्हणून प्रसिद्ध आहे. मेघाचें अखंड कल्याण व्हावें या हेतूने त्यांनी त्याला शिरडींत पाठविण्याचा विचार केला. परंतु मेघा साठ्यांना बाबांची जात विचारूं लागला. साठे म्हणाले, "मलाच काय पण कोणालाही त्यांची जात माहीत नाही. परंतु त्यांचें वास्तव्य एका पडक्या मशिदींत असल्यामुळें लोक त्यांना अविध समजतात." अविध हा शब्द कानीं पडतांच मेघाचें मन द्विधा झालें. शिडीस जावें तर आपल्यासारख्या कर्मठ ब्राह्मणावर एका मुसलमानाची सेवा करण्याची पाळी येणार! वरें, न जावें तर मालकाची आज्ञा मोडल्याचें पातक पदरीं येणार. शेवटीं अशा दोलायमान स्थितींत त्यानें शिरडींत पाऊल टाकलें.

बाबांच्या दर्शनाकरतां सर्व लोक निघाले त्यांच्याबरोबर मेघाही निघाला. मशिदीची पायरी चढतांच साईबाबांनी नारसिंह अवतार घेतला. हातांत दाड घेऊन बाबा गर्जले "खबरदार पायरी चढशील तर! मी मुसलमान आहे. तू उच्चवर्णीय ब्राह्मण आहेस. बट्टा लागेल तुझ्या ब्राह्मण कुळीला. चल चालता हो येथून." बाबा दाड घेऊन जसजसे पुढें सरकूं लागले तसतसें मेघाचे पाऊल मागे पडत चाललें.

मेघाला अंतरीची खूण-गांठ पटली. "कुठें खेडा जिल्हा! कुठें शिरडी! माझ्या मनांतील कुशका यांना कशी कळली? छे : छे : बाबा अविध नसा प्रत्यक्ष शंकर आहेत. मी पापी असल्यामुळें मला दर्शन घडलें नाहीं." तो वेकें झाला. तो महिना दोन महिने शिडींत राहिला. त्यानें बाबांना प्रसन्न करण्याचे आटोकाट प्रयत्न केले. पण व्यर्थ. बाबा त्याला वर येऊंच देईनात. शेवटीं निराश होऊन तो परत घरीं गेला, व तापानें बरेच दिवस आजारी पडला. त्यानें बाबांचा ध्यास घेतला. बरा झाल्यावर तो पुनः शिरडीस आला; आणि आमरणात बाबांचा परमप्रिय भक्त बनला. शंकर हें त्याचें आराध्य दैवत. बाबांना तो शंकराच्या ठिकाणीं मानूं लागला. "साई शंकर, साई शंकर!" असा त्यानें जप सुरू केला. शंकराला बेलचें विदल प्रिय, म्हणून तो कोस दोन कोसावरून बेलचीं पानें आणून बाबांची दररोज पूजा करून त्यांच्या चरणीं वहात असे.

एके दिवशीं नेहमींप्रमाणें दोन प्रहरीं गांवांतील इतर देवांची पूजा करून तो खंडोबाच्या देवळांत आला. पण दरवाजा लागलेला पाहून तो खंडोबाची पूजा न करतांच बाबांची पूजा टळेल या भयानें तडक बाबांकडे आला. बाबा म्हणाले, "गांवांतील इतर देवतांची पूजा झाली, पण खंडोबाची पूजा राहिली. आधीं असाच जा आणि खंडोबाची पूजा करून ये."

बाबांच्या अंतर्जनाची खूण मेघाला ही दुसऱ्यावेळीं पटली. सर्व देवतांकडे समान दृष्टीने पाहण्याची बाबांची व्यापकता आणि भक्ताला यांतून "अपना तक्का छोडना नाही" ही बाबांची शिकवण किती उदात्त आहे याचीही मेघाला खात्री पटली. मेघा म्हणाला, "बाबा, मी नेहमीं प्रमाणे खंडोबाच्या देवळांत गेलों. पण तेथें देवळाचें दार आंतून लावलेलें असल्यामुळें व दोन प्रहरची आपल्याकडील आरतीची वेळ टळूं नये म्हणून इकडे धांवलों." "वरं, आतां जा. खंडोबाच्या देवळाचा दरवाजा उघडा आहे," बाबांनीं सांगितलें.

मेघानें जाऊन पाहिलें तों खरोखरीच दरवाजा सताड उघडा होता. प्रत्येकाची आपल्या दैवतावरील निष्ठा अविचल असावी असा बाबांचा कटाक्ष होता, हेंच यावरून लक्षांत घेण्यासारखें आहे.

पुढें मकर संक्रांत आली. शंकराला गंगेचें स्नान फार आवडतें म्हणून तो आदल्या दिवशीं बाबांकडे गेला आणि म्हणाला, "साई शंकर ! उद्यां आपणांला गंगा-गोदावरीच्या जलानें स्नान घालावें अशी माझी इच्छा आहे. तरी जल आपण्यास आज्ञा असावी." बाबा म्हणाले, "कशाला येवढी तजदी घेतोस ? गंगा येथें सुद्धां आहे. भाव तसा देव." परंतु मेघा आपला हट्ट सोडीना. तेव्हां बाबा म्हणाले, "वरं जा. तुला काय करावचें असेल तें कर."

पडत्या फळाची आज्ञा मिळतांच मेघा मोठ्या पहाटेस उठून अनवाणी चार कोस जाऊन गोदावरीचें पाणी घेऊन आला. बाबांना सुगंधी द्रव्याचें मर्दन करण्याकरतां केशर, उटी, चंदन, अत्तर वगैरे द्रव्यें त्यानें गोळा केलीं आणि स्नानाची सर्व तयारी करून बाबांना मंचकावर बसविलें. बाबा मंचकावर बसल्यावर म्हणाले, "आतां तूं येवढा खटाटोप केला आहेस तर माझ्या मस्तकावर थोडेंस पाणी शिंपड. माझें स्नान पूर्वीच झालें आहे, आणि दोन प्रहरही टळून गेली आहे."

"ठीक आहे," असें म्हणून मेघानें सर्व कलशच्या कलश बाबांच्या डोकीवर ओतला; पण आश्चर्य असें घडून आलें कीं बाबांनीं शिरोभागीं जेथें पाणी शिंपण्यास सांगितलें होतें तेवढा भागच भिजलेला दिसला आणि बाबांचें सर्व शरीर कोरडें ठणठणीत राहिलें.

हें दृश्य पाहतांच मेघाचा अभिमान गळाला. बाबांपुढें त्यानें त्यानंतर कोणताही आग्रह धरला नाही. सर्व आयुष्यभर बाबांच्या चरणीं विनम्र होऊन 'साई शंकर ! साई शंकर !' म्हणत तो शिबलिंगांत एकरूप झाला. त्याच्या प्रेत संस्कारास बाबा जातीनें हजर राहिले, आणि जगराहटीप्रमाणे शोकही प्रदर्शित केला.

धन्य धन्य तो मेघा ! सुरवातीला बाबांना अविध म्हणून ज्यानें बाबांवर अश्रुदा दाखविली त्यानेंच मोठ्या श्रद्धाळू अंतःकरणानें, भक्तिभावानें, साईची पूजा करून साई शंकर प्रसन्न करून घेतला.

बाबांनीं त्याला शिबलिंग देऊन, त्रिशूल काढावयास लावून, शिवपूजेचें माहात्म्य पटवून दिलें.

ज्योतिषशास्त्र

(लेखांक ३ रा)

लेखक : शरद दत्तात्रय उपाध्ये

गेल्या लेखांत आपण 'माणिक' ह्या दिव्य रत्नावर विचार केला.

जीवनाच्या, उत्पत्ती, स्थिति व लय ह्या तीन अटळ गोष्टींमध्ये 'उत्पत्ती' ह्या घटनेवर बहुतांशी रवीचा अंमल असतो. जीवनशक्ती, अस्थिसंचय इत्यादि गोष्टी, तसेच आत्मा, आत्मिक शक्ति ही सुद्धा रवीवरूनच पहातात, की ज्या शक्ती भोवती जडदेहाचे आवरण तयार होतें. परंतु हें जडदेहाचें आवरण तयार झाल्यानंतर 'माया' ह्या तत्वज्ञानी लोकांनी वर्णन केलेल्या मिथ्या गोष्टीचा आविष्कार होऊं लागतो व त्यांतूनच मनाची 'स्थिति', मानसिक शक्ती इत्यादि गोष्टी निर्माण होतात व त्यावर चंद्राचा अंमल चालतो.

चंद्राचें दिव्य रत्न आहे 'मोती' (Moon Pearl). रंगशास्त्राप्रमाणें मोती ह्या रत्नांतून 'नारिंगी' (Orange) रंगाचे थंड किरण बाहेर फेकले जातात. फक्त हा मोती अस्सल (Real), शिपल्यांत नैसर्गिक रीत्या तयार झाला असला पाहिजे. नकली मोती कदाचित् दिसावयास गोल, गरगरीत, तांबूसवर्णी असूं शकतील. क्वचित् ते टिकतातही जास्त. परंतु नैसर्गिक मोत्याच्या अंगी असणारे नारिंगी रंग नकली मोत्याच्या ठिकाणी कदापी येऊ शकणार नाहीत. अस्सल मोती ओवडधोवड, विशेष आकर्षक नसलेला असेल. परंतु नकली मोती उत्तम बनवताना होणाऱ्या रासायनिक प्रक्रियेंत तो अंगचे रंग गमावून वसतो व ज्योतिषशास्त्रदृष्ट्या त्याची किंमत शून्य होते.

चंद्राच्या ह्या मोत्याची Specific Gravity २.५ असून Hardness २.५ ते ३.५ असतो.

चंद्राचा अंमल मनःस्थितीवर, शरिरांतर्गत पोषणक्रियेवर असल्याने बरील संबंधात मोत्याचा वापर फारच उपयुक्त ठरतो. 'मौक्तिक भस्म' हे गुणकारी औषधही ह्याचपासून बनविले जाते. मोती हा करांगुलीत कुठल्याही सोमवारी चंद्राच्या होण्यांत धारण करावयाचा असतो. मोती धारण केला असता अंगात भिनणाऱ्या नारिंगी रंगाच्या किरणानी चिडचिडणारे मन शांत होते, रक्तदाब कमी होतो, पोषण उत्तम होते, पचनाच्या क्रिया सुधारतात, खाल्लेले अन्न अंगी लागते व चिडचिड्या मनःस्थितीमुळे अथवा रागिट स्वभावामुळे होणारे सर्व दुष्परिणाम आटोक्यांत येतात.

ज्यांना कुठल्याही क्षेत्रात बरील कारणामुळे यश मिळत नसेल, घरांत सुख मिळत नसेल, मनाची एकाग्रता होत नसेल, पोटदुखीचा त्रास असेल त्यांनाही हे रत्न धारण करण्यापासून अत्यंत फायदा होतो. ह्या रत्नाच्या वापराने विशेषतः

स्त्रियांचे ठिकाणी शरीराची कांती सुधारते, ऋतुस्त्रावाचा त्रास असल्यास बरा होतो व मनःस्थिती अत्यंत उत्साहित होते. कलावंतांना, विशेषतः आपली कला अभिनयाद्वारे ज्यांना व्यक्त करायची असेल अशा नटनट्या, गायिका इत्यादींना ह्या रत्नाचा वापर अत्यंत शुभफलदायी होतो.

चंद्र हा घरांतील वातावरण, कुटुंबांतील व्यक्तींचा परस्परांशी संबंध, मातृसौख्य, कुठल्याही गोष्टीपासून मिळणारा मानसिक आनंद ह्या गोष्टींचा कारक असल्याने वरीलपैकी कुठल्याही गोष्टीची उणीव असता मोती तो भरून काढतो.

अंकशास्त्रदृष्ट्या ज्यांच्या जन्मतारखेची वेरीज (Unit value of the date, month & year) २ येते त्यांचा हा 'शुभखंडा' (Lucky Gem) असतो. फक्त मोती तपासून देताना लोळकामधून त्याचा Apex शोधून, शक्य तो मोती चांदीत बसवून व तो Apex खालच्या वाजूला येईल अशा रीतीने बसवून घ्यावा.

हृदयाची घडघड, अस्यमा, श्वासोच्छ्वासास होणारी अडचण, मासिक पाळीचे वेळी होणारा त्रास इत्यादि अनेक विकारांवर आम्ही हे रत्न जातकाची कुंडली नीट तपासून, मोत्याची शक्ति किती असावी ते ठरवून अनेकाना स्वतः बनवून दिले व आम्हास सांगण्यास अभिमान वाटतो की त्या सर्व पीडित व्यक्तींना ३५ दिवसांचे आत गुण येऊ लागला. अर्धवट वेडसर माणसाना, अमावास्या पौर्णिमेला झटके येणाऱ्यांना सुद्धा, हे रत्न अमृत ठरले.

पुणे येथे श्री वाळूजकर ह्या रिटायर्ड डेप्युटी कलेक्टरांच्या सूनवाईना १० वर्षे रक्तदावाचा त्रास होता. मासिक पाळीचे वेळी आधी दोन दिवसापासून भयंकर त्रास होत असे. अनेक औषधोपचार झाले. कुंडली तपासली असता हा सर्व त्रास विघडलेल्या अशुभ चंद्रस्थितीमुळे होत आहे असे ठरले व त्यांना तीन करेटचा मोती आम्ही दिला. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे एवढ्या वर्षांचा त्रास कमी होण्यासाठी मोती धारण केल्यापासून कमीतकमी वर्षभर जाईल असे आम्हास वाटले होते. परंतु तीन महिन्यांत त्यांना संपूर्ण गुण आला. वरीलप्रमाणे असंख्य लोकांना गुण आलेला आहे व त्यांनी वेळोवेळी पाठवलेली पत्रेही आमच्या संग्रही उपलब्ध आहेत. अशी ही मोत्याची थोरवी आहे.

पुढील लेखांत आपण जीवनशक्ति कार्यान्वित करणाऱ्या, स्नायुसंस्था चेतविणाऱ्या, विकारांवर अंमल असणाऱ्या 'मंगळ' ह्या ग्रहाच्या पोवळे (coral) ह्या दिव्य रत्नावर विचार करू.

(अपूर्ण)

॥ जय साई ॥

श्रीदत्तावतार श्रीपाद श्रीवल्लभ

लेखक : श्री सच्चिदानंद केशवराव दाणी बी.ए. (ऑनर्स)

भाग पहिला

श्री दत्तात्रेयाची केलेली वरप्रद स्तुति सर्वत्र मासिकांतून आणि वर्तमान पत्रांतून वाचावयास मिळते हे दत्तभक्तांचे महत् भाग्य म्हणावयाचे. शिवाय दत्तभक्तीत निमग्न असलेले साधुसंत सर्वत्र पसरलेले आढळतात. त्या वरून दत्तसंप्रदाय किती पटीने पसरलेला आहे हे चटकन लक्षांत येईल. भारतीय जीवनाशी एकरूप पावलेल्या या संप्रदायाची प्रकाशमान मालिका पुढे चालू ठेवणारे जे अनेक युगपुरुष प्रादुर्भाव पावले त्यांमध्ये युगप्रवर्तक श्रीपाद श्रीवल्लभांची गुणरूपाने गणना होते. यांच्या कार्याची विशेष माहिती सांपडलेली नाही. परंतु गुरुचरित्रांत यांचे सारांशरूप म्हणजे अध्याय पांच आणि नऊ मध्ये चरित्र आले आहे. तेवढ्यावर संतोष मानणे भाग पडते.

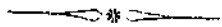
श्रीपाद श्रीवल्लभांचे जन्मगांव म्हणून या काळांत जरी दत्तसंप्रदायातील लोकांना पीठापूरची ओळख असली तरी ऐतिहासिक काळात दक्षिण भारतात एक महत्वाचे केन्द्र म्हणून या पीठापूरची कीर्ती होती. कुंतीमाधवाच्या प्राचीन मंदिरामुळे पीठापूराला एखाद्या तीर्थक्षेत्राचे पावित्र्य मिळालेले होते. पीठापूरच्या परिसरांत वेदवाणी निनादत होती आणि सतत चाललेल्या यज्ञ-यागादिकांनी पीठापूरचा परिसर पावन बनला होता. प्रांजळ, श्रद्धावान, तपस्वी, विद्वांस, योगी इत्यादि महनीय लोकांच्या वर्दळीने पीठापूर हे कांही काळ विद्येचे, तपस्येचे आणि उपासनेचे माहेर घर बनले होते. गोदावरीच्या संपकाने तर पीठापूर हे अंतर्बाह्य एक मंगलमय चिन्ह बनून गेले तर त्यांत आश्चर्य कसले? अशा ह्या तपोभूमीत श्री दत्तात्रेयाचा अलीकडील काळात पहिला अवतार म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या श्रीपाद श्रीवल्लभांचा जन्म झाला. त्यांच्या जन्माने पीठापूरची पावन भूमी ही अक्षरशः देवभूमि झाली.

ऐन मध्यान्हीचा समय, ऊन नुसते रखरखत होते. ऊन्हाची काहिली असह्य झाल्यामुळे धामाच्या धारा सारक्या निथळत होत्या आणि आसमंतातील परिसरात एक प्रकारची विषण्ण शांतता पसरली होती. वाऱ्याचा लवलेल्लो नव्हता. झाडांची पाने सुद्धा हालत नव्हती. एखाद्या झाडाच्या गर्द छायेत गुरे डोरे शांतपणे कांही एक हालचाल न करता स्तब्ध उभी होती. त्यांच्या मुदेवर कोणताही भाव अगर विकार उमटत नव्हता. ऐन तळपणाऱ्या त्या उन्हांत अल्प लाभलेली सांवली जणू त्यांना सुखमय वाटत होती, असे त्यांच्या त्या शांत राहाण्या वरून वाटत होते. अशा तप्त वातावरणांत रस्त्या वरून कोण जाणार? पण इतक्यात, 'ॐ भवति भिक्षां देहि' असा एकाएकी अकस्मात घन गंभीर परंतु अतिशय

गोड ध्वनि निनादित झाला आणि स्वयंपाक घरांत आपल्या कामांत एकचित्त झालेल्या सौभाग्यवती सुमतीबाईंच्या कानां पर्यंत पोहोचला. त्या आवाजाने सौ. सुमतीबाई पळभर वेचैन झाल्या. पण क्षणभरच. लगेच प्रसन्न वदनाने घरात तयार असलेल्या पक्वान्नांतील उत्तमोत्तम पदार्थ घेऊन त्या बाहेर आल्या आणि दारात आलेल्या त्या असामान्य अतिथीला निर्मळ मनाने त्यांनी ती माधुकरी वाढली. त्या अतिथीने ती माधुकरी घेतली. सौ. सुमतीबाईंचे वदन प्रफुल्लित झालेले पाहून अतिथी त्यांना म्हणाला "माते, तुझ्या घरांत श्राद्ध आहे. श्राद्धासाठी तयार केलेल्या पाकसिद्धींतून तू आज आम्हाला श्राद्धाचे विप्र जेवण्यापूर्वी माधुकरी वाढलीस. खरोखर, आई ! तू पुण्यवान आहेस. तुझी ही अभ्यागताची सेवा परंपरा पाहून आम्ही तृप्त झालो आहोत. या वेळेला तू काय वाढेल ते माग. आई ! विचार कसला करतेस ? मनांत कोणताही संकोच न धरता बोल". असे तो अतिथि देव विचार मग्न सुमतीबाईंना म्हणाला, तरी ही सुमतीबाई मातृमुख स्वप्नसागरांत एकाग्रचित्त झाल्या होत्या. मातृभक्त वत्सल 'आई' शब्दाने अतिथि देवाने सुमतीबाईंना पुन्हा हांक मारली. 'आई !' ही दोन सुवर्ण-मृताक्षरें वरचेवर कानी पडतांच सुमतीबाईंचा मातृभावोदधी क्षणाघात उचंबळू लागला. त्यांच्या नयन कमलांतून नकळत अश्रुधारा वाहू लागल्या. त्यांनी आपल्या ओल्याचिब नेत्रांनी मनातील इष्ट हेतू ओळखणाऱ्या अतिथि देवासमोर आपली नजर वळविली. तोच, त्या अतिथि देवा ऐवजी प्रेमघन, तीन शिरें सहा हात अस-
 ळेली श्री दत्तात्रेयाची मोहक वनसावळी मूर्ति सुमतीबाईंच्या दृष्टीस पडली. सुमतीबाईंच्या पार्थिव नयनांचे पारणे फिटावे असेच त्या वेळेचे ते श्री दत्तात्रेयाचे मधु-मंजुळ रूप होते. त्रिगुणाच्या पलीकडे जाऊन स्वतःचे नामाभिधान सार्थ करणाऱ्या तेजोराशी अत्रिमर्हिषि आणि पत्नी अनुसया या पावन दाम्पत्याच्या पोटी श्री दत्ताचा जन्म झाला. या संबंधीची पौराणिक कथा सर्वश्रुतच आहे. 'सु' म्हणजे चांगल्या आणि 'मती' म्हणजे मनाची. सुमतीबाईंच्या अंतःकरणातील आशय जाणून त्या दत्तात्रेयावतारी विभूतीने म्हटले "आई, असा पुत्र तुला होईल की तो तुझ्या कुळाची कीर्ती दिगंत पसरवील. तो जगाचा गुरू होईल. त्याच्यामुळे तुमच्या घरांत श्री लक्ष्मीचे अढळ वास्तव्य राहील." परमभक्त सुमतीच्या कानांत हा सिद्ध आशिर्वाद पडतांच त्यांनी आपली नजर अवधूताच्या तेजोवल-
 वीयें सम्पन्न मुख कमलावरून चरण पद्माकडे वळविली. होती ती नजर वर करून त्या अवधूताच्या चंद्रवदनाकडे पाहिले, तो काय ? अवधूत नाही आणि श्री दत्त ही नाही ! 'तुला मज सारखा पुत्र होईल' असा आशिर्वाद देणारा तपस्वी केव्हाच तेथून अदृश्य झाला होता. ऐन दुपारच्यावेळी अमावास्याच्या दिवशी झालेली ही अघटित घटना सुमतीबाईने आपल्या विष्णु तुल्य इष्ट देव पतिराजांना इत्यंभूत सांगितली. तेव्हां ते परमानंदित होऊन त्यांनी स्वतःचे

आश्चर्य मिश्रित मत आदराने प्रदर्शित करीत असतां म्हटले "सुमती, तू केलेस ते अगदी योग्य वेळीं केलेस. भर दुपारच्या वेळी आलेल्या अतिथीला तू भिक्षा घातलीस. हे सर्व पुण्य तुला घडले. अशारीतीने काटेकोर, कांहीहि उणीव न भासविता, उत्कृष्टपणे अतिथि धर्म मनोभावे पाळलास. याला कारण तुझी पूर्व पुण्याई, संपूर्ण श्रद्धा, अपूर्व ईश्वर भक्ति. अग, पितरच या अतिथिवेषांत प्रत्यक्ष भोजन करून प्रेमादराने ते चित्तचालक अभीष्ट आशिर्वाद देऊन गेले. ज्यांच्या-साठी श्राद्ध करावयाचे ते तर तृप्त झालेच आणि वर त्या पुण्यात्म्यांकडून आशीर्वचन मागून घेतलेस. तू खरी भाग्याची. साक्षात् श्री दत्तात्रेयांनी तुला सगुणगुण, मधुमधुर, नयनमनोहर पूर्ण रूपें दर्शन दिले. तुझी आजवरची व्रत वैकल्ये आणि नियमित ईश्वरसेवा सफल झाली. आपल्या कुळांत खरोखर आतां तरी अवतारी विभूती जन्म घेणार याची खात्री बाळग." त्या अवधूताच्या मन तृप्त अत्यानंदित अभीष्ट आशीर्वचनाने त्या परम पवित्र दांपत्याचा मनोरथ साफल्य अरुणोदय झाला. धर्मपालनकर्ती पतिव्रता गृहिणी सौभाग्य लक्ष्मी सुमती-वाईला नवमास पूर्ण झाले आणि ती प्रसूत झाली. जनकल्याण करण्यासाठी जगदु-द्धारक साक्षात परमेश्वर सुमतीच्या उदरी अंशावताराने अवतीर्ण झाला. तपः संचित पुण्य संपदा ईश्वरावताराने चरितार्थ झाली. दैर्घ्यमान बाळाला जन्म देणारे मातापिता सुमती-आपाळराज धन्य झाले. ज्या ज्या वेळीं आद्य शक्तीचे अवतरण होते त्या त्या वेळीं तपःसंभूत पुण्यसंपदा असावी लागते, हा नियमच आहे. शक्तीच्या प्रकटीकरणाला पेलेल असे माध्यम असेल तरच असल्या सर्वो-त्कृष्ट कल्याणकारक अधटित घटनांना साकार रूप येते. अशा पुण्यस्मरण विभूति आपले वचन तंतोतंत पाळण्यासाठी अप्रतिम सुंदर नर-देह धारण करून इह-लोकांत अवतरतात. तपःसंभूत पुण्यराशी दृढ श्रद्धेने प्राप्त करून घेतलेल्या कुळांत असे उच्चकोटीतले पारमार्थिक आत्मे परत परत उदय पावून धर्म-स्थापनेसाठी अहर्निश झटत असतात व मानवदेह धारण करून इहलोकी कर्तव्य पालन करीत असतात. गुरुवर्य श्रीपाद श्रीवृद्धभांच्या बाळपणाच्या गोड-गोड आठवणी, तारुण्यातील उत्तम आचरण, सर्वोत्कृष्ट कर्तव्य पालन वगैरेचे वर्णन प्रिय वाचकांना या पुढें सादर करूं.

भगवंताची देणगी ही सर्व बाजूंनी गोड असली पाहिजे. पैसा ही भगवंताची देणगी नव्हे. त्यानें तळमळ व अतृप्ति होते. समाधान ही भगवंताची देणगी होय.

— गेंदवलेकर महाराज.

योगासने व त्यांचे उपयोग

(शारीरिक-मानसिक-अध्यात्मिक)

“योगासने” हा एक शारीरिक शिक्षणाचा भाग जरी गणला गेला तरी यांत शारीरिक पेक्षा मानसिक स्वास्थ्यालाच प्राधान्य आहे.

शारीरिक व्यायाम (Physical Exercise) व योगासने यांत फरक असा आहे की शारीरिक शिक्षणाने शरीर सुडौल, सुंदर, बांधेसुंद व पीळदार होते व दिसते. पण मनुष्य बुद्धीने जरा मंद असतो. योगासनाच्या व्यायामाने सहनशीलता येते. शरीरातील ग्रंथी Endocrine glands कार्यक्षम होतात व त्यांचा संबंध मेंदूशी (Brain Cortex) असल्यामुळे मानसिक संतुलन येते, मनुष्याचा क्रोध कमी होतो व Psychic Power (आत्मशक्ति) आल्यामुळे तो अध्यात्माकडे वळू शकतो व पुढे तो त्याच मार्गात हळुहळु प्रगती करतो.

योगासने केल्याने आपण शारीरिक व मानसिक रोगांवर (Control) विजय प्राप्त करून अध्यात्माकडे जातो व त्यांत यशस्वी होणे आपल्या साधनेवर अवलंबून असते.

श्री साईबाबा हे महान योगी होते हे त्यांच्या चरित्रांतील कांहीं गोष्टी पण व चमत्कारांवरून आपल्याला दिसते. सध्या पूडपत्तीचे श्री सत्यसाईबाबा हे योगासनांना प्रोत्साहन देऊन त्यांच्या आश्रमांत योगासनांचे नियमित वर्ग चालू आहेत.

योगनिद्रा - ध्यान - अंतर्मोन - अजपाजप - लिखितजप व इतर योगाची अंगे यांच्या अभ्यासाने योगसाधनेत भर पडते. साधना जितकी तीव्र तितकी मनुष्याच्या अध्यात्ममार्गात प्रगती होते. त्याचा परिणाम त्यांच्या आचार विचारांवर होतो व ही गोष्ट होत असतानाच त्याच्या मुलांवर त्याचे संस्कार पडून मुलांच्या आचारविचारातही आपल्याला सुधारणा दिसते. हे खरे की अशी उदाहरणे फार थोडीच असतात —

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिन्नति सिद्धये ।

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥ भ. गी. अध्याय ७

भगवान् श्रीकृष्ण म्हणतात :-

हजारो मनुष्यांत एकादाच (भूत्रातिरूप) सिद्धि मिळविण्याचा प्रयत्न करतो आणि तसा प्रयत्न करणाऱ्या सिद्ध पुरुषांमध्येही एकादाच मला यथार्थ रूपाने जाणतो.

योगाच्या ठिकाणी संबंध मानवी मनाची व शरीराची जडण घडण करण्याचे व त्यांच्यांत नवचैतन्य निर्माण करण्याचे अद्भुत सामर्थ्य आहे ही गोष्ट कोणालाही

नाकारता येणार नाही. आपल्याला ज्या गोष्टी अशक्य वाटतात त्या देखील ही विद्या अध्यात्मिक सामर्थ्याने सिद्ध करून दाखविते. इतकेच नव्हे तर मनांत वसणाऱ्या अद्भुत सामर्थ्याचाही साक्षात्कार घडविते.

योगासनाच्या द्वारे आपल्याला आपल्या श्वसनक्रियेला सुयोग्य वळण लावता येते. वजन गरजे प्रमाणे कमी जास्त करता येते, स्नायूंचे संवर्धन व नियंत्रण करता येते, ध्यान धारणेने मनाची एकाग्रता संपादन करता येते व त्यावर ताबा मिळविता येतो, व्याधींचे निवारण करता येते. या प्रमाणे उत्तम आरोग्य, परमोच्च सौख्य आणि मनाची असीम श्रान्तता संपादन करता येते.

योगासनाचा व्यायाम - प्राणायाम - योगनिद्रा एकंदर ३० मिनटे आपण रोज नियमित केल्यास आपली शारीरिक बैठक चांगली जमते. म्हणजेच शारीरिक व्याधी पासून आपण दूर राहू असे वाटते. (आपण खरेच दूर राहतो असा लेखकाचा अनुभव आहे.) नंतर मानसिक स्वास्थ्य प्राप्त होते. मानसिक संतुलन चांगले आले की आपल्याला अध्यात्माच्या ४ व्या शिडीपर्यंत प्रगती करायला हरकत नाही.

सध्या भारतांतील मोठ मोठे डॉक्टर्स व वैज्ञानिक सुद्धा संशोधन करीत आहेत की हृदयविकार, मधुमेह व इतर शारीरिक व मानसिक रोगांवर योगासने व क्रिया करून त्या पासून कसा लाभ होईल व हे जेव्हा विज्ञानाच्या आधारे सिद्ध होईल तेव्हा जगामध्ये योगाने रोग बरे होतात असा लोकांना विश्वास पटेल.

आमचे गुरुदेव पू. स्वामी सत्यानंदजी व मी स्वतंत्रपणे बरेच शारीरिक व मानसिक रोग योगाभ्यासाने बरे केले.

योगासने, प्राणायाम, मुद्रा, वंध्य, शंखप्रक्षालन, योगनिद्रा, प्रणवोच्चार, अंतर्मन व अजपाजप व इतर योगक्रियेचा प्रचार सध्या जसा ठाणे येथे चालू आहे तसाच संपूर्ण महाराष्ट्रांत असाच प्रचार (शिबीर-कार्यक्रम-व्याख्यान) ५-६ वर्षांत करायचा अशी तळमळ आहे व संकल्प केला आहे. जिज्ञासुनी शिबिरा-संबंधी किंवा इतर माहिती विचारायची असल्यास पोस्टेज पाठवून पत्रव्यवहार करावा.

योगाचार्य

का. बा. सहस्रबुद्धे

हरदासवाडी, ठाणे पूर्व नं. ३.

भक्ति ही केवळ मोक्षाची वाट म्हणूनच नाही, तर भक्ति हा जगण्याचा एक उत्तम व सर्वांगपरिपूर्ण विचार आहे. जगांत दिव्यता संचारित करणारी ती एक दिव्य शक्ति आहे.

— बाबा महाराज (आर्वीकर).

शाहीर खाडिलकर कृत

श्रीगीतार्थ-सुधाकर मधील वेंचे

('घनश्याम सुंदरा' या चालीवर)

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचिदुभर्हसि ॥

जन्मापाठीं मृत्यु लागला तदन्तर जन्म तो ।

कोण शके परिहार कराया? म्हणुनि शोक सोड तो ॥ २-२७ ॥

नेहाभिन्नमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।

स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥

कर्मयोगमार्गात एकदां जें जें आरंभिलें ।

कर्म त्याचा नाश जाहला नच ऐसें ऐकिलें ॥

विघ्न कधीही येत न पुढती ! कर्मयोग अल्पसा ।

महद्ब्रयापासून रक्षितो, महिमा याचा असा ! ॥ २-४० ॥

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगोऽस्त्वकर्मणि ॥

कर्मापुरता अधिकार तुझा, फल नच ताच्यांतलें ।

म्हणुनि फलाशा न धरीं, कर्म त्यजिणें ही नच बरें ॥ २-४७ ॥

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।

जन्मबंधविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम् ॥

कर्मफलाचा त्याग करोनी बुद्धियुक्त ते सुधी ।

ईशपदीं पोंचती त्यांना जन्मबंध ना कधी ॥ २-५१ ॥

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।

रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥

निराहार पुरुषाचे सुटले विषयचि सारे जरी ।

त्या विषयांतिल मोहक गोडी न मुटे ती रे तरी ॥

परब्रह्म अनुभवा जयाच्या आलें, अरितापदा ।

सुटती गोडीसह हे सारे विषयचि पार्था ! तदा ॥ २-५९ ॥

×

×

×

राम जडला न सोडी ! घडिघडि ओढी ! काय सांगुं तुज गोडी ! !

— साधुवर्य श्रीकृष्ण दादकर.

राष्ट्रांतील सद्गुण, शील व सत्त्व यांची वाढ होण्यावरच राष्ट्रोन्नति अवलंबून असते. म्हणून या सात्त्विक मार्गांनी राष्ट्रांतील चैतन्य जागृत ठेवणारे महात्मे राष्ट्रपुरुष गणले जाऊन पुजार्ह ठरतात. — स्वामी रामतीर्थ चरित.

अशीहि एक साधना

ले. द. सा. मांजरेकर.

रविवारचा दिवस. दुपारी ३-३॥ चा सुमार. एप्रिल महिन्यांतील दिवस. ऊन खरखत होतें. दिवसाभराच्या पायपिटीनें आम्ही पूर्ण थकून गेलों होतो. एका गुरुबंधूच्या घरीं आम्ही जात होतो. जिना चढून वर गेलों. ज्यांना भेटायचें होतें ते घरीं नव्हते, पण त्यांच्या बंधूनें आमचें स्वागत केलें आणि आपल्या बंधूच्या साधनागृहांत वसायला सांगितलें. एका बाजूची लहानशीच आटोपशीर खोली. समोरील दरवाजा पूर्वेकडे तोंड करून उघडा होता. या दरवाज्या-समोरच्या भिंतीला प. पू. श्रीगुळवणी महाराजांचें एक तैलचित्र पूर्वाभिमुख ठेवलेलें होतें व आजूबाजूला पुजा साहित्य मांडलेलें होतें.

प. पू. श्रीगुळवणी महाराजांचें तें भावपूर्ण चित्र पाहून आम्ही सर्वांनीं नमस्कार केला. गळघामध्यें रुद्राक्षांची माळ, खांद्यावरून लपेटलेलें उपरणें, उजवा हात अभयमुद्रेमध्ये, डावा हात डाव्या मांडीवर टेकलेला, चेहऱ्यावर खरेंखुरें वात्सल्य. येवढें भावपूर्ण चित्र एकच चित्रकार काढूं शकतात. देवादिकांची व संतमहात्म्यांची भावपूर्ण चित्रें रेखाटणें हा या चित्रकारांचा विशेष. पुढें होऊन पाहिलें. होय, त्याच प्रसिद्ध संत चित्रकाराची स्वाक्षरी कोपऱ्यांत होती.

या संत चित्रकाराचा व माझा दोन वर्षांचा परिचय. तेवढ्याच परिचयावरून मला त्यांच्या वद्दल फार आदर वाटतो. देवादिकांच्या आणि संत महात्म्यांच्या चित्रांमध्ये भक्ताला आकळलेला भाव मूर्तिमंत चितारण्याचें कसब या चित्रकाराला चांगलें साधलें आहे. कारण अध्यात्म हा त्यांचा स्थायीभाव आहे. चित्रकला ज्या प्रमाणें त्यांच्या रक्ताच्या कणाकणामध्ये भरली आहे त्याच प्रमाणें ईश्वर भक्ति त्यांच्या श्वासाश्वासामध्ये भरली आहे. चित्रकला हीच त्यांची साधना आहे. वसल्या बैठकीमध्ये त्यांची आठ-दहा तास साधना चालते. हातीं घेतलेल्या चित्रविषयाशी पूर्णपणें तद्रूप होणें हा त्यांच्या यशाचा मूलमंत्र आहे. स्वामी विवेकानंद म्हणत, “निव्वळ संगीताची साधना करूनही ईश्वर प्राप्ती करून घेतां येते.” या चित्रकाराच्या बाबतीमध्ये “निव्वळ चित्रकलेची साधना करूनहि परमेश्वराच्या जबळ जातां येतें” याची सत्यता पटते.

एखाद्या देवतेचें अथवा सत्पुरुषाचें साधकाच्या व्यक्तिगत अनुभवा प्रमाणें किंवा त्याच्या साधनेंतील दृष्टांतप्रमाणें चित्र रेखाटणें ही चित्रकलेतील फार मोठी साधना आहे. गिरगांवांतील मुगभाट येथील एका स्वामिभक्तांना अक्कल-कोटनिवासी श्रीस्वामी महाराजांचें एका विशिष्ट तऱ्हेचें तैलचित्र पाहिजे होतें. आपल्याला ज्या तऱ्हेचें चित्र पाहिजे होतें त्याचें साधारण वर्णन त्यांनीं चित्रकारा-जवळ केलें. चित्रकारानें तें वर्णन ऐकून घेतलें व तो घरीं आला. रंग-साहित्य

तयार केलें आणि प्रत्यक्ष कामाला सुरवात करण्यापूर्वी त्यांनीं अक्कलकोटनिवासी श्रीस्वामी महाराजांचें चित्रन सुरू केलें. त्याच भावावस्थेमध्ये त्यानें चित्राला सुरवात केली. तें चित्र पूर्ण होईतोंपर्यंत चित्रकार श्रीस्वामी समर्थीच्या चरित्राशीं अगदीं एकरूप होऊन गेला होता. कुठें कोणता रंग द्यावा, चित्राला पार्श्वभूमि कोणती असावी, समर्थीच्या चेहऱ्यावरील भाव काय असावा या बारीक सारिक गोष्टी एक प्रकारच्या भावावस्थेमध्ये जणूं कांहीं कोणीतरी स्पष्टपणें दाखवून देत होते आणि त्याप्रमाणें चित्रकाराचा कुंचला चालला होता. चित्राचा कांहीं भाग रंगवीत असतांना खोलीमध्ये एक अनामिक सुगंध दरवळून उठावा आणि त्या सुगंधानें चित्रकाराला एका उच्च अवस्थेमध्ये धेऊन जावें; कधीं सगळीकडे—विशेषतः चित्राच्या भोंवतीं—शीतल असा नीलवर्ण प्रकाश पसरला आहे असें दिसावें. या अशा तऱ्हेच्या दैवी सूचना मिळत मिळत चित्रकारानें तें स्वामी समर्थीचें चित्र पूर्ण केलें आणि स्वामीभक्ताच्या घरीं पोचविलें. चित्र उघडून पाहतांच त्या भक्ताचे डोळे आनंदाश्रूंनीं भरून आले, अंगावर अष्टसात्त्विक भाव जागृत झाले, आणि “जय स्वामी समर्थ” म्हणून त्यांनीं चित्रासमोर साष्टांग नमस्कार घातला. उठून आनंदाच्या भरामध्ये त्यांनीं चित्रकाराला मिठी मारली. चित्रकाराच्याही डोळ्यांतून भक्तिपूर्ण आनंदाश्रूंचा पुर वाहू लागला. या सोहळ्याचें वर्णन काय करावें! हा प्रसंग मला सांगतांना या थोर कलावंताचें ओठ थरथरू लागले व डोळे पाणावले!!

याला खरी साधना म्हणतात. निव्वळ देवापुढें माळ ओढीत बसणें, मुखावाटे ज्ञ पुढपुढें—आणि मन मात्र भटकतें संसारवनांत—ही कसली साधना? या थोर चित्रकाराच्या प्रत्येक कलाकृतीमध्ये त्यानें आपले प्राण ओतलेले आहेत. त्याचें मन आपल्या चित्रविषयामध्ये येवढें एकरूप होऊन जातें कीं ती कलाकृति पूर्ण होईपर्यंत चित्रकार स्वतःच तो चित्रविषय होऊन जगत असतो. तें चित्र पूर्ण होईपर्यंत रात्रीं झोपेमध्ये, दुपारीं वामकुक्षीच्या वेळीं थोडी गुंगी आली असतां, स्वप्नामधून, त्याला जे दृष्टांत होतात, जीं दिव्य दर्शनें होतात, तीं एखाद्या उच्च दर्जाच्या साधकालाच लाभावीत. आजही वयाच्या वासष्टाव्या वर्षीं या चित्रकाराकडे पाहिल्यावर तो चित्रकार आहे म्हणण्यापेक्षां तो एक थोर साधक आहे असेंच म्हणावें लागेल. त्याच्या चेहऱ्यावरील तो गोड-वालिश भाव, ते बोलके डोळे, एखादी गोष्ट सांगतांना भावनावशतेमुळें थरथरणारे ओठ—सर्वच गोष्टी त्यांच्यातील “भक्त” दर्शवितात व भागाहून घडतें तें चित्रकाराचें दर्शन.

या थोर चित्रकाराबरोबर चार गोष्टी करण्याची संधी मी कधींच दवडीत नाहीं; आणि आमची ही बैठक रंगली कीं चांगली तासन् तास रंगते. आठवणी मागून आठवणी त्याच्या मुखांतून बाहेर पडतात. या वर्षीं प. पू. श्रीगुळवणी महाराजांचा मुंबईमध्ये मुक्काम असतांना एक दिवशीं दुपारीं श्रीमहाराजांची

दुपारच्या विश्वांतीची सोय या चित्रकाराच्या घरीं करण्यांत आली होती. प. पू. श्रीगुळवणी महाराज अव्वल दर्जाचे चित्रकार आहेत. दोन अभिजात चित्रकारांची ही भेट म्हणजे एक अपूर्ण सोहळा होता. खोलीमध्ये सभोवार मांडून ठेवलेली तैलचित्रे पाहून श्रीमहाराजांमधला चित्रकार जागा झाला. आपल्या सभोवार मांडून ठेवलेली एकेक कलाकृति श्री गुळवणी महाराजांनीं आस्थापूर्वक पाहिली. चित्रकारांनीं त्या कलाकृतीविषयीं चर्चा केली. चित्रकारांनीं प्रत्येक चित्र रेखाटतांना आपणाला काय काय अनुभव आले ते सर्व श्री गुळवणी महाराजांना कथन केले. "आपल्या थोर साधनेचें फळ म्हणूनच असले दिव्य अनुभव आपणाला येत आहेत," असें श्री गुळवणी महाराजांनीं त्यांना सांगितलें.

मोसगांव येथील श्रीयोगीन्द्रमठामध्ये लावलेल्या श्रीयोगीन्द्र यांच्या पूर्णाकृति तैलचित्राची गोष्ट अशीच चमत्कृतिजन्य आहे. येथील मठप्रमुख श्रीहेरंबराज यांनीं श्रीयोगीन्द्रांचें तैलचित्र काढून घेण्याचे पुष्कळ प्रयत्न केले, पण ते यशस्वी झाले नाहीत. कारण उघड आहे. श्रीयोगीन्द्र हे रामदास-तुकारामांचे समकालीन-त्यांनीं समाधी घेऊन आज तीनशेंवर वर्षे लोटलीं आहेत. त्यांचें एखादें चित्र सध्यां अस्तित्वामध्यें नाहीं. अशा परिस्थितीमध्ये त्यांचें तैलचित्र काढावयाचें तें त्यांचें जें वर्णन कागदोपतीं मिळतें त्यावरूनच. योगायोगानें श्रीहेरंबराज यांच्या पुतण्याच्या ओळखीवरून या चित्रकाराची व श्रीहेरंबराज यांची मुलाखत झाली. हेरंबराज यांचें वय आज ८५ वर्षांचें आहे. आसनस्थ राहून सतत साधना केल्यामुळें त्यांच्या शरीराचा कंबरेखालील भाग जवळ जवळ लुळा पडलेला आहे. त्यांना उचलून धरून न्यावें लागतें. या मुलाखतीमध्ये श्रीहेरंबराज यांनीं चित्रकाराला श्रीयोगीन्द्र यांचें पूर्णाकृति तैलचित्र तयार करण्यास सांगितलें. चित्रकाराच्या कलेची ती कसोटीच होती. त्यानें तें आव्हान स्वीकारलें.

संस्कृतमध्ये श्रीयोगीन्द्रांचें श्लोकबद्ध वर्णन आहे. तो श्लोक मठाधिपतींनीं म्हणून दाखविला, व योगीन्द्रांविषयीं साधारण कल्पना देऊन चित्रकारांना योगीन्द्रांच्या समाधीवर डोकें ठेवून दर्शन घेण्यास सांगितलें. चित्रकार मोसगांव येथें गेले व तेथें प्रथम श्रीगजाननाचें दर्शन घेऊन मग योगीन्द्रांच्या समाधीवर डोकें ठेवून दर्शन घेतलें. तेथून ते योगीन्द्रमठामध्ये गेले. योगीन्द्रमठामध्ये पाऊल टाकतांच चित्रकाराच्या सर्वांगाला एक प्रकारचा कंप सुटला, व तेथें एक उत्स्फूर्त काव्य सुचलें. त्या रात्री मग चित्रकार पुण्याला गेले. रात्री स्वप्नामध्ये त्यांना श्रीयोगीन्द्रांचें अस्पष्ट दर्शन झालें. त्या दर्शनाप्रमाणें एक लहान वॉटर कलर स्केच तयार करून तें मठाधिपतींना दाखविलें. त्यांना तें पसंत पडून त्यांनीं चित्रकाराला तैलचित्र तयार करण्यास अनुमती दिली.

ज्या वेळीं या कामाला प्रारंभ झाला त्या वेळीं चित्रकाराला स्वप्नामध्ये श्रीगजाननाचें दूर्वाभारासहित दर्शन झालें. त्याच प्रमाणें कधीं गणपतीच्या

बालमूर्ती तर कधी हिरे, माणकें, पाचू यांच्या विविध आकारांतील गणेशमूर्ती स्वप्नामध्ये दिसाव्या. प्रत्यक्ष चित्राचें काम चालू असतांना कधीं असें भासावें कीं खोलीमध्ये सगळीकडे शेंदरी रंगाचा प्रकाश भरून राहिला आहे, तर कधीं कधीं शेंदरी रंगाच्या प्रकाशाचा एक झोत खोलीमध्ये येऊन पडत आहे असें भासावें. एके रात्री असें स्वप्न पडलें कीं आपण उत्सवासाठीं योगीन्द्रमठामध्ये गेलों आहोंत. सभामंडपामध्ये बरीच गर्दी होती. समारंभ पूर्ण होऊन सर्वजण विसावले होते. चित्रकाराला गर्दीमुळे आंत प्रवेश मिळाला नाहीं. तो पायरीवरच झोंपी गेला. थोडी जाग आल्याचा (स्वप्नामध्येच) भास होताच त्यानें सभामंडपामध्ये जाण्याचा प्रयत्न केला. तेवढ्यांत कोणीतरी शेंदुरानें ओथंबलेली एक गणेशमूर्ती चित्रकाराच्या जवळ आणून ठेवली. त्या मूर्तीच्या अंगावर येवढा शेंदूर होता कीं तो सगळीकडे उधळला व पायरी ओलांडून जाणाऱ्या लोकांच्या पायांना लागून त्यांच्या पायाचे शेंदरी ठसे सगळीकडे उठूं लागले. गर्दीमुळें कांहीं लोकांच्या पायांचा प्रसाद पायरीवरील चित्रकाराला मिळाला व लोकांचीं शेंदरी रंगांतील पदचिन्हे चित्रकाराच्या अंगावर उठलीं. या स्वप्नानें जणू काय श्रीगणेशानें सांगितलें, “आंत कशांत जातोस ? मीच तुझ्या जवळ आहे. सोहळाचाचें सुख येथेंच भोग”.

ज्या खोलीमध्ये हें चित्र तयार होत होतें त्याच खोलीमध्ये चित्रकार झोपत असे. उशाला तयार होत असलेलें तें भव्य चित्र. जाग आली कीं उठावें आणि कामाला लागवें. एकदां रात्रीं भासलें कीं एक उंदीर त्याच्या अंगावरून गुदगुल्या करित गेला. जाग आली आणि पाहिले तों तो उंदीर तयार होत असलेल्या तैलचित्रावरून नाचत बागडत गेला. त्याच्या नाचण्यामुळें चित्राला टच् मिळाला असें भासलें. याच दिवसांमध्ये चित्रकाराच्या सौभाग्यवतीला कोणी सुवासिनीनें शेंदुराची डबी व दोन तिळाचे लाडू दिले.

यथाकालीं श्रीयोगीन्द्राचें चित्र पूर्ण झालें. चित्र पाहून श्रीहरंवरराज येवढे आनंदले कीं त्यांच्या तोंडून शब्द फुटेना. सर्वांनीच त्या चित्राची प्रशंसा केली. जसे योगीन्द्र होऊन गेल्याचें पहाणाऱ्यांच्या तोंडून ऐकिवांत होतें तशीच ही प्रतिमा होती.

ही कांहीं कपोलकल्पित गोष्ट नव्हे. प्रत्यक्ष घडलेली हकीकत आहे. संत चित्रकार श्री स. कृ. काळे यांच्या जीवनांतील या आनंदाच्या घटना मी त्यांच्याच तोंडून ऐकल्या आहेत. बरील प्रसंगाची सांगता ता. १०-२-७२ रोजीं झाली. त्या दिवशीं मोरगांव येथें मोठा सोहळा होऊन श्रीयोगीन्द्रांच्या या तैलचित्राची मठामध्ये स्थापना झाली. या समारंभाला मठाधिपतींनीं श्री. व सौ. काळे यांना मुहाम आमंत्रण देऊन बोलाविलें होतें. मठामध्ये सकाळीं सर्व देवतांची व श्रीयोगीन्द्रांच्या पादुकांची पूजा झाली. यानंतर पादुकांची समाधिमंदिरापर्यंत

मिरवणूक निधाली. मोठा जनसमुदाय लोटला होता. समाधिमंदिरामध्ये समाधीची पूजा व आरती होऊन पालखी पुन्हा मठामध्ये आली. येथे मठाधिपती श्राद्ध करतात. श्रीयोगीन्द्रांचे श्राद्ध. या सर्व समारंभामध्ये अतिशय कडक सोंबळे पाळण्यांत येते. पांच ब्रह्मनिष्ठ ब्राह्मणांच्या करवी समंत्र श्राद्ध करण्यांत येते. नंतर पांच सुवासिनी श्राद्धाचे जेवण वाढण्याचे काम करतात. मठाधिपती श्रीहेरंबराज सन्निध बसून आपल्या पुतण्याच्या हस्ते सर्व विधी करून घेतात. सोहळा येवढा भावपूर्ण होतो की पहाणान्याला वाटते की श्रीयोगीन्द्रच प्रत्यक्ष धास घेत आहेत. हा सर्व विधी पार पडेपर्यंत संध्याकाळचे पांच साडे पांच वाजतात. त्या नंतर महाप्रसाद वाटण्यांत येतो. जमलेल्या सर्व लोकांना आकंठ भोजन मिळते. शेवटली पंगत जेवीपर्यंत रात्रीचे ९॥ वाजलेले असतात. मग पादुकांची समाधि-मंदिरापर्यंत पुन्हा मिरवणूक निघून परत मठामध्ये येईपर्यंत मध्यरात्र टळून गेलेली असते.

त्या दिवशी रात्री वारा नंतर एक कार्यक्रम आयोजित करण्यांत आला होता. मठामध्ये श्रीयोगीन्द्रांचे तैलचित्र विराजमान झाले होते. भक्तगण दाटी-दाटीने बसला होता. श्री हेरंबराज यांच्या विनंतीवरून संत चित्रकार श्री. काळे आपण हें चित्र कसे पूर्ण केले व आपणाला काय काय अनुभव आले ते स्वतःच्या शब्दांमध्ये लोकांना सांगणार होते.

चित्रकार काळे कांहीं वक्ते नाहीत. त्यामुळे त्यांनी बोलायला सुरवात केली तीच मुळी अडखळत. "हेरंबराज" हे शब्द त्यांच्या मुखातून वाहेर पडतांच त्यांचा कंठ दाटून आला. अंगावर रोमांच उठले, शरीराला कंप सुटला व डोळ्यांतून अश्रुप्रवाह सुरू झाला. कांहीं मिनिटे गेली आणि चित्रकाराच्या मुखातून अस्खलित वाग्देवता सवू लागली. सभा चित्रासारखी तटस्थ होऊन कानांमध्ये प्राण आणून सर्व ऐकत होती. या वेळी रात्रीचा दीड वाजला होता. वेळाचे भान कोणालाच नव्हते. चित्रकारांनी आपला सत्कार होऊ नये अशी मठाधिपतींना विनंती केली होती. त्यामुळे आपली गुणग्राहकता व्यक्त करायला त्यांना अवसर नव्हता. या वेळी मठाधिपती श्रीहेरंबराज चित्रकारांच्या उजव्या वाजूला बसले होते. काळ्यांची ओघवती वाणी थांबतां थांबतां श्रीहेरंबराज यांनी आपल्या हाताच्या बोटांतील सोन्याची आंगठी काढून झट्टिशी चित्रकारांच्या बोटांमध्ये घातली. त्या आंगठीवर ३३ हें अक्षर कोरलेले असून श्रीहेरंबराज ती कायमची वापरत असत. तो त्यांचा मोठा प्रसादच श्री. काळे यांना मिळाला. या पेक्षा अधिक मोठा सत्कार तो काय झाला असता !

“हांक घालितो साई तुला”

ले. डी बी. पोतनीस

चाल:- कुठे शोधू मी आई

हांक घालितो साई तुला

जीव माझा रे व्याकुळला

कंठी प्राण आला

आधार नाही मला

हांक घालितो साई तुला ॥ धृ० ॥

तू दीनांचा दिनकर

भक्तांचा कृपा सागर

तू आतां कुठे गुंतला

कुठे शोधू मी साई तुला

बिनबुनी तुला

कंठी प्राण आला

हांक घालितो साई तुला

-१

तू तारिले प्रल्हादासी

वस्त्र दिधले द्रौपदीसी

परिमला कां विसरलासी

दास लोळे तुझ्या चरणांसी

दाव एक वेळा

तुझी मूर्ती मला

हांक घालितो साई तुला

-२

आई होऊनी साई मला

अंकी घेऊनी या बाळाला

साई म्हण तू मज आपुला

दास बिनबितो बाबा तुला

पाज अमृत धारा

दिनरात आसरा

नको अन्त पाहूं प्रेमळा

जीव माझा रे व्याकुळला

हांक घालितो साई तुला

-३

गुरुचरणांची प्रीति उगवे

माझें नांव गांव कशाला हवें
गोविंदा तुझ्याच नामीं रंगावें
मोह ममतेचा पसरणे बरा नव्हे
संकल्पांची ममता बा उगवे
ममता जातां समता प्रसवे
आश्चर्याची प्रतिभा उगवे
धीर धरून चालत असावें
गुरुचरणांची प्रीति उगवे

— तु. गं. चव्हाण, ॲडव्होकेट.

सुवास

लाट अध्यात्मिक सुखाची सर्वत्र
क्षणाक्षणास अनभवाचे सूत्र
वास देवी शक्तीचा अनुभवास येई
आनंदाच्या नाद लहरीत पूर्ती होई
शहारता अंग कंप सुटतो शरीरी
डोलदार ब्रह्मलहरी खरोखरी
जयघोष नामाचा मुखी अव्याहत
हातोहात कर्तव्याचे माप कृतीत
दरबळला सुवास, फंलावतो आसमंतात
खेळ अदृश्य शक्तीचा तंतोतंत
माप मानवाच्या शुद्ध भूमिकेचे
हातात फळ त्याच्याच पुण्याईचे
शुद्ध धार्मिक आचरणाचे वास्तव्यात
मिळे शांती समाधानाचे साफल्य.

— चित्रकार स. कृ. काळे

*

*

*

*

जी विद्या नोकरीचें साधन ती अपूर्णच. असली विद्या पोटापुरतीच. ती समाधान देऊं शकणार नाही. समाधान देणारी विद्या निराळीच आहे. म्हणून लौकिक विद्येला उगीच फार महत्त्व देऊं नये. बाहेर हिंङ्ग्यास जोडा अवश्य खरा, पण तो पायामध्ये घालून देवघरांत जाऊं नये.

— गोंदवलेकर महाराज.

न पडो विसर बाबांचा

पुलकित जीवन काठोकाठ भरले भक्तांचे
दृष्टीस येती खेळ अनेक, लीलया नित्याचे

वास्तव्य भक्तांचे, जगताच्या पाठीवर काना कोपण्यात

पूजा अर्चा, नामस्मरण नित्य वसे हृदयात

फुलून राहिले वास्तव्य, ठाई ठाई सर्वकाळ

उपकारी दृष्टांत देउनी, स्वप्नी प्रेमळ

आवड सुगंधी वातावरणाची जल्लोष त्यात

नाद मधुर संगीताने तृप्त होती कान

धनी तू सर्व ज्ञानांचा, अंतरज्ञाने खेळविसी

ज्यास जे पाहिजे, ते लीलया ऑपसी

नसे भेदभाव तू उपकारी संत पृथ्वीवर

मुरब्बी तत्वज्ञानाचा, पटविसी साक्षात्कार

दया क्षमा शांती अमृतवर्षाव भक्तावर

लाभता गोडी सान्निध्याची, खुले आनंद भांडार

अध्यात्माची अनंत संपत्ती उद्धरील जीवन

न पडो विसर बाबांचा, हीच एक इच्छा आनंदून

— चित्रकार स. कृ. काळे

“ भक्ताची हुरहूर ”

हुरहूर लागते मनीस

तरळते मूर्ति तुझी नयनी ।

कधी वा येशिल तूं म्हणुनी

उभा मी वाट तुझी पाहुनी ॥ १ ॥

पाहीजेस तूं मज जवळी

तरीच हा जीव राही तगुनी ।

लळा मज एक तुझा जीवनी

तूच तूं, अन्य नको मज कुणी ॥ २ ॥

हवे मज बोल तुझे श्रवणीं

नको तें, अन्य श्रवण त्याहुनी ।

रूप तव पाहण्या या लोचनी

अधीर मी तिठे स्वास रोखुनी ॥ ३ ॥

विरहातही तव चितनी

गुतले चित्त तुझ्या चरणीं ।

देई गा, दर्शन दृश्यातुनि

नातरि घे मज सामावुनी ॥ ४ ॥

॥ भगवान श्रीसाईनाथापणमस्तु ॥

— शाम जुवळे

शिरडी - वृत्त

मे १९७२

मे महिन्याचे सुट्टीमुळे चालू महिन्यांत भक्तांची गर्दी पुष्कळच होती. विशेषतः प्रत्येक गुरुवारी व रविवारी खूपच गर्दी होत असे. काही कलाकारांनी श्रीच्या पुढे हजेरी दिली, ती येणे प्रमाणे :-

कीर्तन :- (१) संस्थान गवई काव्यतीर्थ श्री. ग. वि. जोशी. शास्त्री यांची कीर्तने नेहमी प्रमाणे एकादशी व महत्वाचे दिवशी झाली. (२) ह.भ.प. लक्ष्मणबुवा बाघचौरे, शिर्डी. (३) ह. भ. प. तुकारामबुवा आजेगांवकर, परभणी.

प्रवचन :- (१) ह. भ. प. निवृत्तिराव पाटील, गोंदकर. (२) श्रीमती आशालता चिंतामण वेलणकर, अंबरनाथ. (३) ह. भ. प. अनंत गजानन दातार, अंबरनाथ.

गायन :- (१) सौ. शीला ब्रह्मेश लांजेकर, पुणे (२) श्री. एन्. एस्. राव, मुंबई. (३) श्री. गजानन दलमुखराम ठाकूर, वडोदा. (४) श्रीमती आनंदाबाई वागळे, मुंबई. (५) सौ. सुचिता रमेश पिळणकर, मुंबई. (६) श्री. जे. के. राव, पश्चिम बंगाल. (७) मिसेस्. गिरिजा गायकवाड, मद्रास. (८) श्री. रामचंद्र एकनाथ दसकर, डोबिवली. (९) श्री. मधुकरराव सुमंत, कलकत्ता. (१०) सौ. मालतीबाई सुमंत, कलकत्ता. (११) श्रीमती आबान ए. मिस्त्री, मुंबई. (१२) श्रीमती पार्वती रामचंद्र, पुणे. (१३) श्री. रामदास धनू मोरे, अमरावती.

भजन :- भगवती साई संस्थान भजनी मंडळ, कुर्ली, मुंबई.

थोरा मोठ्यांच्या भेटी :- (१) श्री. पारीख, माजी कस्टोडियन, वॅक ऑफ इंडिया, वडोदा.

(२) खासदार श्री. टी. ए. पै, माजी चेअरमन, एल्. आय. सी. इंडिया.

(३) श्री. अय्यर साहेब, डी. एस्. पी. नाशिक.

(४) श्री. रामकृष्णपंत बेत, उपसभापती, महाराष्ट्र विधान सभा.

(५) श्री. सी. व्ही. पटेल साहेब, जॉइंट चॅरिटी कमिशनर, महाराष्ट्र.

(६) श्री. एम्. ए. कुळकर्णी, मॅ. डायरेक्टर, स्वदेशी केमिकल प्रा. लि., मुंबई.

(७) श्री. नविकुमार, असिस्टंट कलेक्टर साहेब, संगमनेर.

(८) श्री. हणमंतराव मानवीकर, रेव्हेंयू कमिशनर, औरंगाबाद.

हवापाणी :- शिर्डी येथील हवापाणी उत्तम असून रोगराई काही नाही.

रु. १०० पेक्षा जास्त देणगी देणाऱ्या भक्तांची नोंद शिरडी कचेरी मे १९७२

अ.नं.	भक्तांचे नांव	गांव	रक्कम	फंड.
१	श्री. जे. एस्. घोसालीया.	मुंबई ७७	१००	कोठीफंड
२	आर. ए. वाडेकर	खार, मुंबई	१५१	रुग्णालय
३	नरी आर्. व्ही.	मुंबई	२७०	रुग्णालय
४	अरुण यू. नायडू	अहमदाबाद	१०१	कायमफंड
५	यू. जे. नायडू	अहमदाबाद	१०१	कायमफंड
६	सौ. ललिता यू. नायडू	अहमदाबाद	१०१	कायमफंड
७	एस्. यू. नायडू.	अहमदाबाद	१०१	कायमफंड
८	सौ. ललिता यू. नायडू	अहमदाबाद	१०१	रुग्णालय
९	यू. जे. नायडू	अहमदाबाद	१०१	इमारतफंड
१०	एस्. यू. नायडू	अहमदाबाद	१०१	अन्नदान
११	श्री. आर. एम्. गांधी	नडीयाद	१२५	कोठी
१२	सौ. पुष्पा दशोत्तर	इंग्लंड	१०१	कोठी
१३	सौ. निर्मला	मुंबई १	१००	कोठी
१४	श्री. जी. आय्. देसाई	बडोदा	३०१	कोठी
१५	सौ. निर्मला	मुंबई १	१००	रुग्णालय
१६	श्री व सौ. वाळसुंदरन् अय्यर	मुंबई ५७	५०१	कोठी
१७	श्री. जे. डी. चाईना	मुंबई १०	१०१	कोठी
१८	मणीबेन तलाठी	मुंबई	१०१	अन्नदान
१९	डी. बी. परुळकर	बेळगांव	१००	कोठी
२०	श्री. देसाई जे. आय्.	बडोदा	१००	कायमनिधी
२१	श्री. सी. जे. राजपूत	मुंबई ६९	११३	अन्नदान, कोठी
२२	पेट्रो केमिकल इंडस्ट्रीज प्रा. लि.	वापी	१०१	साईबाबाफौंडे
२३	श्रीमती कमलाबाई पी. खत्री	अमरावती	१००	कायमफंड
२४	श्रीमती कमलाबाई पी. खत्री	अमरावती	२०१	रुग्णालय, निधी
२५	आर. सी. देसाई (श्री साई ट्रेडर्स)	अहमदाबाद	१२५	कोठी
२६	श्री. श्रीकांत कौलकी	मुंबई	१५०	कोठी
२७	सी. बी. पटेल	मुंबई ५६	२५१	अन्नदान
२८	गंगाधर रामचंद्र राचावार	सकानूर	१९५	कोठी
२९	एक साईभक्त	मुंबई	१०१	कोठी
३०	श्री. एस. जे. राजदेव.	मुंबई	१०१	कोठी

अ.नं.	भक्तांचे नांव	गाव	रक्कम	फंड
३१	श्री. शामराव रा. गावडे	खडकी	१०१	कोठी
३२	भगवानजी मोरारजी	मुंबई	१०१	अन्नदान
३३	प्रशांत काशिनाथ बोडस	कानपूर	१००	कायमनिधी
३४	वामनराव देसाई (कै. सतीश देसाई यांचे स्मृती प्रीत्यर्थ)	ठाणे नं. २	५००	रुग्णालय
३५	भगवानदास अर्जुनदास पुरुषोत्तम	आफ्रिका	११२	अन्नदान
३६	अजितसिंह व आशिवेन	मुंबई	१००	कोठी
३७	नारायण नागोराव उचेगांवकर	कलममुरी	१२५	कोठी
३८	डा. प्रसादराव	निजामाबाद	१०५	कोठी
३९	श्री. एम्. के. मासंद	नागपुर	१०१	कोठी
४०	श्री महंमद घोस	मुंबई ७०	१०१	कोठी
४१	श्री. एम्. आर. वराडे	धुळे	५०१	कोठी
४२	श्री. एल्. ए. रहेजा	मुंबई	१००	अन्नदान
४३	रॉयल प्रॉडक्टस्	मुंबई २९	१०१	अन्नदान
४४	श्री. बी. आर. भट्ट	डाकोर	१०१	कायमफंड
४५	श्री. आय्. आर्. खांडवाला	मुंबई ६	१०१	कोठी
४६	सौ. एस्. ए. पटेल	यू. के.	१२९.७८	कोठी
४७	सौ. दावळ पी. एस.	मुंबई	१५०	कोठी
४८	श्री. जे. डी. कूपर	मुंबई	१५६	कोठी
४९	श्री. दौलतराम एन्. छवलानी	मुंबई १६	१११	अन्नदान
५०	जी. एस्. राव	कडाडे	१००	कायमनिधी
५१	परब सहदेव विष्णु	मुंबई	१००	कायमनिधी
५२	फालगुनी रुपीन मामावाला	मुंबई ४	१०१	कोठी
५३	कर्नल धोंडी	अहमदनगर	१००	कोठी
५४	के.बी. श्रीवास्तव	जुनारदेव	१०१	कोठी
५५	सोमाभाई मिठुभाई पटेल	चांगा	१००१	कोठी
५६	एम्. एच्. मोलीगार	घारवार	१०१	कोठी
५७	डंबलकर सखाराम रामचन्द्र	अढळी	१०१	कायमनिधी
५८	डंबलकर सखाराम रामचन्द्र	अढळी	१०१	रुग्णालय
५९	मंडवीवाला अँड फॅमिली	वडोदा	१०७	कोठी
६०	डंबलकर सखाराम रामचन्द्र	अढळी	२००	कोठी
६१	श्री. जीवनराम मोतीराम	अहमदाबाद	१०१	कोठी
६२	भगवान चंदीराम	हांगकांग	१२५	अन्नदान

अ.नं.	भक्तांचे नांव	गांव	रक्कम	फंड
६३	पुष्पा एच्. डोशी	आफ्रिका	१२५	कोठी
६४	जीवनराम मोतीराम	अहमदाबाद	२००	अन्नदान
६५	जे. एच्. देसाई	मुंबई	१०१	कोठी
६६	जाल डी. बच्छा	कलकत्ता	१०१	कोठी
६७	चन्द्रकांत मेहता	मुंबई	१०१	कोठी
६८	जीवनराम मोतीराम	अहमदाबाद	६००	अन्नदान
६९	श्री. केशवलाल खटाव	मुंबई २	११२.५०	अन्नदान
७०	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया, शिर्डीशाखा	शिर्डी	१००१	रुग्णालय
७१	श्री. ए. जी. असवानी	मुंबई २२	१०८	अन्नदान
७२	एस्. पी. शेटी	होसपेट	१०१	कायमनिधी
७३	श्री. जसाभाई एच्. पटेल	नडीयाद	१०१	कोठी
७४	पाठारे लक्ष्मीकांत उदयराम	मुंबई २९	१००	कायमनिधी
७५	व्ही. टी. लोलयेकर	गोवा	१०१	कोठी
७६	श्रीमती इंदुमती शामराव	इचलकरंजी	१०१	मेडिकलफंड
७७	ओहिन्द्रकुमार पुरकास्था	मुंबई १६	१०१	कोठी
७८	टी. ए. जैन	जालना	५५१	कोठी
७९	बी. डब्ल्यु. देशमुख	अमरावती	१०१	कोठी
८०	सौ. आहरे शालिनी एम्.	मुंबई ५८	१०१	कायमनिधी
८१	जैन ताराचंद अमोलकचंद	जालना	५०१	कायमनिधी
८२	श्री. एस्. पी. कावक	मुंबई ५४	१५०	अन्नदान
	श्री. महेश एन्. भट्ट	भावनगर	१०१	कोठी
८३	सौ. वानू के. खाशीमन	मुंबई	१०१	अन्नदान
८४	श्री. लालचंद जे. आसरपोटानी	मुंबई ७	२०१	कोठी
८५	श्री. एम्. एस्. रवारे	रास	१०१	कोठी
८६	श्री. पी. सी. व्होरा	मुंबई ३	१०१	कोठी
८७	श्री. बी. व्ही. महादेविया	मुंबई ५४	१०१	कायमफंड
८८	श्री. जे. जे. पटेल	बरोडा	१०१	कायमफंड
८९	श्री. एस्. जी. गांवकर	मुंबई १८	१०१	कायमफंड
९०	श्री. जी. आर्. गांवकर	मुंबई १८	२०१	आश्रयदाते
९१	सुब्बाराव एम्. व्ही.	दौलताबाद	१००	अन्नदान
९२	रमणीकलाल शां. अजमेरा	घाटकोपर	२०२	कोठी

(श्री साईनाथ सॅंड सप्लायर्स)

अ.नं. भक्तांचे नांव	गांव	रक्कम	फंड
९३ सौ. गीतांजली गोपीनाथ मयेकर	मुंबई ४	५००	कायमनिधी
९४ श्री. आय. के. वारियर	कोचीन	१००	अन्नदान
९५ श्री. आय. के. वारियर	वदकांचेरी	१००	कायमनिधी
९६ अरुणअण्णा शेटी	अहमदाबाद	१११.२५	कोठी
९७ कस्तुरबाई मायाभाई शेठ	अहमदाबाद	१११.२५	कोठी
९८ जगदीश सी.	मुंबई २६	२००	अन्नदान
९९ एन्. हेमचंद	मुंबई	१०१	कोठी

गंगा पाप, शशी ताप, दैन्य कल्पतरू हरे ।

पाप, ताप तसें दैन्य साधुसंगतिनें सरे ॥

— सुभाषित

×

×

×

कापरांत ज्याप्रमाणें सुवास, साखरेंत गोडी किंवा रत्नांत तेज समाविष्ट असतें त्याप्रमाणें अहंकारनाशांत मनःशांति समाविष्ट असते. अहंकार आहे तोपर्यंत मनःशांति मिळणें कठिण.

— बाळमहाराज

×

×

×

माझी अशी श्रद्धा आहे कीं संकटकालीं प्रार्थना केली असतां होणारी स्फूर्ति अगर उत्पन्न होणारी प्रेरणा ही मानवी नसून कांहींतरी दैवी व दिव्य वातावरणांतून ती निर्माण होणारी असली पाहिजे.

— काकासाहेब गाडगीळ.

श्रीसाईसचरित (हिंदी)

अनुवादक—श्री. श्री. ना. हुद्दार

अध्याय ३ रा (क्रमशः)

श्रीगणेशायनमः । श्री सरस्वत्यैनमः । श्रीगुरुभ्यो नमः ।

श्रीकुलदेवतायैनमः । श्रीसीता रामचंद्राभ्यां नमः ।

श्रीसद्गुरुसाईनाथाय नमः ।

पूर्वकथाअनुसंधान । साई देते पूरा आश्वासन ।

उनकी पूरी अनुज्ञा रहन । चरित्र कथनार्थ ॥ १ ॥

“तुम अपना काम करत । जरा भी दिलमें न उदत ।

मेरे वचन में हो विश्वस्त । मन का निर्धार करे ॥ २ ॥

मेरी लीला का विवरण । करे अविद्यादोष निवारण ।

भक्तसे करना श्रवण । प्रपंच भान हटेगा ॥ ३ ॥

श्रवण सिंधु में उठत । लहरें भक्ति प्रेमामृत ।

मज्जन उपर ही करत । बोध रत्न प्राप्त हो’ ॥ ४ ॥

मुनकर निःशंक मन । साईपदों करे नमन ।

पश्चात् चरित्र लेखन । यथा स्मरण आरम्भ करे ॥ ५ ॥

बाबाके मुखसे शब्द उठत । वही शुभ शकुन मानत ।

यह घट सके निश्चित । मैं तो केवल बेगारी ॥ ६ ॥

देखे अगम्य हरि लीला । अन्योको न समझे भला ।

श्रुतिशास्त्र मौन निश्चला । किसीको पता न चले ॥ ७ ॥

शास्त्र विशारद वेदवित् । प्रज्ञावंत और पंडित ।

घटपटादि वाद करत । इनके पीछे नहीं लगना ॥ ८ ॥

हरी निजभक्तोंके अंकित । भोले भालोंको पावत

प्रेम हेत स्वयं बिकार जात । दांभिकोंसे हठ करे ॥ ९ ॥

इसमें ही तुम्हारा कल्याण । मदवतार सफल रहन ।

मैं सदा कहत रहन । मुझे फिकर तुम्हारी ॥ १० ॥

और एक कहता शम्भा । जो प्रेमसे स्मरत मन्नामा ।
 उसकी सभी कामना । पूरी कर प्रेम बढ़ाता ॥ ११ ॥
 जो गाता मेरा भजन । चरित्र गाथा कथन ।
 उसके आगे पीछे रहन । चारों दिशाओंसे रक्षा करे ॥ १२ ॥
 जो जो भक्त मेरे कारण । जीव प्राणसे विचरण ।
 उन्हे यह कथा श्रवण । सहज आनंदी करे ॥ १३ ॥
 जो भी मेरा कीर्तन करत । उसे पूर्णानंद ही प्राप्त ॥
 सुख संतोष सदा रहत । मेरा वचन सत्य माने ॥ १४ ॥
 मुझे जो हो अनन्य शरण । विश्वाससे करे मद्भजन ।
 मेरा चितन मेरा स्मरण । उसे उद्धरना प्रण मेरा ॥ १५ ॥
 मेरा नाम मेरी भक्ति । मेरा दफ्तर मेरी पोथी ।
 मेरा ध्यान सदा चित्ती । उसे विषयेच्छा कैसी ॥ १६ ॥
 कृतांतके जबड़ेसे । निजभक्तों खींच लातसे ।
 जो कथा श्रवण करतसे । रोग निवारण होगा ॥ १७ ॥
 कथा करे सादर श्रवण । उसपर करना मनन ।
 पश्चात् निदिध्यासन । समाधान प्राप्त हो ॥ १८ ॥
 'अहं सोऽहं' का ध्यान । श्रोता मन हो उन्मन ।
 चित्त होत चैतन्यधन । अनन्य पूर्ण श्रद्धासे ॥ १९ ॥
 साई साईलि नामस्मरण । करेगा कलिमल दहन ।
 वाक् श्रवण पापभंजन । एकही साष्टांग प्रणामसे ॥ २० ॥
 कार्य यद्यपि नहीं सामान्य । आज्ञा करे शिरसा मान्य ।
 बाबासम होते वदान्य । दीनता क्यों हो ? ॥ २१ ॥
 किसीसे मंदिर बंधवात । किसीसे कीर्तन करवात ।
 किसीकी यात्रार्थ भिजात । मुझे लिखने बिठाया ॥ २२ ॥
 सभी भक्तोंमें मैं पामर । किस गुणसे करुणा सागर ।
 दयाघन मदर्थ कृपावर । मैं नहीं जानता ॥ २३ ॥
 गुरु क्षपा की अभिनवता । जहां अल्पभी नहीं द्रवता ।
 वहां हरा भरा तर फुटता । फूलता, फूलता अनायास ॥ २४ ॥
 कोई आगे बांधेगा मठ । कोई देवालय या घाट ।
 अपन चलेंगे सीधे पथ । चरित्र पाठ साईका ॥ २५ ॥

कोई करे सादरार्चन । कोई पादसंवाहन ।
 उत्कंठित होता मन्मन । गुण संकीर्तन करते ॥ २६ ॥
 कृत युगमें साधन 'ध्यान' । त्रेता में 'मनन' द्वापार 'अर्चन' ।
 ध्येय प्राप्त 'नामसंकीर्तन' । 'गुरुभजन' कलियुगमें ॥ २७ ॥
 अनधिकारी में निश्चित । कई चिंधियां न एक पर्याप्त ।
 वहां ऐसा कठिन व्रत । में क्यों सीकरना ॥ २८ ॥
 यत्न न करते बैठे स्वस्थ । आज्ञाभंग पाप लगत ।
 यदि आज्ञापालन करत । यह पार पडना कैसा ॥ २९ ॥
 समर्थ साईं स्थिति सत्य । बखानने कौन समर्थ ।
 भक्तार्थ स्वयं कृपा करत । स्वयं वदवाते ॥ ३० ॥
 वाणी जहां न जा सकत । वहां जाने का मैं सोचत ।
 ऐसा कहने अवसर न रहत । किसीको भी ॥ ३१ ॥
 कलम धरते हाथ । मेरा मैं पन बाबा छीनत ।
 निजकथा स्वयं लिखात । जिसका भूषण उन्हींको ॥ ३२ ॥
 यह संत चरित्र लेखन । संतों बिना कौन कर सकन ।
 बाबाके अतर्क्य गुण । गगन चुंबी मानो ॥ ३३ ॥
 तन्महत्ता अतिगहन । बखानने में भति हीन ।
 उन्हींने ही यह लेखन । कर वचनमुक्त होना है ॥ ३४ ॥
 बाबा, यद्यपि मैं ब्राह्मण । श्रुति स्मृति नेत्र बिहीन ।
 मेरे लिये है यह दूषण । पर मुझे भूषण आपका ॥ ३५ ॥
 श्रुतिस्मृति द्विज नयन । काना वो एकनेत्र हीन ।
 अंधा वो दो नेत्र बिहीन । वैसा मैं हीन दीन ॥ ३६ ॥
 आप मुझ अंधका लाठी । होते मुझे क्यों अटाटी ।
 पीछे चलना लेके लाठी । सीधे रास्तेसे ॥ ३७ ॥
 अब आगे कैसा करना । मुझ पामरको नहीं कल्पना ।
 आप बुद्धिदाता बनना । निजकार्य संपन्न करे ॥ ३८ ॥
 गुंगा बृहस्पतिसा बोलत । पंगू मेरू पर्वत लांघत ।
 अतर्क्य शक्ति जो धारत । अपनी युक्ति वे ही जाने ॥ ३९ ॥
 मैं केवल चरणों का दास । मुझें नहीं करना उदास ।
 जबतक मैं लेता श्वास । निजकार्य साध लेवें ॥ ४० ॥
 अब आप श्रोता गण । जाना है ग्रंथ प्रयोजन ।
 साईं लिखत लिखाते जान । भक्त कल्याणार्थ ॥ ४१ ॥

बांसरी कैसी बजत । पेटी का सूर कैसा रहत ।
 बजानेवाला देखत । हम दुःख क्यों करे ॥ ४२ ॥
 चंद्रकांत जो छवत । क्या वो तदंतर का अमृत ।
 वह तो चंद्र की करामत । चंद्रोदयपर चंद्रनिमित्त ॥ ४३ ॥
 सागरको ज्वार आत । क्या वह उसकी कुदरत ।
 वह है चंद्रोदय के हाथ । सागरकृत्य नहीं ॥ ४४ ॥
 टालकर भँवरे खडक । सागरमें नाव चले निक ।
 अतः दीप लालभडक । मार्ग दर्शन करते ॥ ४५ ॥
 वैसे साईनाथ कथा । अमृतार्थिक रसभरिता ।
 दुस्तर भवसागर पंथा । तरने सुगम करत ॥ ४६ ॥
 धन्य धन्य संत कथा । श्रवण द्वारे प्रविशता ।
 बाहर पड़े देहाभितानता । द्वंद्ववार्ता न रहे ॥ ४७ ॥
 जो जो कथा हृदयस्थिता । विकल्प बाहर निकलता ।
 बड़े ज्ञान संचय सरिता । देहके गर्वका नाश हो ॥ ४८ ॥
 बाबा का शुद्ध यश गान । प्रेमसे उसका श्रवण ।
 होत भक्त के पापों का दहन । परमार्थ साधन सरल ॥ ४९ ॥
 मायातीत ब्रह्म काय । तरणार्थ क्या उपाय ।
 कर्म धर्माचारसे हरि प्रिय । निज भक्तों कैसा होता ॥ ५० ॥
 आत्यंतिक क्षेमप्रद । भुक्ति मुक्ति विरहित संत ।
 वर्णाश्रम धर्मवस्तु अद्वैत । आदि विषय अति गूढ़ ॥ ५१ ॥
 इनकी जिसे रुचि रहत । निज रुचि पूर्ति हेत ।
 जानोबा एकनाथके ग्रंथ । वे सुखसे पढ़ें ॥ ५२ ॥
 कृत युगमें 'शम-दम' । त्रेता 'यजन' द्वापार 'पूजन' ।
 कलियुग 'नामकथा कीर्तन' । परमार्थ साधन स्वरूप ॥ ५३ ॥
 ब्राह्मणादि चारों वर्ण । सर्वों गुरुकथा श्रवण ।
 स्त्री शूद्र वा जातिहीन । यही एक साधन हो ॥ ५४ ॥
 जो पुण्यवान रहत । वह यह कथा सुनत ।
 किसीको यदि निद्रा सतात । उसे श्रीहरी जगायेंगे ॥ ५५ ॥
 विषयभोग अनवरत । न लाभते हो दीन चित्त ।
 उन्हें यह संतकथामृत । विषय निर्मुक्त करेगा ॥ ५६ ॥
 योग याग ध्यान धारणा । करते पड़ते कष्ट नाना ।
 अनायास हो कथाश्रवणा । एक अवधान रखते ॥ ५७ ॥
 ऐसी साईकथा निर्मल । सुनिये सज्जन स्नेहल ।
 पंचमहापाप प्रबल । दग्ध नष्ट होंगे ॥ ५८ ॥

श्री साईवचनमृत

श्री साईबाबाके अनेकानेक बोधपूर्ण वचनोंमें ग्यारह वचन विशेष महत्त्वपूर्ण एवं मननयोग्य हैं। 'श्री साईलीलामृत' ग्रंथसे इन वचनोंका सार नीचे दिया जाता है।

(१) जो शिरडी में आएगा।

आपद् दूर भगाएगा ॥

“शिरडीमें जो पैर रखेगा उसकी समस्त आपदाएँ दूर हो जायेंगी।”

बाबाने इस प्रथम वचन द्वारा मानने अपने भक्तोंपर वरद-हस्त ही रखा है। यह बाबाका आशीर्वाद ही है। श्री साई की स्वर्गस्थ आत्मा अब भी शिरडी में वास कर रही है। अतः जो भक्त शिरडी जाकर श्री साई की समाधि के सम्मुख नतमस्तक होगा उसकी सारी विपदाएँ दूर कर उसे सुख शांति प्राप्त कराने का संपूर्ण उत्तरदायित्व श्री साई उठावेंगे ऐसा उनका आश्वासन है।

(२) चढे समाधि की सीढ़ी पर

पैर तले दुःख की पीढ़ी कर ॥

“जो मेरी समाधि की सीढ़ी चढेगा उसका सारा दुःख नष्ट हो जाएगा।”

श्रीसाई जैसे सद्गुरु का यह वचन दुःखसे पीडित अंतःकरण के लिए आशा की किरण सिद्ध होती है। हजारों भक्त इसका अनुभव कर रहे हैं और इसीलिए असंख्य लॉग शिरडी की तीर्थयात्रा कर रहे हैं। श्रीसाई के वचन की सत्यता का यह ठोस प्रमाण है।

(३) त्याग शरीर चला जाऊंगा।

भक्त-हेतु दौड़ा आऊंगा ॥

“शरीर त्यागने के पश्चात् भी मैं अपने भक्तोंके लिए दौड़ता आऊंगा।”

कोई कहेगा “श्रीसाई तो समाधिस्थ हुए। अब हमारी पुकार कौन सुनेगा?” तो ऐसा कहनेका कोई कारण नहीं है। साई महाराजने अपने जीवनकालमेंही भक्तोंकी यह चिंता जानकर आश्वासन दिया है कि शरीर त्याग के बाद भी मैं अपनी आत्मिक बलसे भक्त-रक्षणार्थ दौड़ा आऊंगा। अतः इसमें शंका नहीं करनी चाहिये।

(४) मन में रखना दृढ़ विश्वास।

करे समाधी पूरी आस ॥

“मन में दृढ़ विश्वास रखिए कि शिरडी में बनी हुई मेरी समाधि आपकी इच्छाएं पूर्ण करेगी।”

श्री साई की समाधि एक महान् दिव्य पुरुष की जीती-जागती समाधि है “मेरी

समाधि में से भी मेरी आस्थियाँ आपके कानों में गूँज उठेंगी” ये श्री साई के अंतिम उद्गार थे । अनन्य श्रद्धा एवं दृढ भक्ति से कोई भी आदमी इस वचन का अनुभव पा सकता है ।

(५) मुझे सदा जीवित ही जानो ।
अनुभव करो सत्य पहचानो ॥

इस वचन में बहुत गूढ़ अर्थ भरा हुआ है । आत्मा अविनाशी है । वह केवल एक देह त्यागकर दूसरी देह में प्रवेश करती है । यही सत्य साई घोषित करते हैं । ‘श्री साई महाराज मेरी प्रत्येक भली-बुरी चेष्टा की ओर देख रहे हैं’ यह भावना मन में उत्पन्न होने पर भक्त के हाथों से कभी भूल कर भी अपवित्र कृत्य नहीं होगा ।

(६) मेरी शरण आ खाली जाये ।
हो तो कोई मुझे बताये ॥

शरण आये हुए भक्तों को भी श्री साईने कभी झिडकारा नहीं । उनके क्रोध में कहे हुए शब्दों में भी भक्त का कल्याण करने का आश्चर्यजनक सामर्थ्य होता था । उनके कहे हुए कड़े शब्द भक्त के हृदय पर किए गए आघात नहीं थे, वरन् उसकी सर्वांग उन्नति कराने के अभिप्रायसे मानो शिक्षक के मारे हुए वेंत ही थे !

(७) जैसा भाव रहा जिस जन का ।
वैसा रूप हुआ मेरे मन का ॥

“जो जो भक्त जिस जिस भाव से मेरा स्मरण करता है वैसा ही फल मैं उसे प्राप्त करा देता हूँ ।”

अनेक भक्त केवल अपना मनोरंजन करने के उद्देश्य से, और कुछ नास्तिक अन्वेषणात्मक दृष्टिसे, साई के पास आते थे । ऐसे लोगों को श्री साई दर्शन का लाभही क्या होता ? किन्तु जो परमश्रद्धालु भक्त आते थे उनपर श्री साई का सदा वरद-हस्त रहता था, और ऐसे भक्तों का सारा भार श्री साई अपने कंधों पर लेते थे ।

(८) भार तुम्हारा मुझपर होगा ।
वचन न मेरा झूठा होगा ॥

“आपका हित साधने का उत्तरदायित्व तो सदैव मैं संभालूँगा । मेरा वचन कभी असत्य नहीं सिद्ध होगा ।”

श्री साई अपने प्रति अटूट निष्ठा रखनेवाले भक्तों का उत्तरदायित्व स्वयं उठाते थे । उन्होंने उदार अंतःकरणसे सैकड़ों भक्तों के सांसारिक क्लेश दूर किए । इतनाहीं नहीं, विविध तापोंसेभी अनेकोंको मुक्त किया ।

(९) आ, सहायता लो भरपूर ।

जो मांगा नहीं है दूर ॥

श्री साई अपने भक्तोंपर पुत्रवत् स्नेह रखते थे । एक कल्पवृक्ष की भाँति भक्त की समस्त मनोकामनाएँ श्री साई की कृपासे फलीभूत होती थीं । किन्तु साई कृपा के लिए अच्छा भाव मनमें रखना आवश्यक था । यह अन्तिम बात बड़े महत्त्वकी है, और इस कारण वह बारबार कही गयी है ।

(१०) मुझ में लीन वचन मन काया ।

उसका ऋण न कभी चुकाया ॥

“जो भक्त मन, वचन, कायासे मुझ में लीन होता है, उसका मैं सदैव ऋणी रहूँगा ।”

मन, वचन, काया अर्पण करनेवाले भक्तों के लिए श्री साई सदा चिन्तित रहते थे ! जैसे भगवान् भी अपने भक्तों के ऋणी होते हैं और उस ऋणसे मुक्त होने के लिए अहर्निश प्रयत्नशील रहते हैं, ऐसे ही श्री साई करते थे ।

(११) धन्य धन्य वह भक्त अनन्य ।

मेरी शरण तज जिसे न अन्य ॥

यह तो “अनन्याश्चितयंतो मां . . . . .” भ. गी. ९।२२ इस भगवदुक्तिका प्रतिध्वनि है । अनन्य भाव का सर्वाधिक महत्त्व है । निष्ठा यदि अधूरी हो तो वह नहीं के बराबर है । सारा साईचरित्र जिन भक्तोंकी कथाओंसे भरा हुआ है उनसे सीखनेलायक तात्पर्य की बात यही है ।

विदर्भ के श्रेष्ठ संत श्री गजानन महाराज (शेगांव)

लेखक : श्री. ना. हुंदार

अध्याय ३ रा

काशीके गुंसाईने गांजा दिया

महाराजके वास्तव्य कालमें एक दिन काशीका एक गुंसाई बंकटलालके घर दर्शनके लिए आया। सिरपर एक भगवी चिदो, बगलमें जाली, कमरमें लंगोटी, कंधेपर मृगाजिन, इस प्रकार उसका भेष था। एक कोनेमें वह बैठा था। काशीमें महाराजका नाम सुनकर उन्हें गांजा अर्पण करनेकी उसने मनीती की। श्रीमान् लोगोंके समुदायमें मनीती का गांजा महाराजको कैसा दिया जा सकेगा यह उसके सामने प्रश्न उठा। गांजोका नाम सुनकरही शायद मुझे लातें खाने पड़ेंगी, यह भी शंका उसे मता रही थी। अपने प्रिय चीजकी मनीती की जाती है। इसी कारण उसने यह मनीती की थी और वह महाराजके दर्शनके लिए आतुर था।

महाराजने उसकी उत्कंठा जानकर कहा, “काशीका गुंसाई कहां है? उसे मेरे पास लाओ। वह देखो कोनेमें बैठा है।” यह सुनकर गुंसाईको हर्ष हुआ। उसने सोचा, ज्ञानेश्वरीके छठें अध्यायमें योगी स्वर्गके व्यवहारोंकोभी जानता है, ऐसा लिखा है! उसी तरह महाराज त्रिकालज्ञानी दीखते हैं।

गुंसाईको उनके पास लाया गया। गुंसाईने साष्टांग प्रणाम किया। महाराज ने कहा, “अरे, तेरी झोलीसे पोटली निकाल जो तुने तीन महिनोमे रखी हुई है।”

गुंसाई हाथ जोड़कर बोला, “मैं आपको यह बुटी देता हूं। मेरी विनय है कि इस बुटीका स्मरण रहे। मैं जानता हूं कि आपको इसकी आवश्यकता नहीं है। पर फिर भी इस बच्चे की यह कामना पूरी की जाय। अंजनी वंदरीकी इच्छा पूरी करनेके लिए महारुद्र शंकरजीने हनुमान के रूपमें अवतार धारण किया था। इसी प्रकार इस गरीब की बुटिका आप स्वीकार करें। श्रीशंकर भोलेनाथजी कहते हैं कि यह बुटी साधारण मनुष्योंके लिए द्वाण है, पर आपके लिए भूषण मानी जायेगी।” गुंसाईने बुटीको हाथपर मला और चिलीममें भरकर महाराजको पीने के लिये दी। कुछ दिन रहकर गुंसाई रामेश्वरकी ओर चल पड़ा। इसी समयसे महाराज गांजाका सेवन करने लगे, पर वे व्यसनाधीन नहीं बने। कमलपत्रपर रखे हुए जलके समान वे अनासक्त थे।

कभी कभी महाराज वेदकी ऋचायें उदात्त अनुदात्त स्वर्गों सहित बोलने लगते! कभी कभी विभिन्न रागोंमें कोई पद गाया करते। “चंदन चावल बेलकी

पतियाँ" यह भजनका पद उन्हें विशेष प्रिय था । कभी मौन धारणकर निश्चल पड़े रहते । कभी पगले जैसे कहां भी निकल जाते या किसीकेभी घरमें प्रवेश करते !

जानराव देशमुखको स्वास्थ्य लाभ

शेवांवमें जानराव देशमुख नामक एक सज्जन रहते थे । वृद्धावस्थामें सख्य स्थितीमें पड़े थे । स्थिति भीषण होनेपर वैद्योंने नाडीको देखकर निराशा प्रगट की ! किसीने कहा, "वंकटलालके घर साक्षात्कारी महात्मा हैं । वे कृपा करें तो जानराव स्वस्थ हो सकेंगे ।" कुछ संबंधीजन वंकटलालके घर आये और उन्हें जानरावकी स्थितिसे अवगत कराया तथा महाराज के चरणतीर्थ ही मांग की । वंकटलालने कहा कि "इस वाबत आप मेरे पिताजीसे अनुरोध करें" ! संबंधीजन फिर भवानी रामजीसे मिले । वे सज्जन एवं दयाशील होनेसे एक गिलासमें जल लेकर महाराज के पास आये । जलको चरणस्पर्शकर महाराजसे कहा, "यह तीर्थ जानरावजीके लिए दे रहा हूं ।" महाराजने सिर हिलाकर संमति प्रगट की ।

तीर्थ लेनेपर जानरावकी घुरघुर कम होकर उन्होंने आँखें खोलीं । वे हाथपैर हिलाने लगे । धीरे धीरे व्याधीका जोर कम होकर वे स्वस्थ हुवे । यह देखकर सभीको बहुत हर्ष हुआ । सुना है कि ज्ञानेश्वरने सच्चिदानंद बाबाको इसी प्रकार जीवदान दिया था ।

सन्त महात्मा मृत्युको टाल सकते हैं । प्राणसंकटसे जिला सकते हैं । पर वे भी निसर्ग नियमानुसार चलते हैं । आध्यात्मिक, आधिभौतिक तथा आधिदैविक ये मृत्युके तीन भेद हैं । आध्यात्मिक मृत्युको कोई नहीं टाल सकता । अर्जुनके पुत्र अभिमन्युको श्रीकृष्ण के सन्मुख रणक्षेत्रमें मृत्यु प्राप्त हुआ । जानरावका प्राणसंकट महाराजके तीर्थसे टल गया । कुछ मृत्यु श्रद्धापूर्वक मनौती कर टाले जा सकते हैं । श्रद्धा सही सही हो तो वह तार सकती है । सच्चे साधु की कृपासे मृत्युका संकट दूर हो सकता है । ढोंगी साधु हो तो भिट्टीकी कभी कस्तुरी नहीं बनेगी । षड्विकारोंपर विजय पाये बिना सच्चा साधु नहीं बन सकता ।

देशमुख स्वस्थ होनेपर वंकटलालके घर महाराजके दर्शन करने गये । इन्होंने महाराजके नामसे एक बड़ा भंडारा भी किया । प्राणचिक लोगोंकी उपाधियाँ जैसी बढ़ने लगीं महाराजने कड़क वृत्ति धारण करना आरंभ किया । कड़क वृत्तिके कारण सच्चे भक्तों को कुछ कष्ट नहीं हुए, पर स्वार्थी कामनाओंकी पूर्तियों लिये आनेवालोंको कुछ धाक निर्माण हुई । क्याधू पुत्र भक्त प्रल्हाद को नरसिंहका भय नहीं था । वाघिनसे सब लोग डरते हैं, पर उसके बच्चे उसके सा. ली. ४

शरीरपर नाचते खेलते हैं। चंदनके पेड़के पास उगनेसे अन्य वनस्पतियोंको चंदनका सुगंध लगता है पर घास आदि वनस्पतियाँ अपनेको चंदन मानने लगीं तो उनकी खिल्ली उड़ती है। जहाँ गन्ना है वहाँ निवडुंग* भी होता है। वैसे साधुओंके पास कुछ अलसी चेलेभी रहते हैं। हिरा तथा पथरीका एकत्र वाम हों तो भी पथरीको हिरेका मूल्य नहीं प्राप्त होता। हिरेका तेज पथरीमें कभी दृश्य नहीं होगा। पथरी पैरोंतले कुचली जाती है।

*निवडुंग (मराठी)- एक कँटीला झाड़.

विठोबाका दम्भस्फोट

श्री गजानन महाराज के पास एक ढोंगी भक्त था। वह सेवा का स्वांग करता था, पर उसका लक्ष्य महाराज के पास जो फल, मेवा-मिठाई आदि मिष्टान्न आते थे, उनपर रहता था। समर्थ रामदास स्वामी का जैसा कल्याण भक्त था वैसे वह अपने को महाराज का पट्टशिष्य कहलाता था। उसे गर्व था कि वह महाराज की चिलीम भर देता था और उनके खानेपीने का प्रबन्ध करता था। उस का नाम विठोबा घाटोळ था। महाराज श्रीशंकर तो वह अपने को नन्दी कहता था।

महाराज ने यह जानकर उसकी परीक्षा लेने का विचार किया। एक दिन कुछ लोग दर्शन के लिए शेगांव आये। दर्शन लेकर उन्हें तुरंत बाहर गांव जाना था। वे आये तब महाराज चढ़र ओढ़कर सोये हुए थे। उन्हें नींदसे उठाने का किसी को साहस नहीं था। विठोबा से दर्शनेच्छू ने विनय की, "तुम महाराज के श्रेष्ठ शिष्य हो। तुम बिना हमें महाराज का दर्शन नहीं हो सकेगा। हमें तो जल्दी लौटना आवश्यक है।" यह सुनकर विठोबा फूलसा गया। उसने महाराज को जगाया। दर्शनेच्छुओं ने दर्शन तो किया। पर विठोबापर आफत आयी। महाराज के हाथ में एक लठ था। उसका कसकर एक तड़ाखा उस के पीठपर लगाया। महाराज बोले, "बेटे, तू अपनी अवस्था भूलकर उन्मत्त बना है। क्या तू मेरा बाजार करना चाहता है? फालतू झंझटें मेरे पीछे लगाता है। इसका ले यह इनाम। तुझपर दया करना ईश्वर के पास अपराध होगा। सोमल को चीनी नहीं समझना। जहर को पास नहीं रखते, चोर को गले से नहीं लगाते।" ऐसा कहते हुये महाराज ने उसे लठसे खूब पीटना आरंभ किया। यह देखकर डरके मारे विठोबा भाग निकला और फिर कभी न लौट आया।

सच्चे संतोंका व्यवहार ऐसा होता है। दांभिक तथा ढोंगी जो होते हैं वे विठोबा जैसे भक्तों को पास रख कर भोलीभाली जनता को फाँसा करते हैं। पर अन्त में दोनों का विनाश होता है। सच्चे साधु ऐसे भक्तों को पास रखना

पसंद नहीं करते। पतिव्रता नारी वेश्या के पास रहना कैसे पसंद करेगी ? सन्तों के पास शठ रहे भी तो सन्त उन्हें महत्व नहीं देते। वह अपना घप्रारब्ध भोगने आया है यह मानकर वे मौन रहते हैं।

मोगरा, निवडुंग, और शैर एकही भूमिपर उगते हैं। पर उनका मूल्य भिन्न भिन्न होता है। मोगरा की रक्षा की जाती है। निवडुंग खेत के बांध पर लगाया जाता है। कीटक नाशक शैर को दरवाजोंपर रखा जाता है। सन्त भी सबको रखते हैं, पर उनके मूल्यानुसार। विठोबा ने दंभाचार किया न होता तो उसका मूल्य बढ़ गया होता। कल्पतरु के नीचे रहते हुए उसने तुच्छ पत्थर की कामना की और इस कारण उसे सन्त के चरणों से बिछुड़ना पड़ा।

अध्याय ४ था

अंगार बिना चिलीम सिलगी

अक्षय्य तृतीया के दिन प्रातः महाराज कुछ बच्चों के साथ बैठे थे। उन्होंने बच्चों से कहा, “मेरी चिलीम तो भर दो।” श्राद्ध का दिन होने से घरों में चूल्हे सिलगने में देरी थी। अतः बच्चों को सवाल उठा कि अंगार कहाँ से लायें। महाराज ने कहा, “जानकीराम सुनार के घर रोजगार के लिए अंगीठी सिलगी ही होगी। उस के पास से अंगार ले आओ।”

बच्चे जानकीराम के पास गये और अंगार मांगने लगे। जानकीराम सनककर बोला, “आज अक्षय्य तृतीया होने से अंगार नहीं दी जा सकती।” बच्चों ने कहा, “महाराज की चिलीम के लिए अंगार चाहिये। सन्त को अंगार देने में कुछ अशुभ नहीं।” सुनार ने कहा, “गजानन महाराज पुण्य पुरुष या सन्त कैसा? चिलीम बहादुर को क्या साधु माना जाता है? वह तो गांजा तमाखू खाता है, गांव में नंगा घूमता है, पगले जैसा नाले का गंदा पानी पीता है, जात-पात कुछ नहीं मानता। बंकटलाल भोला होने से उसे साधु मानता है। यदि वह साक्षात्कारी है तो उसे अंगार की क्या जरूरी है? अपनी शक्ति से वह अंगार क्यों नहीं तैयार करता? जालंधरनाथ चिलीम पीते थे पर किसी से अंगार नहीं मांगते थे। जाओ, तुम्हें अंगार नहीं मिलेगी।”

बच्चे सुनार के घर से खाली हाथ लौट आये। उन्होंने महाराज से सब कथन किया। महाराज हंसकर बोले, “उसके घर के अंगार की जरूरी नहीं।” उन्होंने हाथ में चिलीम ली और बंकटलाल से कहा, “चिलीमपर यह सलायी पकड़ रखो।” बंकटलाल बोला, “महाराज, थोड़ा ठहरें, अंगार सिलगा कर लाता हूँ। सिलाई घिसेबिगर अंगार नहीं बनेगी।” महाराज ने कहा, “घिसने की भी कुछ जरूरी नहीं। तू केवल सिलायी पकड़े रख।” बंकटलाल ने ऐसा करते ही महाराज चिलीम पीने लगे तो धुआँ निकलने लगा। यह देखते ही बच्चे विस्मित हुए!

इमलीसार में इल्ली

जानकीराम के घर अक्षय्य तृतीया निमित्त इमली का सार बनाया गया था। भोजन के लिए लोग बैठे। ज्यों ही इमलीसार परोसा गया उस में इल्ली कृमि दीखने लगे। यह देखकर घृणा से सब लोग भोजन न करते उठ गये। जानकीराम को इस कारण भारी दुःख हुआ। उस के ध्यान में आया कि सुबह महाराज के चिलीम के लिए मैंने अंगार नहीं दी, इसी का यह परिणाम है। इमलीसार के कारण सभी रसोई की चीजें व्यर्थ बन रही हैं। मैं महाराज की शक्ति को नहीं पहिचाना तथा उन्हें पगला कहा। कल्पतरु होते हुए उन्हें बबूल समझा और दांभिक कहकर उनका उपहास किया। सन्त सेवाका अवसर मैं अपने हाथ से गंवाया यह मेरा कितना दुर्भाग्य है? मेरा जीवन पशुसा भारभूत है।" ऐसा सोचकर तथा इमलीसार का पात्र लेकर वह बंकटलाल के यहां आया और बोला, "शेठजी, मेरा बड़ा घात हुआ। इमलीसार में इल्ली तथा कीड़े पड़े हैं, जिस से सभी लोग भोजन न करते उठ गये। इस से श्राद्ध कर्म की बड़ी हानि हुई है। मैं प्रातःकाल महाराज की चिलीम के लिए अंगार नहीं दी। इस का ही यह परिणाम है ऐसा लगता है।"

बंकटलाल ने संदेह प्रगट किया, "शायद तुमने नई इमली न लेते पुरानी इमली ली होगी।" जानकीराम ने कहा, "इमली बिलकुल नई थी। उस के छिलके तथा बीज अभी भी बाहर पड़े हैं। मेरी विनय यही है कि महाराज के चरण स्पर्श कर उन से मुझे माफी मांगने दो।"

जानकीराम कांपते हुए महाराज के पास गया और उन्हें साष्टांग दंडवत कर बोला, "महाराज मैं बड़ा अपराधी हूं। आप शेगांव में साक्षात् श्रीशंकर भगवान पधारे हैं इस का मुझे संदेह नहीं। मेरे प्रातःके अपराध की क्षमा कर दें। आज से कभी आपकी खिल्ली नहीं करूंगा। इमलीसार में इल्ली और कृमियों को निर्माण कर मुझे अच्छा दंड दिया गया है। और मेरा अन्त न देखें।"

महाराज बोले, "तेरा इमलीसार देखू तो। वह तो अच्छा मिठा है। उस में कुछ भी नहीं है।" महाराज ने अमृत दृष्टि से देखते ही इमलीसार में से इल्ली एवं कृमि नष्ट हो गये। यह देख कर सभी अवाक् हो गये। यह समाचार गांवभर में फैल गया। कस्तुरी का सुगंध कैसा छिप सकता है?

चंदू के कोठी में रखे कानोले*

चंदू मुकीन महाराज के भक्तों में से एक था! ज्येष्ठ मास में एक दिन कोई आम काटकर महाराज को फांकियां दे रहा था। कोई महाराजपर पंख घूमा रहा था। कोई हार चढ़ा रहा था। कोई खडीशक्कर बाँट रहा था।

* कानोला - एक मिष्ठान्न

महाराज ने चंदु मुर्कान से कहा, "तेरी कोठी के घड़े में रखे दो कानोले हैं, सों मेरे लिए ले आवो।" चंदु बोला, "महाराज, इस समय कानोले कैसे रहेंगे? आप चाहें तो तैयार कर ले आता हूँ।" महाराज ने कहा, "कानोले तैयार करने की जरूरी नहीं। घड़े में रखे कानोलेही ले आवो।" दूसरों ने कहा, "सन्तों की वाणी झूठी नहीं होती। घर जाकर देखो तो।"

चंदु घर आकर पत्नी को पूछने लगा, "क्या कोठी के घड़े में दो कानोले रखे हैं?" पत्नी बोली, "अक्षय्य तृतीया के दिन कानोले बनाये गये थे। वे उसी दिन खतम हुए। महाराज चाहते हैं तो ताजे बनाकर देती हूँ। सब सामान घर में है ही। बाजार से कुछ लाने की जरूरत नहीं है। अभी चूल्हेपर कढ़ाई चढ़ाती हूँ।"

चंदु ने कहा, "महाराज को ताजे कानोले नहीं होना। तुमने कोठी में जो दो कानोले रखे हैं वेही उन्हें होना। जरा ठीक स्मरण कर देखो।" पत्नी ने कुछ क्षण सोचा और बोली, "हां, दो कानोले बचे थे। पर इसे दो मास हो गये। अभीतक उनपर बुरी चढ़ी होगी और खाने लायक नहीं रहे होंगे।" उसने कोठी में से घड़े देखे और उस में दो कानोले भी पाये। वे सूखे थे पर बुरी नहीं चढ़ी थी। सन्त वाणी सही रही। कानोले देखकर दोनों को हर्ष हुआ। चंदु ने कानोले लाकर महाराज को सादर समर्पित किये। शवरी ने दिये वर जैसे श्रीराम ने चाव से खाये थे वैसे ही महाराज ने कानोलों का सेवन किया।

माधव की मुक्ति

शेगांव की दक्षिण में चिचोली गांव में माधव नामक एक ब्राह्मण रहता था। उस की आयु ६० थी। पत्नी, पुत्र, सभी चल बसे थे। जो कमाया था सो सभी समूल नष्ट हुआ था। उसे भविष्य की चिन्ता सताने लगी। इस समयतक ईश्वर चिंतन नहीं किया उस का उसे पश्चात्ताप हुआ। वह शेगांव में आया और श्री गजानन महाराज के सामने बैठकर 'नारायण, नारायण' नामस्मरण करने लगा तथा उस ने अनशन भी शुरू किया। दो दिन पश्चात् महाराज ने कहा, "यह तेरा कर्ताव ठीक नहीं। यही नामस्मरण पहलेसे क्यों नहीं किया? प्राण जाते समय वैद्य को बुलाने से क्या लाभ? घर को आग लगनेपर कुआँ खोदनेसे क्या मतलब? जो कुछ करना सो समयपर करना चाहिये। जिन पुत्र-कन्याओं के लिए तूने कष्ट किये वे सभी चल बसे। तू ने शाश्वत को छोड़कर अशाश्वत को पकड़ा। उस का फल भोगनाही होगा। इस के बिना चारा नहीं। इसलिए अनशन का हठ छोड़ दे तथा विवेकसे व्यवहार करो।" लेकिन माधव ने अनशन नहीं छोड़ा। अन्य लोगों ने भी अनशन छोड़ने की

विनय की। कुलकर्णी ने उसे अपने घर भोजन के लिए चलने को कहा। पर उसने नहीं माना। महाराज के पास हरि नामस्मरण करते वह बैठा रहा।

रात्रि के दो प्रहर का समय था। महाराज ने हिंस्र पशु का उग्र रूप धारण कर भक्षण करने हेतु माधवपर आक्रमण किया। माधव डर से भागने लगा। मुख सूखकर उसके लिए शत्रु बोलना कठिन हो गया। महाराज ने कहा, “वारे तेरा साहस। ‘काल’ किसी दिन इसी प्रकार खाने आयेगा। यमलोक का थोड़ा नमूना तुझे दिखाया तो तू इतना डर गया। पर वहां से तू नहीं भाग जा सकेगा।”

माधव ने विनय अनुरोध किया, “यमलोक को टालकर मुझे वैकुण्ठमें भेजियेगा। यमलोक की कुछ कल्पना आपने अभी करा दी ही है। मेरे पापों की राशि बड़ी हो तो भी उसे भस्म करना आपके लिये असंभव नहीं। मेरा अहोभाग्य है जिस से मुझे आपके दर्शन हुए। सन्तों की भेट होनेपर यमसंबंधी का भय नष्ट हो जाता है।”

यह सुनकर महाराज हँसे और बोले, “श्रीनारायण का नामजप चालू रख। तेरा अन्तकाल समीप है। ग्राफिल मत रहना। अभी भी जीने की इच्छा हो तो तेरा जीवनकाल बढ़ाया जा सकता है।”

माधव ने कहा, “मुझे अधिक जीने की अब इच्छा नहीं है। मुझे संसार की माया में अब न फँसाओ।” महाराज ने ‘तथास्तु’ कहकर बताया “अब तेरा पुनः जन्म नहीं होगा।” इस प्रकार दोनों में गुप्त संभाषण हुआ। माधव को सुध नहीं रही। लोग बोले, “अनशन के कारण वह पगले जैसा बर्तता है।” पश्चात् जल्दही महाराज के पास वह परलोक सिधार गया।

वसंत—पूजन

एक दिन महाराज ने शिष्यों से कहा कि ब्राह्मणों को लाकर वसंतपूजन तथा मंत्रजागर करायें। वेदपठन से ईश्वर को आनंद होता है। आम का शरबत, पेदा, बर्फी, भिगोये चने की दाल और एकेक रुपया दक्षिणा उन्हें दी जाय। भक्तों ने कहा, “शेगांव में ऐसे ब्राह्मण नहीं रहे।” महाराज बोले, “तुम तैयारी करो। ईश्वर कल ब्राह्मणों को भेज देगा।”

थोड़ेही समय में १०० रु. चंदा इकठ्ठा हुवा। आवश्यक सामग्री लायी गयी। चंदन का उबटन केशर और कपूर डालकर तैयार किया गया। दोपहर के समय वेदपठन करनेवाले ब्राह्मण भी शेगांव में पधारे। ठाटवाट से वसंतपूजन हो कर ब्राह्मणोंको उपहार व दक्षिणा दी गयी। पश्चात् ब्राह्मण दूसरे गांव चले गये। बंकटलाल ने प्रतिवर्ष यह वसंतपूजन करना आरम्भ किया।

अनंत की अखण्डता

ॐ

“यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥
परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे” ॥ ८ ॥

—गीता अ. ४

संसार का यह नैसर्गिक नियम है कि परिस्थिति के अनुसार जब-जब जैसी आवश्यकता पड़ती है, तब-तब वैसी ही विभूतियों का प्रादुर्भाव होता है। जब-जब मानव हृदय तिमिरावृत होकर कर्तव्याकर्तव्य का ज्ञान भुला देता है, विवेक अस्त होने लगता है, सदाचार निराश्रय-सा हो जाता है, तब-तब उस परमपिता परमात्मा से प्रेरित होकर परम प्रखर, परिपूर्ण प्रभा के प्रकाश का आप ही आप प्रादुर्भाव होता है। इन विभूतियों के लिए देश-परदेश की कोई सीमा नहीं रहती है। वे पंछियों की तरह स्वच्छन्द, गगन में विहार करते हैं; कभी वे लोक कल्याणार्थ शांति का संदेश देते, तो कभी वे स्वयं अपने में लीन, आत्मा परमात्मा के मिलन में, भावावेश में दूर दूर तक उड़ते जाते हैं। ऐसे वे अवतारी पुरुष मुक्ति का मार्ग बतलाकर जहाँ से आते हैं, वहीं फिर लौट जाते हैं।

अनंत की अखण्डता का फैला है परिवेश

पंछी को कौन देश परदेश ॥ ७ ॥

कभी विहरते गिरि शिखरोंपर

कभी उतर आते लहरोंपर

कभी तीरते स्वयं परों पर

मुक्तविहग ये पहुँचाते हैं शांतिका संदेश ॥ १ ॥

मनोकाश में प्राण पखेरू

फड़ फड़ करते दर्शन हेतु

बांध मुक्ति का सुन्दर सेतु

भावावेश में उड़ते जाते दूर सुरम्य सुदेश ॥ २ ॥

‘परमहंस’ जो जग में आते

संकट जन के हरते जाते

मार्ग मुक्ति का वे बतलाते

अवतारी ये, कार्य पूर्ण कर जाते मंगलदेश ॥ ३ ॥

— राधाकृष्ण गुप्ता “चेतन.”

आनंद ही आनंद

कलियों की चटकन से,
चिड़ियों की चहचहन से,
परिंदों की फडकन से,
सांसों की धडकन से
क्या ?

होता है कम्पन

आनंद ही आनंद, आनंद ही आनंद ।

पेड़ों से झाड़ों से,
खेड़ों से बाड़ों से,
नालों से तालों से,
नदियों से सदियों से,
क्या ?

आता है गुंजन

आनंद ही आनंद, आनंद ही आनंद ।

वनों से खानों से,
नगरों से शहरों से,
पर्वत से शिखरों से,
सागर की लहरों से,
क्या ?

आता है गर्जन

आनंद ही आनंद, आनंद ही आनंद ।

“अंकितन”

—दीनानाथ गुप्ता—

SHRI SAI LEELA

ENGLISH SECTION

VOLUME 51

JULY 1972

No. 4

ANNOUNCEMENT

It is proposed to bring out a joint issue (October-November) of SAI LEELA magazine on the occasion of the Samadhi Anniversary of Shree Sai Baba on the Dasara Day, 17th October, 1972. The experiences of the Bhaktas about Sai Kripa are specially to be incorporated in this issue. We, therefore, invite our readers and other Bhaktas to send in their experiences, so as to reach us before 10th September, 1972.

---Editor.

THOUGHTS

Go to the ant, then sluggard; consider her ways, and be wise.

—Old Testament.

* * * * *
There is so much good in the worst of us,
And so much bad in the best of us,
That it hardly becomes any of us
To talk about the rest of us. —anonymous.

* * * * *
'Tis with our judgements as our watches, none
Go just alike, yet each believes his own. —Pope.

* * * * *
Thrice is he armed that hath his quarrel just,
And he but naked, though lock'd up in steel,
Whose conscience with injustice is corrupted. —Shakespeare.

GURU - GEETA

By - G. N. Purandare, Advocate.

(The Guru Geeta is an authoritative Sanskrit work on the role of the Preceptor in spiritual development. Shri G. N. Purandare, a devout scholar, acquaints the readers with this work.
—Editor.)

This Geeta forms a part of Uttara-Khanda in Skanda Purana and its subject-matter is the relationship between Guru and his disciple, dealt with in a very instructive dialogue between Shiva and Parvati. Kundalini consists of six centers and the Sahasrar Chakra at the top, and each centre or chakra has got a corresponding presiding deity like Ganesh, Durga, Shiva etc., and each deity has a Geeta dedicated to it, like Ganesh-Geeta, Shiva-Geeta etc. Guru is the presiding deity of Sahasrar, and its God is Dattatreya. Guru Geeta is presumed to be dedicated to Dattatreya. Guru Geeta, however, is not included in the recognised literature of Datta Sampradaya, as Avadhoot Geeta is, and that is why, I believe, it was not included in the well-known Datta-Sampradayik book, 'Guru-Charitra' in its text that has been traditionally come over.

Guru Geeta starts with a very beautiful description of the Himalaya Mountain, with its snow-clad peaks, tall majestic trees, birds chirping melodiously, river Ganga and its tributaries meandering their way through green valleys. With such a beautiful background, Shiva is seated on mountain Kailas and is being approached by Parvati with a desire to know all about Guru.

Shri Mahadeva commences his address with the interpretation of the word 'Guru'. He says, 'Gu' means darkness and 'Ru' means one who drives away that darkness. 'Gu' signifies 'Maya' and 'Ru' signifies 'Brahma.' In this context, 'Guru' is Parabrahma, Divinity, and not necessarily an individual preceptor. Even Patanjali has stated in his Yoga-Sutras

that Guru is indeed the omnipresent, omniscient and omnipotent God, Brahma-Vishnu-Mahesh, and is functioning in his three fold role without respite and in continuity.

स एष पूर्वेषामपि गुरुः कालेनानवच्छेदात् ॥ (१-२६)

Guru is that which lifts up his disciple from the physical plane to a higher plane.

Shlokas 33 to 36 give qualities required of such a Guru. A subtle distinction is here made between the terms Guru and Acharya. Acharya is one who gives his disciple instruction in the Vedas and in behaviour, while Guru gives directions in the path that ultimately leads to Self-realisation. These directions or spiritual instructions are spread over seven steps (सप्तभूमिका). The first is शुभेच्छा i.e. desire; the second one is सुविचारणा i.e. quest and contemplation; the third one is तनुमानसा i.e. concentration of mind, making it subtle; the fourth one is सत्त्वापत्ति i. e. निर्विकल्प समाधि; the fifth one is असंसक्ति i. e. निर्विकल्प समाधि the sixth one is पदार्थाभाविनी i.e. retaining निर्विकल्प समाधि for a long duration; and the last and the seventh भूमिका is तुर्या i.e. ब्राह्मी स्थिति. Guru is well-versed in Upasanas of the five deities and in the various systems of Yoga like मन्त्रयोग, हठयोग, लययोग and राजयोग. And this instruction he gives to his disciples in accordance with his ability or competency.

The various qualities or requisites of a genuine disciple and his duties are discussed in Shlokas 49 to 80. Then follows a discussion about Yogas as mentioned above.

मन्त्रयोग is enunciated in Shlokas 83 to 87. हठयोग is described in Shlokas 88 to 93, and in essence it means purification of the physical body and then elevating it to the astral and causal bodies. लययोग is described in Shlokas 96 & 97 and in essence it means a gradual conversion of प्रकृति into पुरुष by a perfect knowledge of पिंड which is indeed a miniature of ब्रह्मांड. राजयोग is defined in Shloka 110.

In essence it relates to the mind and lays stress on ध्यान. मंत्रयोग lays down sixteen principles or requisites for its practice. हठयोग prescribes seven, लययोग nine, and राजयोग eight. They are enumerated in Shlokas 98 to 103. Many of these requisites are common, and they are as under :-

आसन, धारण, ध्यान, प्रत्याहार, प्राणायाम, समाधि.

उपासना is of three kinds : निर्गुण, सगुण पंचोपासना and लीलाविग्रह. निर्गुण उपासना implies thoughtless condition of the mind. सगुण उपासना is the उपासना of five deities शिव, गणेश, शक्ति, सूर्य and विष्णु. Each mode of this उपासना is described in its corresponding गीता, viz. शिवगीता, गणेशगीता, देवीगीता, सूर्यगीता and विष्णुगीता.

लीला विग्रह उपासना is also really speaking सगुण in its nature. Just as milk contained in the form of रस in the entire body of a cow, but it comes out through its udders, similarly, Divinity, though omnipresent, manifests itself in sixteen divine objects or regions. They are as under :-

अग्नि, जल, लिङ्ग, स्थंडिल, कुड्य, पट, मंडल, विशिख, नित्ययन्त्र, भावयन्त्र, पीठ, मूर्ति, विभूति, नाभि, हृदय and मस्तक

(Shlokas 126 to 132).

The three yogas, मंत्रयोग, हठयोग and लययोग have their respective centres of meditation. They are, a tangible object; a flame and a point (Shloka 108). The Samadhis that are obtained by these respective Yogis are known as महाभाव, महाबोध and महालय. Devotion is described in three kinds, वैधी, रागात्मिका and परा. These are described in Shlokas 134, 135, 136. Devotees are of three kinds : आर्त, the afflicted one; जिज्ञासु, the inquisitive one & अर्थार्थी, a covetuous one. The fourth one is ज्ञानी, who is above the three Gunas. He is the only competent devotee for पराभक्ति. (Shlokas 137 to 139).

Then follows गुरुमहिमा. Guru, as already observed, is not an individual preceptor but Divinity, and in that context

all the epithets have been applied to Guru (Shlokas 147 to 183), as are applied to परमात्मा. He is unique. He exists for all the time. He is perfect, self-illuminated and full of bliss. He has no shape, no support, no parallel. He is above any quality. He views everything. He is omnipresent, omniscient and omnipotent. None can comprehend him. He is Brahma. He is Vishnu, He is Mahesh. (Shlokas 187 to 190).

Then follows गुरुगीता माहात्म्य or फलश्रुति which is an appendix to all the Geetas and religious discourses (Shlokas 205 to 221).

This is the summary of the entire book. The book is considered as a प्रासादिक मंत्रग्रंथ, which means that a reader need not go into the understanding of its literal contents but should utter the words in proper order and in the respective context, and the effect will then follow as a combination of meditation and utterance and the vibrations that are raised in the ether, and their impact received back by the individual.

COINCIDENCE THAT MADE ME INTROSPECT

By R. A. Sonavane.

(In plain words, an innocent soul tells how his prayers were answered and how, in later life, he became an ardent devotee, regularly offering his prayeres to the Almighty.)

A few days ago, I visited Mr. P. G. Rao, Director of Horniman College of Journalism. I am his student. We gossiped about this and that and about subjects pertaining to Journalism as usual. After discussions I got up to leave when he handed me one valuable booklet "Shri Sai Leela." Well, its face value is only one Rupee; but it contains a message of our duty towards God and humanity, a message, if valued in money, may prove priceless. I read the book. It made me think.

I recalled to my memory my childhood when I was only a seven year old lad taking my first lessons in Primary School. During my childhood I prayed God and surprisingly enough I was given what I had prayed for. "Ask and you shall be given"—this Biblical dictum came true to the word. You should have unfailing faith in God.

This is indeed an interesting story. My parents used to maintain a religious atmosphere in our house. They had limited sources of income. They were really poor, but great believers in God. Every night there used to be reading of Ramayana, Mahabharath or of any such other holy book. Our neighbours and people nearby used to come to listen to that. My elder brother used to read and our old neighbour used to explain again. I too used to keep awake during night and listen attentively the *Mahima* of God. Our [uncle had given certain verses expressing greatness of God to my elder brothers. When he saw that I also was equally interested, he told me the verses too and explained to me how to meditate.

I then, along with my brothers started sitting for meditation at early morning and evening. My rudimentary thoughts on religion thus went on flowering till I became a youthful believer in God in my early life.

I had heard many times from elderly people that God listens to the prayers of his devotees and helps them in their difficulties. Now, I had an unflagging faith in this and I tried to test its authenticity. And God did hear my prayer. He did satisfy me. But I failed in my duty towards Him in the coming future. Until my high school education, I maintained first rank in my class. One may attribute this to my faith in God or to my hard work. But, I believe, both faith and hard work are required to attain the goal. God helps those who help themselves. Now I tell you my prayer was answered. It is indeed a curious phenomenon. You may call it accident, coincidence, providence. I say it is Faith which attains providence.

Our financial condition was too sad at that time. My parents were not in a position to give us money for sweets. But they also taught us not to accept anything from anyone or never to desire anything that is beyond our income. Because of religious sentiment, we did obey them. On one Friday which happened to be a weekly day of our village market, I decided to wake up God to my needs. I wanted money to buy sweets. Accepting money, sweets or anything from God, of course would not be objected to by parents. I knew that. I, a destitute child, wanted God to fulfil my desire. I started praying and praising Him with deep devotion. Without any money in the pocket, I was moving in the market praying God silently in my mind. Sellers were advertising their materials. People were buying things. All feverish activities like jostling, pushing and shouting in bargaining were going on. There were stalls of vegetables, agarbattis,

oils, tobaccos, sweets and what not. I was more alive to the smell of sweets of my choice.

I prayed God—"I am your little devotee. I have not done anything wrong. I obey my parents and elder people. Why are you still unkind to me? I want money to buy sweets. I would not ask mother because she would not give me any. My parents are poor; they do not have enough money. It is said that everything in this universe is yours. Why don't you give me money to buy sweets?" I even threatened the All Powerful then, saying "If you did not answer my prayer, I will say you simply existed for big devotees and not for the poor children like me. And, if it is so I will never pray to you." Then next moment in a compromising tone, I tried to tempt the Father of this universe saying. "But if you answer my prayer I will pray to you more and more. I will obey my parents and senior people. I will try to be a good boy." I was a child and all my talks addressed to God were childish. Naturally there was no depth of thinking and reasoning in it. But there was indeed that deep sense of attachment to God and His Goodness. I had explained my case to the God. I had concluded my prayer.

The sun was shining over the head. People were perspiring. There was all that excitement and restlessness in the market as usual; the market was full of people, rich and poor; sellers and buyers; men and women, boys and girls. Every one was in shopping or selling mood. What is it that I have seen? My heart skipped a bit. I was short of breath. My heart stopped beating momentarily and then it raced pit-a-pat, pit-a pat. Blood rushed to my face. My eyes were all sunshine. There was that sliver piece of half rupee. It was shining invitingly in the sun. It was lying there with such an angle that the sun's rays were directly reflected into my eyes. It was sending blinding flashes towards me. I was dumbfounded. People were passing by, but no one was noticing it. Look at

man selling his v
of him. Is he b
standing still. s
sudden impulse
without any fear.
anything although
one was looking a
suddenly become invisib
in a dream. Tha
knew no bounds.
given me what I
ought to buy the swe
great. I thanked I
today. I will pr
I soon forgot my
After completion of
my. I got service
of different types
ent views. In this
city. My own ideal
This wish-wash and
prayers. I had alr
lost the peace of m
I thought it my dut
P. G. Rao, whom
Leela' is merely inst
and remember my
retribution for my
in the morning an
be a permanent tr
deeped in a cool, gr
I am praying. Pra

that man selling his vegetables. That lovely piece is just in front of him. Is he blind? How come all people be blind? I was standing still, shocked and surprised. Then there was that sudden impulse — I quickened my pace and picked the coin without any fear. For not even a single person did ask me anything although the market was swarming with people. No one was looking at me, as if I was not existing; or, have I really become invisible? I was wondering. I was certainly not in a dream. That was an answer to my prayer. My joy knew no bounds. God had answered my prayer. He had given me what I wanted. That half rupee piece was enough to buy the sweets of my choice. God is really good and great. I thanked Him. He had given me sweets of my choice today. I will pray Him more and more here onwards. But I soon forgot my promise.

After completion of my high school education I came to Bombay. I got service in a big concern. In Bombay I met people of different types; realists, idealists, and some even of different views. In this cosmopolitan city, I lost my own identity. My own ideal conception of God drifted away from me. This wish-wash and hubbub of city life made me forget my prayers. I had almost broken my promise to God. I had lost the peace of my mind.

I thought it my duty towards God to confess my mistake Mr. P. G. Rao, whom I thank for giving that booklet 'Shri Sai Leela' is merely instrumental. But this incident made me think and remember my promise to God. This I have written as a retribution for my error. I am having my silent prayers daily in the morning and evening. A moment's daily prayer can be a permanent tranquiliser in your life. Now I feel enveloped in a cool, green blanket of divine peace, because now I am praying. Prayers give me peace and solace.

THE RELIGION OF ISLAM

(Sai Baba's teachings were secular, in the sense that he did not preach the tenets of a particular religion. But, all the same, he had a religion—the religion of Humanity, of universal brotherhood. This is what Radhakrishnan means when he puts the gist of Lord Shri Krishna's song in the words "Leave all religions and follow The Religion." This we can bring about by a better understanding of different religions. In the article below, the origin and principles of Islam are clearly set forth.—Editor.)

ISLAM means surrender to God. God is Allah, Khuda. The principal teaching of Islam is submission to God and brotherhood of man. A true Muslim never bows before anyone. He worships only Allah. God is too high and too holy. He cannot be seen by us. Any picture or idol claiming to represent God is, according to Islam, necessarily false. And therefore it shall be destroyed.

The Kalima or creed of Islam which is said everyday by the devout Muslim is "There is but one God, Allah, and Mohammed is his Prophet."

Among the various religions of the world "there is none that is more earnestly believed, more earnestly followed" than what was founded by Mohammed the Prophet. The Muslim is not ashamed to kneel in prayer at the prescribed hours in the park or maidan or in the running railway carriage.

In the sixth century A.D., Arabia and Syria were in a bad way. The people were ignorant and superstitious. They indulged in idolatry and offered human sacrifices. People led immoral lives. Quarrels broke out on flimsy pretexts resulting in bloodshed. In such a state of the country was born Mohammed on the 29th August, 570 A.D. in Mecca, in the Quraish clan. The child lost his parents and also his

grandfather. His father, Abu Talib was

old and was for a lady of the tribe.

He was a

poor and

of the tribe.

At heart,

he was in a

desperate

heard a voice

proclaim the

Mohammed as

one to slander

careful to sl

neighbourly. to

fast.

He took

stead, nor co

liquor, and th

remain faithfu

first disciple.

his uncle.

His teach

But many

tales were

Prophet and

faithful to th

had to flee

called Hijra.

Simone. In

grandfather. He was brought up by his father's brother named Abu Talib who reared him till Mohammed grew up into a lad and was able to look after himself. He was working for a lady called Khadija whom he married in his twenty fourth year. She was said to be sixteen years older than Mohammed. They spent 26 years of happy married life. Mohammed always had a kind word for children. He served the poor and the distressed so much that he won the title "Al-Amin," which means the trustworthy.

At heart, Mohammed was restless and used to go to a cave in a desert near their home and meditate. One day he heard a voice from within himself bidding him go forth and proclaim the message of God among his people. Accordingly Mohammed admonished his people not to worship image and not to slander against women, but to speak the truth, to be merciful to slaves and the weak and the helpless and to be neighbourly, to give up vices, to pray, to give alms and observe fast.

He took a pledge from his followers that they would not steal, nor commit adultery nor kill their children nor drink liquor, and they would obey the Prophet in right actions and remain faithful to him in weal and woe. His wife became his first disciple. Next came his daughter and next Ali, son of his uncle.

His teachings won for Mohammed right-minded people. But many wicked people of Arabia opposed him. Fierce battles were fought in Arabia between the followers of the Prophet and his opponents. Abu Bakr, an old man remained faithful to the Prophet till the end. In 622 A.D. Mohammed had to flee from Mecca to Medina and this act of his is called Hijra. This event marks the first year in the Muslim almanac. In Medina, Mohammed was welcomed by a large

following, and success crowned his mission ever since. He went from place to place in Arabia, preaching his message till on the 8th June 632 A.D. he passed away. His remains are enshrined in the Kaba in Mecca.

The teachings of Mohammed, the Prophet, are contained in the Al Quran, which contains beautiful poetry in Arabic. It is amazing how Mohammed who was said to be illiterate could compose such fine verses. The Al Quran is believed to be a revealed scripture. Islam enjoins its followers to perform five duties, namely, (i) to repeat every day the Kalima already mentioned, (ii) to pray at five scheduled hours (this is called Salat), (iii) to give alms called Zakat, (iv) to observe Roza, fasting in day time in the thirty days of the month Ramzan, and (v) to go on pilgrimage to Mecca (this is called Hajj). Among these the Islamic concept of charity is very liberal. Every good act is charity. Wearing a smile, guiding a stranger, helping a blind man in walking, removing stones or thorns on the path etc., are all valued as acts of charity. Stress is laid on dissemination of culture as the greatest charity. The Prophet observes that "the ink of the scholar is more valuable than the blood of the martyr."

The message of the Prophet was carried by his followers everywhere. They established the large Saracen empire covering southern Europe from Spain to Greece, Syria, Arabia, Persia and Sind. The north African coast and Egypt came under Saracen rule. The Caliph of Baghdad was the Lord, temporal and spiritual. His subjects proudly called themselves the followers of the Faithful. They produced literature like the stories of the Arabian Nights, entertainments. They constructed Mosques in lovely architecture in Cordova and elsewhere. Algebra and *sine* and *tan* in trigonometry are believed to be Moslem contributions to Mathematics. They founded the Unani system of medicine. In India we have evidence of

Muslim con:
Shah at A:
kara in Hoo:
the Me
Shoi and sh:
The altar of
Makims pra:
Calcutta, Ma
The Pir Sala
and Hindus
by all convy
The mys
four steps in
habikat (the
Truth).
iverse is
of the Upa
bre of God
Him. Hafiz
beautiful

(By

Muslim contribution to our fine arts in Qutb Minar and Taj Mahal at Agra and the Jamma Masjid in Delhi and the Imambara in Hooghly. They have given us Urdu and Persian languages, the Moghul school of painting and sweet music; halwa, jilebi and sharbat are Muslim contributions to our confectionery. The attar of roses and hookah have added to our comforts. Hakims practise the Unani system of medicine in Delhi, Calcutta, Madras, and other principal towns in our country. The Pir Sahab of Ajmer commands the allegiance of Moslems and Hindus alike in the same way as Sai Baba is worshipped by all communities.

The mystic aspect of Islam is to be found in Sufism. The four steps in Sufism are: Shariat (the law), Tariqat (the way), Hakikat (the Truth) and Marifat (absorption in meditating on Truth). The Sufis teach that "all is from God" and the universe is but mirror of God. This is like the teachings of the Upanishads. There is only one love and that is love of God. He is our Lover and we all are beloved of Him. Hafiz of Shiraz, Sadi and other Persian poets have left beautiful lyrics which breathe their devotion to God.

(By Courtesy of Sai Sudha, Jan. 1972)

CONCENTRATION : SOME PRATICAL HINTS

— Swami Sivananda.

If you focus the rays of the sun through a lens, they can burn cotton or a piece of paper; but, the scattered rays cannot do this. If you want to talk to a man at a distance, you make a funnel of your hand and speak. The sound waves are collected at one point and then directed towards the man. He can hear your speech very clearly. The water is converted into steam and the steam is concentrated at a point. The railway engine moves. All these are instances of concentrated waves. Even so, if you collect the dissipated rays of the mind and focus them at a point, you will have wonderful concentration. The concentrated mind will serve as a potent search-light to find out the treasures of the soul and attain the supreme wealth of Atma, eternal bliss, immortality and perennial joy.

Raja Yoga starts from concentration. Concentration merges in meditation. Concentration is a portion of meditation. Meditation follows concentration. Samadhi follows meditation. The Jeevan Mukti state follows the attainment of Nirvikalpa Samadhi which is free from all thoughts of duality. Jeevan Mukti leads to emancipation from the wheel of birth and death. Therefore, concentration is the first and the foremost thing a Sadhaka or aspirant should acquire in the spiritual path.

Once a Sanskrit scholar approached Kabir and asked him "O Kabir, what are you doing now?" Kabir replied, "O Pandit, I am detaching the mind from worldly objects and attaching it to the lotus-feet of the Lord." This is concentration.

Concentration or Dharana is centering the mind on one single thought. When you study a book with profound interest you do not hear if a man shouts and calls you by your name.

You do not see a person when he stands in front of you.
You do not smell the sweet fragrance of flowers that are placed on the table by your side. This is concentration or one-pointedness of mind. The mind is fixed on one thing.

Some Practical Hints :

Sit in any comfortable pose. Place a picture of your Ishta Devata in front of you. Look at the picture with a steady gaze. Then close your eyes and visualise the picture in the centre of your heart or in the space between the eyebrows. When the picture fades out in your mental vision, open the eyes and gaze at the picture again. Close your eyes after a few seconds and repeat the process. It is easy to concentrate the mind on external objects. The mind has a natural tendency to go outwards. In the beginning you can concentrate on a black dot on the wall, a candle flame or a bright star, the moon, or any other object that is pleasing to the mind.

The mind should be trained to concentrate on gross objects in the beginning; and later on, you can successfully concentrate on subtle objects and abstract ideas. For a neophyte, the practice of concentration is disgusting and tiring in the beginning. He has to cut new grooves in the mind and brain. After some months, he will get interest in concentration (ānanda). He will become restless if he fails to enjoy this new kind of happiness even for one day. The vital point in concentration is to bring the mind to the same point or object again by limiting movements in a small circle in the beginning. That is the main aim. A time will come when the mind will stick to one point alone.

Concentration will increase by lessening the number of thoughts. Certainly, it is an uphill task to reduce the number of thoughts. Just as you will have to take back with care your cloth that is fallen on a thorny plant by removing the thorns one by one slowly, so also, you will have to collect

back with care and exertion the dissipated rays of the mind that are thrown over the sensual objects for many many years. In the beginning this will tax you much.

Concentration is purely a mental process. It needs an inward turning of the mind. It is not a muscular exercise. There should be no undue strain on the brain. You should not fight and wrestle with the mind violently. When you concentrate on any object, avoid tension anywhere in the body or mind. Think gently of the object in the body or mind. Think gently of the object in a continuous manner. Do not allow the mind to wander away.

Concentration can be done only if you are free from all distractions. A man whose mind is filled with passion and all sorts of fantastic desires can hardly concentrate on any object even for a second. His mind will be jumping like an old monkey. Japa of any mantra or Pranayama will steady the mind, remove tossing, and increase the power of concentration.

Too much physical exercise, too much talking, too much eating, too much mixing with ladies and undesirable persons, too much walking, will cause distraction of mind. Those who practise concentration must abandon these things. Whatever work you do, do with perfect concentration. Never leave the work without finishing it completely. When you sit for prayers and meditation, never think of your office work. When you work in the office, never think of the child who is sick or of any household work. When you take bath, never think of games. When you sit for meals, do not think of the work that is pending in office. You must train yourself to attend to the work on hand with perfect one-pointedness.

Celibacy, Pranayama, reduction of wants and activities, renunciation of objects, solitude, silence, discipline of the senses, annihilation of lust and greed, control of anger, non-mixing with undesirable persons, giving up of the excessive newspaper habit and visiting cinemas, all these pave a long way in increasing the power of concentration.

scattered rays of the mind
effects for many many years
much.

mental process. It needs an
not a muscular exercise
in the brain. You should
and violently. When you
tension anywhere in the
the object in the body or
in a continuous manner.
away.

if you are free from all
filled with passion and
ardly concentrate on any
and will be jumping like
antra or Pranayama will
and increase the power of

much talking, too much
and undesirable persons.

raction of mind. Those
ndon these things. What
ect concentration. Never
t completely. When you
ver think of your office
never think of the child
k. When you take bath
for meals, do not think

You must train yourself
a perfect one-pointedness.
of wants and activities,
e, discipline of the senses,
rol of anger, non-mixing
f the excessive newspaper
ve a long way in increas-

You must try to be always cheerful and peaceful. Then only you will have concentration of mind. The practice of friendship with equals, compassion towards inferiors, or distressed persons, complacency towards superiors or virtuous persons, and indifference towards sinners or wicked persons will produce cheerfulness or serenity and destroy hatred, jealousy and dislike. Purify the mind first through the practice of right conduct, and then take to the practice of concentration. Concentration without the purity of mind is of no avail.

There are some occultists who have concentration. But, they have no good character. That is the reason why they do not make any progress in the spiritual line. Those who practise concentration evolve quickly. They can do any work with scientific accuracy and great efficiency. What others do in six hours can be done by one who has concentration within half an hour. Concentration purifies and calms the surging emotions, strengthens the current of thought, and clarifies the ideas.

Concentration helps a man in his material progress also. He will have a very good outturn of work in his office or business house. He who practises concentration will possess very clear mental vision. What was cloudy and hazy before becomes clear and definite now. And what was complex, bewildering, and confusing before comes easily within the mental grasp. You can achieve anything through concentration. It develops will-power and memory; it sharpens and brightens the intellect. Concentration bestows serenity or calmness of mind, inner spiritual strength, patience, great capacity to turn out tremendous work, alacrity, acumen, agility, beautiful complexion, sweet voice, brilliant eyes, powerful voice and speech, power to influence others and attract people, cheerful ness, joy, bliss of soul, supreme peace. It removes restlessness, agitation of mind, laziness. It makes you fearless and unattached. It above all helps you to attain God-realization.

P A R A - B H A K T I

Pure devotion (*Para Bhakti*) cannot be attained in a day or two. It takes a very long time for its development. One has to pass through the preliminary stage of Bhakti. He must visit temples and the holy places (the abode of devotion), do circumambulation, offer flowers and fruits, and arathi. He must study Ramayana, Bhagavatha, and other holy scriptures which treat of (infuse) Bhakti. Spiritual evolution is gradual. The sin-hardened heart must be softened. The course of Bhakti discipline must be thoroughly undergone with faith, interest, and enthusiasm. Then alone Bhakti will blossom into Para Bhakti or supreme devotion. By listening to and singing the glories of the Lord, a natural feeling of love for Him is created. His feeling of affection gets manifested or rather intensified, and is known by the names Bhav, Prem, Mahabhav.

'Sarvam Vishnu Mayam Jagat'. The whole world is Vishnu only. 'Vasudevah Sarvam Iti.' All indeed is Vasudeva. The forms that devotion takes are contemplation and adoration of God's power, wisdom, goodness, constant remembrance of Him with a devout heart, conversation about His qualities with other persons, songs with fellow men on His attributes, and rendering all acts as His Service. It is said that of all the paths in religious life, the path of devotion is the easiest to follow. It yields result soon. It begins with dualism and in proper time, through the grace of the Lord, perfection is attained. It ends in itself— in oneness (*Advaita*). Devotion is the best means, says Sri Narada in his Bhakti Sutra. He says, the higher devotion (supreme attachment) is absolute attachment to the Lord without any reservation: '*Sa Para Anuraktihi Isvare*' (1-1-2). Devotion is the principal thing, because knoedgwe and yoga subserve it. '*Sa Mukhya Itara Apekshitatvat*'. (1-2-1). Through Devotion, we offer our emo-

BHAKTI

cannot be attained in a day
time for its development. One
liminary stage of Bhakti. It
places (the abode of devotion),
flowers and fruits, and arathi,
gavatha, and other holy sci-
Bhakti. Spiritual evolution is
art must be softened. The
ust be thoroughly undergone
asm. Then alone Bhakti will
preme devotion. By listening
the Lord, a natural feeling of
feeling of affection gets man-
is known by the names Bhak-

Jagat'. The whole world is
n Iti.' All indeed is Vasudeva.
re contemplation and adoration
edness, constant remembrance
onversation about His qualities
How men on His attributes,
ice. It is said that of all
th of devotion is the easiest
. It begins with dualism and
ace of the Lord, perfection is
n oneness (*Advaita*). Devotion
arada in his Bhakti Sutra. He
preme attachment) is absolute
out any reservation. 'Sa Para
votion is the principal thing
subserve it. 'Sa Mukhya Iti
h Devotion, we offer our em-

tional possibilities to the Lord. It is open to all, the weak
and the lowly, the literate and the ignorant.

We may begin our practice of devotion in the simplest
form, just with the prayer (Sai Bhakta Leelamrit, as Baba
suggested to his disciple) that our heart may be drawn towards
Him. If our prayer is fervent enough, then there is nothing
that we cannot gain by it. He gives whatever we may ask
of Him in all sincerity. Whatever may be the reason for
which a man turns to God, if only he can once touch the
philosopher's stone, he is transformed into gold.

Devotion is possible only with a personal God, a concrete
manifestation of the Divinity full of bliss and beauty. The
twelfth chapter of Srimad Bhagavad Gita is an example of
this method of proof. The question is in the form :

'They who in faith worship thee, thus constantly devoted
to thee,

'And they who worship the Indestructible and the Unmani-
fested,

Which of these knows most of yoga ?

The answer is as follows :

'They who fixing their mind on Me, worship me, ever
devoted,

'Endowed with the highest belief, they are counted by
me the most devoted.

'But they who worship the Indestructible and the Unmani-
fested,

'The All-pervading, the Inconceivable, the Unchangeable,
the Unmoved, the Permanent,

'Restraining all their senses, having equanimity of mind
towards all,

'These verily attain Me, being intent on the welfare of all.

'Their labour is the greater who fix their thoughts on the Unmanifested.

'The path of the Unmanifested is with difficulty attained by embodied beings.

'But they who are intent on me, having transferred all their actions to me,

'And worship me, contemplating me with unfaltering, concentration,

'To them a deliverer from the sea of death and the world

'I shall ere long be, Oh son of Pritha, as their thoughts are fixed on Me' - - - - Gita, XII, 1-7.

Hence we cannot love a shadow of the mind (the Unmanifest). Personality implies a capacity for fellowship, for communion. There are different relationships which a devotee may cultivate towards God. To some He is a father, to some a friend, to others a mother or a Master (Guru God), to some a lover, and to some others a beloved child. These relationships are natural as they spring from the heart. The devotees make it a point to intensify these relationships by their wholehearted and unquestioning devotion to meet God in sweet embrace of love. 'Great is the attachment of a mother to her child, of a devoted wife to her husband and of a miser to his wealth. If one can luckily feel such an attraction to God, then he can realise God within a short time.'

For true devotion (Bhakti), we require first of all faith (*Sraddha*). Faith is a vital element in the cultivation of devotion. Fervent faith purifies the heart and prepares the mind for receiving higher intimations. God is Prem-Love-incarnate. He who gives up his all to God and merges his body and mind in the liquid of pure love and fervent faith and falls at His Feet, finds the gates of spirit lie open. 'Merge thy mind in Me, be devoted to Me, prostrate thyself before Me; verily thou shall attain Me; I promise thee truly, for thou art dear to Me,' says the Lord !

As all pervading heart, which is imperceptible, becomes perceptible through friction, so whenever there is the intense friction of devotion and love in the soul of the worshipper, there is the manifestation of the Infinite Being either in the human or superhuman form. When the devotee experiences an intense Love for God, the whole world changes for Him, everything becomes bright and joyous through Love. All worldly bondages are cut asunder. The sight of everything in the world fills such a devotee with overflowing divine love in all its ecstasy. He gradually loses sight of the world, and begins to discover the Lord concealed behind every object that comes to his view.

— Saipadananda Radhakrishnaswamiji

(By the Courtesy of Sai Sudha, Jan. 1972.)

THE WORLD

By - P. D. Khadilkar, M.A.B.T.

(A Sonnet)

The world is but an empty show,
All treachery, all deceiving,
Soul is killed, goodness exiled !
All tyranny and misery,
The wicked rule the world,
Satan is all powerful.
The righteous are banished to hell,
Ambition all triumphant.
Respect is dishonoured,
Good is interned forever,
Sin is rampant,
Morality weakened.
But they say truth is eternal
And truth is God.

MY MOTHERLAND

(A Sonnet)

Majestic bounty shines on shores free,
Thy ports and towns rural wealth command,
And truth and charity sway in noble land,
The ballad sweet of love sing oceans three,
The bells and trumpets loud proclaim Thy name,
Incite the mountains high with incense breeze,
Invading hearts intrude by inch but freeze,
The rivers sacred play and sport of fame,
O Ind, my ashes shall be within Thy breast
And burning funeral pyre fulfil with might - -
Thy soil be grave: and sleep at last in delight
O Mother mine, my soil here ever rest,
Dear Mother, Thou art mine all on earth
O God, here often let me have birth.

— Vaman H. Pandit

List of Donors Donating Rs. 100/- & above

Shirdi Office May 1972

S.No.	Name	Place	Amount	Fund
1	Shri B. E. Doongaji	Ujjain	101	Poor feeding
2	Shri B. E. Doongaji	Ujjain	101	Poor feeding
3	Shri B. H. Bhatt	Bhangot	101	Kothi
4	Shri A. S. Zinjarde	Bhandara	101	Kothi
5	Shri. P. L. Dhimar	Bansda	135.25	Poor Feeding
6	Mrs. B. K. Toorkey	Bombay	151	Kothi.
7	Laxmi Transport Service	Jamnagar	101	Kothi
8	Shri. M. P. K. Menon	New Delhi	100	Medical Fund, Abhishek and Satyanarayan
9	Shri B. M. Patel	Gaviyar	101	Kothi
10	Shri K. N. Deshmukh	Sagrol	125	Kothi
11	Shri D. B. Kakde	Nira Stn.	101	Poor Feeding
12	Dr. D. S. Ahluwalia	Bombay	131	Kothi
13	Miss V. J. Tarapore	Bombay	101	Poor Feeding
14	Shri C. G. Soni	Bombay	121	Kothi
15	Mrs R. J. Amin	Ahmedabad	101	Kothi
16	Shri K. Viswanath	Bombay	100	Kothi
17	Shri B. R. Reddy	Secunderabad	101	Kothi
18	Shri P. J. Kudalkar	Bombay	101	Kothi
19	M. Rathnavathi	Tuni	155	Kothi
20	M. Raja Mannar	Hyderabad	101.25	Kothi
21	Shri E. M. Menon	Mudukurussi	190	Kothi
22	Shri P. D. Patel	Surat	1000	Kothi

and,
nd,
ee.
ny name,
breeze,
ze,
east
ght --
delight

H. Pandit

List of Donors, Bombay office, May 1972

1	Shri D. K. Marathe	Chembur	101	Kothi
2	Major Yuvaraj Yasho- dhan Singh	Poona 7	121	Poor Feeding
3	Shri A. C. Trikha	Bombay 6	101.25	Kothi
4	M/s Rashmi Steel Traders	Bombay 8	125.25	Poor Feeding
5	Mrs. V. P. Mehra	Bombay 14	101	Abhishek
6	Shri K. P. Ramchandran	Bangalore	100	Kayam Fund
7	Sou, Sushila Karnik	Bombay 28	111	Poor Feeding
8	Shri Shankarrao Anandrao Bhayandarkar	Bombay 28	101	Poor Feeding
9	Shri M. Chandrasekhar Shethy	Bombay 77	7001	Building Fund
10	Sai Devotee {	Bombay	202 11.25	Poor Feeding Kothi
11	Shri Khanderao L. Karle	Uran	105	Medical Fund
12	Shri Vajjnath Krishna Kashikar	Bombay 8	101	Poor Feeding
13	Shri R. N. Joshi	Bombay 52	101	Satyanarayan
14	H. G. Advani & Co.	Bombay 20	250	Medical Fund
15	Shri Nair K. P. S.	Chembur	101	Kayam Fund
16	Shri A. R. Anantharaman	Shimoga	200	Medical Fund

तीन रंगी आशीर्वाद फोटो

खाली नमूद केलेल्या आकारांत वरील फोटो मिळतील.

	रु. पैसे
१४" × २०"	१.५०
१०" × १४"	१.००
८" × १०"	०.५०
२½" × ३½"	०.२०

पत्ता :—(१) शिर्डी संस्थान, 'साईनिकेतन'

खोदादाद सर्कल,

दादर, मुंबई १४.

(२) शिर्डी,

ता. कोपरगाव.

जि. अहमदनगर.

" Sai Baba Tutorial Academy's
INTER ARTS CLASSES
(1943) "

Kshatriya Niwas, Portuguese Church, Girgaon,
Opp. Lakhani Book Depot, Bombay 4. Tel. 354337

The only special Inter Arts Classes
in Bombay.

100% Results last 18 consecutive years.

Logic, Economics, English, French, Etc.

Taught with exhaustive cyclostyled notes.

Probable questions with class-getting answers
issued every year for the University Examination
with 100% accuracy.

संपादक व प्रकाशक : श्री. का. सी. पाठक. 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,
टोकरसी जीवराज रोड, शिवाडी, मुंबई-१५